

**AHMET ŞEVKÎ VE TEVFİK FİKRET ŞİİRLERİNDE
TOPLUMSAL ELEŞTİRİ**

**2022
YÜKSEK LİSANS TEZİ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI**

Hagar Mohamed Abdelmoneim Aly İSMAİL

**Danışman
Doç. Dr. Türkan GÖZÜTOK**

AHMET ŞEVKİ VE TEVFİK FİKRET'İN ŞİİRLERİNDE TOPLUMSAL ELEŞTİRİ

Hagar Mohamed Abdelmoneim Aly İSMAİL

Doç. Dr.Türkan GÖZÜTOK

T.C.

Karabük Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında

Yüksek Lisans Tezi

Olarak Hazırlanmıştır

KARABÜK

Ağustos 2022

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	1
DOĞRULUK BEYANI.....	6
ÖNSÖZ	7
ÖZ	9
ABSTRACT.....	11
ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ	13
ARCHIVE RECORD INFORMATION	14
ARAŞTIRMANIN KONUSU	15
ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	15
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	15
ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM	16
KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER	16
GİRİŞ	17
A. Edebiyatta Eleştiri ve Toplumsal Eleştiri.....	17
a. Türk Edebiyatında Eleştiri ve Toplumsal Eleştiri	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
b. Arap Edebiyatında Eleştiri ve Toplumsal Eleştiri	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
1. BİRİNCİ BÖLÜM	27
1.1. Ahmet Şevkî ve Tevfik Fikret'in Hayatı, Sanatı, Eserleri.....	27
1.1.1. Ahmet Şevkî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri	27
1.1.2. Tevfik Fikret'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri.....	32
1.2. Ahmet Şevkî ve Tevfik Fikret'in Dil ve Üslubu	37
1.2.1. Ahmet Şevkî'nin Dil ve Üslubu	37
1.2.2. Tevfik Fikret'in Dil ve Üslubu	39
2. İKİNCİ BÖLÜM.....	43

2.1.	Ahmet Şevkî'nin Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri.....	43
2.1.1.	Toplumsal Dayanışmaya Engel Olan Tutumların Eleştirisi	43
2.1.1.1.	Cimrilik.....	43
2.1.1.2.	Haset.....	45
2.1.1.3.	Kibirlik.....	46
2.1.1.4.	Korkaklık	47
2.1.1.5.	Yalan.....	47
2.1.1.6.	Halkın Bölünmesi.....	48
2.1.1.7.	Vatana Nankörlük.....	50
2.1.1.8.	Ahlâkî Değerlerden Uzaklaşma	51
2.1.2.	Toplumun Kadına Bakışındaki Çarpıklık.....	53
2.1.3.	Kadın Problemi	55
2.1.3.1.	Kadınları Zorla Evlendirmek.....	55
2.1.3.2.	Kadına Yönelik Şiddet.....	57
2.1.3.3.	Çok Eşlilik ve Kızların Erken Yaşta Evlendirilmesi	59
2.1.3.4.	Kadınların Eğitimsizliği.....	61
2.1.4.	Aileye Yönelik Eleştiri	62
2.1.4.1.	Çocuk Gelişiminde Ailenin Rolüne Yönelik Eleştiri	62
2.1.4.2.	Yanlış Evlilik ve Sonuçları	66
2.1.5.	Eğitim İle İlgili Sorunlar	68
2.1.5.1.	Mısır'da Cehalet ve Eğitimsizlik.....	68
2.1.5.2.	Öğreticinin Kötü Örneği	70
2.1.5.3.	Eğitim Şartlarının Zorluğu ve İntihar Krizi	71
2.1.6.	Ekonomik Eleştiri	73
2.1.6.1.	Kıtlık ve Pahalılık	73
2.1.6.2.	Fakirlik ve Sebepleri.....	74
2.1.7.	Dinî Konularla İlgili Eleştiriler.....	75
2.1.7.1.	Dinî Taassup.....	75
2.1.7.2.	İçkiye ve Kumara Yönelik Eleştiri	76
2.1.8.	Mesleklere Yönelik Eleştiri	77
2.1.9.	Siyasal Yapıya Eleştiri.....	79
2.1.9.1.	İktidara Yönelik Eleştiri	79
2.1.9.2.	Osmanlı'ya ve II. Abdülhamit'e Yönelik Eleştiri	80
2.1.9.3.	Zorbalık ve Zâlimlik	82
2.1.9.4.	Savaşa ve İşgale Yönelik Eleştiriler	83

2.1.10.	Halk Figürlerine Yönelik Eleştiri.....	84
3.	ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	86
3.1.	Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri.....	86
3.1.1.	Toplumdaki Olumsuz Değerler	86
3.1.1.1.	Düşmanlık	86
3.1.1.2.	Bencillik	86
3.1.1.3.	Fakirlik ve Sosyal Eşitsizlik.....	87
3.1.1.4.	Özgürlük Kısıtlaması.....	93
3.1.1.5.	İşsizlik ve Tembellik	94
3.1.1.6.	Haksızlık ve Zulüm	95
3.1.1.7.	Toplumun Engellileri Dışlaması.....	97
3.1.2.	Dinî Konularla İlgili Eleştiriler.....	98
3.1.3.	Aile ve Kadın Hakları İlgili Eleştiriler	98
3.1.3.1.	Kadınların Eğitim Hakkı.....	98
3.1.3.2.	Çocukluk Çağındaki Yanlış Yetiştirme Yöntemleri.....	99
3.1.3.3.	Kadınların Toplumsal Problemi.....	101
3.1.3.4.	Evlilik ve Sorunları.....	103
3.1.3.5.	Aile Kurumuna Zarar Veren Alkol.....	103
3.1.4.	Eğitim ile İlgili Eleştiriler	104
3.1.4.1.	Eski Eğitim Sistemine Eleştiri.....	104
3.1.4.2.	Eğitimsizlik ve Cahillik.....	105
3.1.5.	Doğal Afetlere Yönelik Eleştiri	106
3.1.6.	Siyasete Yönelik Eleştiriler	106
3.1.6.1.	II. Abdülhamit Yönetimine Eleştiri	106
3.1.6.2.	Yöneticilere ve Halka Yönelik Eleştiri	111
3.1.6.3.	Savaşa Eleştiri.....	114
3.1.6.4.	Meşrutiyet'ten Önceki Duruma Eleştiri	115
3.1.6.5.	İttihat ve Terakki Yönetimine Eleştiri.....	115
3.1.6.6.	Doğu Toplumuna ve İnancına Eleştiri	116
3.1.7.	Tanrı ve Hayat Kavramlarını Sorgulama.....	117
3.1.8.	Gündelik Hayata Eleştiri.....	119
3.1.9.	Sanat Anlayışına Yönelik Eleştiri.....	124
3.1.10.	Dünyanın Maddî Keşfine Eleştiri.....	126
	SONUÇ.....	127
	KAYNAKÇA.....	130

ÖZGEÇMİŞ.....	136
---------------	-----

TEZ ONAY SAYFASI

Hagar Mohamed Abdelmoneim Aly İSMAİL tarafından hazırlanan “Ahmet Şevkî ve Tevfik Fikret’in Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri” başlıklı bu tezin Yüksek Lisans Programı’na uygun olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Türkan GÖZÜTOK

.....

Tez Danışmanı, Türk Dili ve Edebiyatı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Oy Birliği ile Türk Dili ve Edebiyatı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir. 31.08.2022

Ünvanı, Adı SOYADI (Kurumu)

İmzası

Başkan : Doç.Dr. Türkan GÖZÜTOK (KBÜ)

.....

Üye : Doç.Dr. Selçuk ATAY (KBÜ)

.....

Üye : Prof.Dr. Hüseyin BAYDEMİR (ATAÜNİ)

.....

KBÜ Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulu, bu tez ile, Yüksek Lisans derecesini onamıştır.

Prof. Dr. Hasan SOLMAZ

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

DOĞRULUK BEYANI

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum bu çalışmayı bilimsel ahlâk ve geleneklere aykırı herhangi bir yola tevessül etmeden yazdığımı, araştırmamı yaparken hangi tür alıntıların intihal kusuru sayılacağını bildiğimi, intihal kusuru sayılabilecek herhangi bir bölüme araştırmamda yer vermediğimi, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğuğunu ve bu eserlere metin içerisinde uygun şekilde atıf yapıldığını beyan ederim.

Enstitü tarafından belli bir zamana bağlı olmaksızın, tezimle ilgili yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması durumunda, ortaya çıkacak ahlâkî ve hukuki tüm sonuçlara katlanmayı kabul ederim.

Adı Soyadı: Hagar Mohamed Abdelmoneim Aly
İsmail

İmza :

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, modern Arap edebiyatının öncülerinden sayılan "Emîru'ş-Şuara" lakaplı Ahmet Şevkî ile modernleşme dönemi Türk edebiyatının öncü isimlerinden biri olan Tevfik Fikret'in şiirlerindeki toplumsal eleştiri konusu ele alınmıştır.

Çalışma "Giriş" kısmından sonra üç ana bölümden oluşmaktadır. "Giriş" kısmında, Türk ve Arap edebiyatında eleştiri ve sosyal eleştiri kavramları, bu kavramların her iki edebiyattaki tarihi gelişimi hakkında durulmuştur.

Çalışmanın "Birinci Bölüm"ünde Mısırlı şair Ahmet Şevkî ile Türk şair Tevfik Fikret'in hayatı, sanatı ve eserlerine yer verilmiştir. Bu bölümde aynı zamanda her iki şairin dil ve üsluplarına da değinilmiştir.

Çalışmanın "İkinci Bölümü"nde Mısırlı şair Ahmet Şevkî'nin şiirlerindeki toplumsal konular ve bu konular hakkında yaptığı tenkitler tespit edilmiştir.

"Üçüncü Bölüm"de ise Türk edebiyatının Batılılaşması/modernleşmesinde önemli bir köşe taşı olan Türk şair Tevfik Fikret'in şiirlerindeki toplumsal konular ve bu konular hakkında yaptığı tenkitler ele alınıp değerlendirilmiştir.

Çalışmanın "Sonuç" kısmında ise aynı tarihsel ve sosyal zamanda yaşamış ve Osmanlı Devleti ile Arap coğrafyası arasındaki siyasi, sosyal ve kültürel ortamı paylaşmış iki çağdaş şairin şiirlerindeki sosyal sorunlar ve bu iki şairin bu sorunlara yaklaşımı, eleştirisi ve çözüm önerileri karşılıklı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmanın "Kaynakça" kısmında da çalışmada yararlanılan kaynaklar alfabetik sırayla dizilmiştir.

Tez danışmanım ve Karabük Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyesi Doç. Dr. Türkan GÖZÜTOK hocama, bu çalışmanın her aşamasında sunduğu kıymetli bilgilerden dolayı teşekkürlerimi sunarım. Çalışmam süresince benden maddî ve manevî yardımlarını esirgemeyen kıymetli aileme ve bütün arkadaşlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZ

Ahmet Şevkî (1868-1932) ve Tevfik Fikret (1867-1915) aynı dönemde yaşamış ancak farklı topraklarda bulunup farklı dillerde eser vermiş iki şairdir. Birbirine oldukça yakın toplumsal dinamiklerde ve toplum yapılarından etkilenen iki şair Osmanlının son dönemine de şahitlik etmiştir.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti ile Arap coğrafyası arasındaki siyasi, sosyal ve kültürel ortamı paylaşmış iki çağdaş şairin şiirlerindeki toplumsal tenkitler konu edilmiştir. İki şairin kaleme aldığı toplumsal tenkit konulu şiirlerdeki benzerlik ve farklılıklar ortaya konmuştur. Bu iki şairin toplumsal tenkitli şiirlerinde sorunları farklı bakış açısıyla görmesine rağmen ikisi de şiirlerinde kadın sorunu, ahlak sorunu, eğitim gibi toplumsal sorunları işlemişlerdir. Ahmet Şevkî'nin üslup bakımından daha yumuşak ve alaycı bir üslubu varken Tevfik Fikret'in üslubu daha sert ve eleştireldir. Siyasete yönelik eleştirilerinde ise Şevkî'nin övme şiirleri eleştiri şiirlerinden daha ağırlıklıydı. Tevfik Fikret'in ise tam tersi olup sultan ve yönetime yönelik eleştiri şiirleri aşırı yoğunlukta idi. Batılılaşma yönünden ise iki şair Batıyı ilimin minaresi olarak görmektedir. Fakat Ahmet Şevkî tarihiyle ve kültürüyle övüp, Tevfik Fikret her şeyi arkasında bırakıp doğrudan Batılaşmak istemiştir. Hiç kuşkusuz bu farklılık, iki şair arasındaki yaşam tarzı farkından ve yaşadıkları coğrafyanın toplumsal gelişmeleri açısından değerlendirilmelidir. Bu çalışmada her iki şairin de toplumsal eleştiri şiirleri ele alınmakta, tahlili ve yorumlama bakımından araştırılmaktadır.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. "Giriş" kısmında, Türk ve Arap edebiyatında eleştiri ve sosyal eleştiri kavramları, bu kavramların her iki edebiyattaki tarihi gelişimi hakkında durulmuştur. "Birinci Bölüm"de ise Ahmet Şevkî ile Tevfik Fikret'in hayatı, sanatı, eserleri dili ve üslubuna dair araştırma yapılmıştır. "İkinci Bölüm"de Ahmet Şevkî'nin toplumsal konulu şiirleri ve bu şiirlerdeki eleştirel tutumu üzerinde durulmuştur. "Üçüncü Bölüm", Tevfik Fikret'in toplumsal konulu şiirlerini içermektedir.

Anahtar Kelimeler:–Türk Edebiyatı; Mısır Arap Edebiyatı; Ahmet Şevkî; Tevfik Fikret; Şiir; Toplumsal Eleştiri

ABSTRACT

Ahmet Şevkî (1868-1932) and Tevfik Fikret (1867-1915) are two poets who lived in the same period but lived in different lands and produced works in different languages. The two poets, who were influenced by social dynamics and social structures that were very close to each other, also witnessed the last period of the Ottoman Empire.

In this study, the social criticisms in the poems of two contemporary poets who shared the political, social and cultural environment between the Ottoman Empire and the Arab geography were discussed. The similarities and differences in the poems about social criticism written by the two poets have been revealed. Although these two poets see the problems from different perspectives in their socially critical poems, they both deal with social problems such as women's issue, morality issue and education in their poems. While Ahmet Şevkî has a softer and more cynical style in terms of style, Tevfik Fikret's style is more harsh and critical. In his criticism of politics, Şevkî's praising poems were more dominant than his criticism poems. Tevfik Fikret, on the other hand, was the opposite of his criticism of the sultan and the government. In terms of westernization, the two poets see the West as the minaret of science. However, Ahmet Şevkî praised his history and culture and Tevfik Fikret wanted to leave everything behind and become Western directly. Undoubtedly, this difference should be evaluated in terms of the lifestyle difference between the two poets and the social developments of the geography they live in. In this study, the social criticism poems of both poets are discussed and investigated in terms of analysis and interpretation.

The study consists of four parts. In the "Introduction" part, the concepts of criticism and social criticism in Turkish and Arabic literature, and the historical development of these concepts in both literatures are discussed. In the "First Chapter", a research was conducted on the life, art, language and style of Ahmet Şevkî and Tevfik Fikret. In the "Second Chapter", Ahmet Şevkî's poems on social themes and his critical attitude in these poems are emphasized. The "Third Chapter" includes Tevfik Fikret's poems on social themes.

Keywords:–Turkish Literature; Egyptian Arabic Literature; Ahmet Şevkî; Tevfik Fikret; Poetry; Social Criticism

ARŞİV KAYIT BİLGİLERİ

Tezin Adı	Ahmet Şevkî ve Tefvik Fikret'in Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri
Tezin Yazarı	Hagar Mohamed Abdelmoneim Aly İsmail
Tezin Danışmanı	Türkan GÖZÜTOK
Tezin Derecesi	Yüksek Lisans
Tezin Tarihi	31.08.2022
Tezin Alanı	Türk Dili ve Edebiyatı
Tezin Yeri	KBÜ/LEE
Tezin Sayfa Sayısı	136
Anahtar Kelimeler	Türk Edebiyatı; Mısır Arap Edebiyatı; Ahmet Şevkî; Tefvik Fikret; Şiir; Toplumsal Eleştiri

ARCHIVE RECORD INFORMATION

Name of the Thesis	Social Criticism in Ahmet Şevkî and Tevfik Fikret's Poems
Author of the Thesis	Hagar Mohamed Abdelmoneim Aly İsmail
Advisor of the Thesis	Türkan GÖZÜTOK
Status of the Thesis	Degree
Date of the Thesis	31.08.2022
Field of the Thesis	Turkish Language and Literature
Place of the Thesis	KBU/LEE
Total Page Number	136
Keywords	Turkish Literature; Egyptian Arabic Literature; Ahmet Şevkî; Tevfik Fikret; Poetry; Social Criticism

ARAŞTIRMANIN KONUSU

Bu çalışma, Mısır Arap edebiyatının modernleşmesinde büyük katkısı bulunan Ahmet Şevkî ve onunla aynı dönemde yaşamış, Osmanlının son devrine şahitlik etmiş aynı vakitte Türk edebiyatının öne çıkan yenilikçilerinden biri olan Tefvik Fikret'in şiirlerindeki toplumsal eleştirileri ele almaktadır. Dönemin sosyolojik incelemesinin sağlıklı olması için aynı dönemde ve aynı devletin himayesi altında yaşamış, anlam-değer dünyası farklı kutuplarda olan iki şair seçilmiş ve inceleme bu şekilde yapılmıştır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı "Emîru's-şuara" lakaplı Ahmet Şevkî ile Türk edebiyatının modernleşmesinin öncülerinden olan Tefvik Fikret'in hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgi verip şiirlerinde yer alan toplumsal eleştiriler üzerinde durmaktır. Ayrıca Türk edebiyatı ve Arap edebiyatındaki tenkitler ve toplumsal eleştiriler hakkında genel bir şekilde bilgi vermek hedeflenmiştir. Mısır Arap edebiyatının yenilikçi şairi olan Ahmet Şevkî ve Türk edebiyatının modernleşme öncülerinden biri olan Tefvik Fikret vatanlarına, toplumlarına, aynı zamanda halklarının acılarına ortak olmak amacıyla adaletsizliğe, fakirliğe ve ülkenin kötü yönetimine karşı çıkarak şiirler yazmışlardır. Bu şiirler şairlerin yaşadığı dönemin toplumsal, siyasal ve dinî sıkıntılarını dile getirmektedir. Bu şiirleri anlayarak dönemin şartlarını okuyabilmek ve detaylar üzerinde durabilmek mümkündür. Bu çalışma, aynı zamanda aynı dönemde yaşamış iki farklı milletten iki farklı şairin eserlerini yan yana getirip mukayese etmek ve bu sayede dönemin milli değerlerini kavramak açısından önem arz etmektedir.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışmanın giriş kısmında metin aktarma; Türk ile Arap edebiyatında eleştiri ve toplumsal eleştiri ile ilgili sözlük, kitap, tez, makale ve bildirileri inceleme, kütüphane araştırması yöntemlerine başvurulmuştur.

Çalışmanın "Birinci Bölüm"ünde Ahmet Şevkî ve Tefvik Fikret'in hayatları, sanatları, eserleri, dil ve üslupları bağlamında biyografi tekniğinden yararlanılıp yorumlama ve tahlil yapılmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve dördüncü bölümlerinde ise şairlerin kaleme aldığı toplumsal konulu şiirlerindeki eleştirel yaklaşımları ele alınmıştır. Bununla birlikte çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde her iki şair hakkında yapılmış çalışmalardan da yararlanılmıştır. Şairlerin eserlerindeki toplumsal tenkitli şiirlerinin tespiti için şiir çözümleme yöntemine başvurulmuştur.

ARAŞTIRMA HİPOTEZLERİ / PROBLEM

Bu çalışmada Arap ve Türk edebiyatının modernleşmede öncü şairleri olan Ahmet Şevkî ile Tevfik Fikret'in toplumsal eleştiri içeren şiirleri konu olarak ele alınmıştır. Farklı iki milletten olan fakat aynı dönemde yaşamış bu şairleri karşılaştırarak sosyal eleştiri kapsamına giren şiirler üzerinde durmak, bize dönemin sıkıntılarını ve sorunlarını kavrama imkânı vermiştir. Bu çalışma Ahmed Şevkî ve Tevfik Fikret'in şiirlerindeki toplumsal eleştirileri arasındaki benzerlikler ve farklılıkları ortaya koymak ve siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi ve dini açıdan ortaklıkları olan iki toplumun toplum sorunlarına bakışını görmek açısından çok önemlidir.

KAPSAM VE SINIRLILIKLAR/KARŞILAŞILAN GÜÇLÜKLER

Bu çalışmada, Ahmet Şevkî'nin Arapça şiirlerini Türkçeye çevirmekte ve bazı kaynaklara ulaşmakta birtakım zorluklarla karşılaşmıştır.

GİRİŞ

A. Edebiyatta Eleştiri ve Toplumsal Eleştiri

İnsanoğlunun tarihi yazıyla başlamaktadır. İnsan evrendeki sonsuzluğa inanarak yazıyı icat etmiştir. Yazı, insanlığın düşüncesini sürdürmesini ve bir kimlik kazanmasını sağlayan büyümlü bir güçtür. Aynı zamanda insanın kendini anlatmasına ve duygularını ifade etmesine yardım eden bir vasıtaadır. Ayrıca yazı, uygarlıkların ve medeniyetlerin ilk yapı taşıdır. Aynı zamanda insanoğlunun son sığınağıdır. Okuyucu da yazı içinde kendine has bir dünya kurup orada kurduğu güzellikler arasında yaşar. İşte sanatçıyla okuyucu arasındaki dostluk ilişkisi bu noktada başlamaktadır. Örneğin, “Hamlet” trajedisini okuyan bir kimse, ondan edindiği tecrübelerle kendi içinde yeni bir Hamlet yaratır. Yani trajedi insana kendini yeniden yaratma fırsatını vermektedir (Binyazar, 2010, s. 14). Yazı sanatı olan edebiyatın ise şu şekilde tanımlanması mümkündür; “Arapça “edep”ten köken alan edebiyat kelimesi, ilk itapta farklı manaları olmakla birlikte sonraları söz söyleme ve ifadeye dair her çalışmanın genel ismi olarak kullanılmıştır” (Aktaş, 2009, s. 187).

Edebiyatın sosyal yönünün büyük sorumluluklar üstlendiği bilinmektedir. İnsanı çevresiyle beraber değiştirmede ve farkındalık yaratmada en etkili unsurlardan biri de edebiyatın büyümlü gücüdür. Edebiyatın yöneldiği şey insan ve doğası olduğu için tüm bunlar edebiyatın işlevini yerine getirme aracı olacaktır. Kısaca edebiyat insana yönelik bir sunudur. Aynı zamanda konumuna göre sihirli bir güçtür. Yerine göre eğlendiren ve zevk veren, bunu yaparken de silkeleyen, uyandıran, düşündüren etkidir. Akut istikrarsızlıktan, yüzyılların karışıklık ve edilgenliğinden, zülüm ve diktatörlükten doğmuş toplumsal spazmlardan kurtuluşun tek bulunağı edebiyat olmalıdır (Bülbül, Türkoğlu, Küzeci, 2014, s. 4).

Edebiyat kendi içinde birden fazla anlam taşıyan ve çağrışım yaptıran bir kavramdır. Bu kavram insanların hayatları, ilgileri, inançları, eğitimleri, kültürleri, dünya görüşleri ve yaşam tarzıyla bağlantılı olup her zaman değişmektedir. Ayrıca edebiyat ile toplum arasındaki ilişki döneme göre şekillenip ortaya çıkmaktadır. Bazı zamanlarda edebiyat siyasi bir araç, bazen de toplumun problemlerini, olumsuzlarını, törelerini, alışkanlıklarını ve geleneklerini karakterlerin görüşlerinde, tepki ve

sessizliğinde estetik olarak insanlara sunan bir sanattır. Bu sebeple edebiyatçılar, yaşadıkları dönemin sosyal ve toplumsal sorunlarını, denemelerini ve birikimlerini farklı bir şekilde kaleme alarak insanlara sunmaktadır. Yazarın sunduğu edebi çalışma ya problemi açık ve net bir şekilde takdim eder ya da problemin çözümlerini okuyucuya sanatsal ve belagatli bir şekilde ima eder. Her iki halde de edebiyat ile toplum arasındaki güçlü ilişkiyi görmek mümkündür (Güneş, 2007, s. 76).

a. Türk Edebiyatında Eleştiri ve Toplumsal Eleştiri

'Eleştiri' sözcüğü Türkçe kökenli bir sözcüktür ve sözlük anlamıyla "Bir insanın bir eseri, bir konuyu doğru ve yanlış göstermek maksadıyla inceleme işidir" (Türkçe Sözlük, 1998, s. 700). Türk edebiyatında 'eleştiri' sözcüğü karşılığında Arapça 'tenkid' sözcüğü de kullanılmaktadır. 'Tenkid' kelimesi Arapça 'nakd' kökünden gelmektedir. Eleştiri, Almanca'da 'kritik' İngilizce'de 'criticism', Fransızca'da 'critique' ve asıl olarak Yunanca'da "hüküm verme sanatı" anlamına gelen "kritike" kelimesinden gelmektedir (Ankay, 2012, s. 5).

Türk edebiyatında, Servet-i Fünun'a kadar 'eleştiri' kelimesinin yerine 'mübahese', 'münakaşa', 'muaheze', 'takriz', 'muhakeme', 'intikad' gibi kelimeler kullanılmıştır. Tanzimat dönemine gelince ise edebiyatçılar tarafından daha çok 'muaheze' ve 'muhakeme' kavramları kullanılır, 'ilm-i nakd' terimine de değnilmiştir. Servet-i Fünun döneminden itibaren 'tenkid' ve 'intikad' kelimelerinin yanında 'tenkad' ve 'tenakkud' kelimeleri de kullanılmaya başlanmıştır. Fakat Servet-i Fünun döneminde, kökü Arap dilinde yer alsa da Arapça'da yer almayan 'tenkid'in kullanımını doğru bulmayanlar 'intikad'ı terimleştirmeye çalışmıştır (Özdemir, 2017, s. 11). Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî adlı eserinde bu konu ile ilgili olarak "Tenkid: Edebiyat-ı Cedidede Fransızların 'critique' dedikleri muahaze-i edebiyeye manasıyla kullanılmaya başlanmış ise de Arabî'de 'nakd' maddesi tefil bâbından gelmediğinden, bunun yerine 'intikad' ve 'tenkad' kullanılsa daha doğru olur" (Sami, 1317, s. 445) görüşünü beyan eder.

'Eleştiri' kavramıyla ilgili farklı tanım ve açıklamalar bulunmaktadır. Onların bazılarını kısaca tespit etmek mümkündür. Mehmet Kaplan eleştiri kavramını şöyle tanımlar: "İnsanın hayatı algılayabilmek, ihtiyaçlarını karşılayabilmek adına yaptığı her türlü çözümlenmede eleştiri kendini göstermektedir" (Kayabaşı, 2014, s. 11). Nurullah Ataç eleştiriye şu şekilde açıklık getirmiştir: "Ele alınan eserleri göstererek

övmek, yermek" (Ataç, 1999, s. 58). İslam Ansiklopedisi'nde ise 'tenkit' bilimi şöyle tanıtır: "Değerini ortaya koymak amacıyla genelde sanat ve özelde bir edebiyat eserinin belirlenmiş ölçütlere göre incelenmesini ve analizini konu alan bilim dalı" (Er, 2011, s. 458).

Türk edebiyatında 'eleştiri' ilk başlarda hiciv örnekleriyle ortaya konmuştur. Divan edebiyatında 'hiciv', Halk edebiyatında 'taşlama', halk şiirinde 'yergi', yeni Türk edebiyatında ise 'tenkit' kelimesi kullanılmıştır (Kayabaşı, 2014, s. 10). Kritik (critique) karşılığı ise Servet-i Fünûn döneminde kullanılmaya başlanmıştır. Tâhirülmevlevî, nakdi "nazmın kusurlarını bildiren ilmin adı" olarak tanıtmış, Muallim Nâci de ilm-i nakd ile uğraşan nakkadı "şi'r-i bâıybı şi'r-i ma'yûb meyânından tefrik eden kişi" diye tarif etmiştir. Tanzimat'tan önceki dönemlerde sistemli bir eleştiri anlayışından bahsetmek pek olası değildir. Fakat bazı şairlerin tezkirelerinde, güzel şiirin sıfatlarına ve iyi şiir nasıl olmalı sorusuna dair verdikleri yer, tenkit de sayılabilmektedir. Bu dönemde Nâmık Kemal, Şinâsi, Ziyâ Paşa, Muallim Nâci ve Recâizâde Mahmud Ekrem'in çeşitli yöntemlerle ortaya koydukları tenkit örnekleriyle beraber daha sonra Ahmed Midhat Efendi ile Beşir Fuad'ın edebiyatta realizm düşüncesini savunan önemli tenkit örnekleri bıraktıkları görülmektedir. Bu dönemin en başarılı edebi tenkit örneklerini bırakan edebiyatçı, Namık Kemal'dir. Namık Kemal, örnekler ve zihniyet bakımından divan edebiyatını tenkit ederken aynı zamanda yeni edebiyatı ve yeni edebi türleri de savunmuştur. Tanzimat'tan sonra ara neslin de farklı eleştiri ve edebiyat meseleleri üzerinde durduğu gibi bu neslin bir kısım eser ve şahsiyetler hakkında değerlendirmeler bıraktığını görmek mümkündür. Bunlar arasında Mehmed Zîver, Menemenlizâde Mehmed Tâhir, Mehmet Rafet, Ali Kemal, Mehmed Münci, Nûreddin Ferruh, Hâlid Safâ, Ali Suad ve Mehmed Celâl'in yer aldığını görürüz. Bu isimlerin bıraktıkları çalışmalar dağınık da olsa şiir, roman, hikâye ve tiyatro gibi türlerle Batı edebiyatı akımlarını ve mensur şiiri estetik ölçülerle öne çıkararak değerlendirdikleri görülür. Servet-i Fünûn döneminde edebiyatçılar, tenkit anlayışı olarak Hippolyte Taine'in "ırk, muhit ve zaman" anlayışına dayanmaktadır. Servet-i Fünûncuların tenkit konusundaki görüşleri temel üç noktada özetlenebilir:

1- Batıda tenkit müstakil bir bilim dalıdır, fakat Türk edebiyatında yerine daha tam oturmamıştır. Tenkitçinin vazifesi kusurları sergilemek değil eserin edebî değerini göstermektir.

2- Tenkit, kurallara mutlak bir şekilde dayalı değildir. Ayrıca tenkit sadece hüküm vermekten ibaret değil, kişisel duygu ve zevklerin bağlı değerlendirmeler içermektedir.

3- Her edebî dönem bir önceki dönemin tenkidiyle hazırlanmaktadır. Bu nedenle batı edebiyatını iyice kavrayabilmek için batıdaki tenkit alanının gelişme çizgisinin bilinmesi gerekmektedir. Başta Hüseyin Cahit olmak üzere Halit Ziya, Cenab Şahabeddin, Tevfik Fikret ve Mehmet Rauf gibi Servet-i Fünûn topluluğunun önde gelen isimleri geneli tenkit üzerine değerlendirmeler yapmaktadır. Cumhuriyet'ten sonraki dönemde edebî tenkit biraz daha gelişir. Bu dönemde Batıda ilerlemiş yeni teorilerin ve farklı ideolojilerin etkisiyle güdümlü bir eleştiri anlayışı geliştirilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında edebî eserin kendisinden ziyade yazarının ve onun dünya görüşünün dile getirildiği dikkat çeker. Bu dönemde tenkit iki yönde gelişmiştir: ilmî (objektif) tenkit, izlenimci (sübjektif) tenkit. Suut Kemal Yetkin, Nurullah Ataç ve Sabahattin Eyüboğlu'nun öncülük ettiği sübjektif tenkit, etkisi 1950 yılına kadar devam eder. 1950 yılından sonra objektif tenkit akademik çevrelerle ön plana çıkmaktadır (Uçman, 2011, s. 462-464).

Türkler İslâm'a girdikten sonra, toplumun bütün unsurlarını kuşatan İslâm inancı, edebiyatta ve dolayısıyla eleştiri anlayışında da kendi düsturunu kabul ettirmiştir. İslâm inancı eleştiriye "kusuru yüze vurma" olarak nitelemiştir. Bu yüzden İslâm edebiyatında eleştiriye sıcak bakılmamıştır. Buna rağmen Divan şairlerinden bazıları sanat, fert ve toplum hakkında, o devrin olayları ile ilgili eleştiriler yapmışlardır. Türk edebiyatında ilk eleştiri örneklerine Orhun Âbideleri'nde rastlanmaktadır. Kültigin Âbidesi'nin güney yüzünde bir liderin milletine yönelik uyarı ve eleştirisi yazılıdır. Diğer bir eleştiri örneği ise Dîvânü Lügâti't-Türk'te bulunmaktadır. Kaşgarlı Mahmut, Dîvânü Lügâti't-Türk adlı eserinde Türk dilinin öğrenilmesi gerektiği tavsiyesinde bulunmuştur. Bu dili öğrenmeyenlere ise dolaylı bir eleştiride bulunur. 11. yüzyılda Yusuf Has Hâcib'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig'te o dönemin toplumuna eleştiri tarzında bir yazısı vardır. Türk edebiyatında yazılı eserlerden ziyade sözlü edebiyatta çok fazla eleştiri örnekleri bulunmaktadır. Destanlarda, efsanelerde, masallarda, fıkralarda, kıssalarda Türk milletinin eleştiri zekâsını görmek mümkündür. Özellikle atasözlerinde her konuda ve alanda eleştiri konuları çıkmaktadır (Aygül, 2018, s. 15, 16).

Eski Türk edebiyatında; yazarların şiirlerindeki birkaç beyitle değerlerinin anlaşılmadığı, sanatının takdir edilmediği yolundaki şahsi şikâyetleri ve rakipleri üzerine üstünlük kurmak adına birbirleri aleyhinde söz söylemeleri halinde başlayan eleştiri, XIII-XV. yüzyıllardan itibaren müstakil bir tür şeklini ilk defa alır. XV. yüzyıl sonlarında ve XVI. yüzyılda saray sohbetlerinde şairlerin birbiriyle şakalaşmaları şeklinde, daha fazla kişiye yönelik tenkitler yazılmıştır. XVII. yüzyılda ise tenkit, söz düellosu haline gelmiştir. Bir önceki yüzyılın latifeleri, kaba şakalaşmaları küfre dönüşür. Şahsi eleştirilerin yanında toplumsal eleştiriler ve ülkenin iktidarına yönelik eleştiriler de yazılmaya başlanmıştır. XIX. yüzyılda sosyal konulu eleştiriler fazlaşmış padişahтан başlayarak çeşitli pozisyonlardaki devlet adamlarının aleyhine eleştiriler yazılmıştır. Tanzimat döneminde Batı etkisiyle eleştiri ortaya çıkmıştır. Klâsik tenkitle beraber artık -adapte veya karikatür ve telif- komediler de vardır. Fakat yüzyıl sonlarına kadar klâsik tenkit şeklini benimseyen yazarlar da bulunmaktadır (Kılıç, 2008, s. 3,4). Tanzimat'tan önce tenkitin özellikle teknik taraftan bilhassa Arapça ve Farsça aruzun çok önceden teşekkül etmiş kurallarına göre yapıldığı görülmektedir. Fakat Tanzimat bizatihi tenkit fikrine dayanan ve bu fikirden doğan bir hareket idi. Onunla başlayan yeni edebiyat akımı da muhakkak eleştiriye dayanacaktır. Bu dönemin şairleri ve yazarları yazılarında Fransız romantiklerine sık sık başvurmuştur. Bu alanda en öne çıkan isim Namık Kemal'dir (Tanpınar, 1976, s. 297).

Türk edebiyatında Batılı anlamda eleştiri 'tenkit' adıyla Tanzimat'tan sonra başlamıştır. Eskiden tenkidin farklı kaideleri vardı fakat Tanzimat döneminden itibaren batılılaşmaya yönelinmeye başlamıştı. Bu nedenle eski kurallara göre yazılan tenkit eserleri, Tanzimatçılar ve Serveti Fünuncular tarafından eleştirilmiştir. Ancak Nâmık Kemâl ve Hamid'e göre Ziya Paşa'nın Zafernâme'si eski tenkid kurallarını kırmıştır.

Şurasını söyleyeyim ki paşa bu üçzlü hicivde ne kadar zalim olursa olsun eski hicviyelerin müstehcen geleneğinden hemen hemen tamamıyla uzak kalmıştır. Bunu iyice gören Nâmık Kemâl ve Hâmid, Ziyâ Pasa'dan bahsederken "Zafer-nâme"yi bilhassa över ve onun şark hicvinin çemberinden çıktığını söylerler. Hakikatte paşa, bu eseriyle ve öbür hicivleriyle garplı "satyr"i edebiyatımıza getirmiştir (Tanpınar, 1976, s. 327).

Türk edebiyatının en büyük değişme noktalarından biri Servet-i Fünûn dönemidir. Edebiyat hareketi olarak başlayan Servet-i Fünûn dergisi, edebiyatı hem teknik açıdan hem de içerik bakımından değiştirmeyi ve modernleştirmeyi hedeflenmiştir.

Servet-i Fünûn yahut Edebiyat-ı Cedide devri, Türk edebiyatında 1860'tan beri devam eden Doğu-Batı mücadelesinin kesin sonucunu -Batı edebiyatının lehine olarak- tayin eyleyen sonuncu safhadır. Gerçekten, pek yoğun ve pek dinamik çalışmalarla geçen bu kısacık safhanın sonunda, Türk edebiyatı' gerek zihniyet gerek muhteva ve gerekse teknik bakımdan tamamıyla Avrupalı bir mahiyet kazanabilmiştir (Akyüz, 1965, s. 71).

Servet-i Fünun dönemindeki Doğu-Batı mücadelesi esnasında, Divan edebiyatını savunanların sürekli polemik çıkarmaları karşısında, Servet-i Fünuncuların da bazen polemikten kaçtıklarını görmemiz mümkündür. Ancak Edebiyat-ı Cedideciler polemige sadece mecbur kalınca sapsmışlardır. Fakat asıl amaç, şüphesiz objektif bir tenkit ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle, çok çaba gösterdikleri ve oldukça başarılı sonuçlar elde ettikleri ortadadır. Onların bu azimli cabalarında Taine, Brunetiere, Faguet, Lemaître, France gibi modern eleştirinin en önde gelen otorite isimlerin büyük etkileri olmuştur. Bu şekilde eleştirinin esas kurallarını tanıtmak maksadıyla yazılmış eserler arasında, Servet-i Fünun'da Ahmet Şuayb'ın bir Müsahabe-i Edebiyye (1899), Cenab'ın Biraz Psikoloji (1898) ve Müntekid-i Hakikî (1901), Mehmet Raufun Şu Tenkid Meselesine Dâir ve Tefik Fikret'in Tarîk gazetesinde yayınlanan Münâkaşâtımızda Ne Eksik? (1898) adlı makaleleri bulunmaktadır. Servet-i Fünuncular, bu şekilde, bir taraftan modern eleştirinin kurallarını ortaya koymaya çalışırken; bir taraftan da bu bakış açısının kurallarına uygun örnekler de bırakmaktan geri kalmamışlardır (Akyüz, 1965, s 115).

Millî edebiyatçılar tenkit tarzını ortaya çıkarıp tenkidi popüler bir tür haline getirmişlerdir. Bu devrin edebiyatçıları tenkidi üzerine çalışırken örnek olarak sadece Fransız edebiyatına değil bütün dünya edebiyatına yönelmişlerdir. Cumhuriyet döneminde ise edebî tenkit daha geniş bir kadro tarafından, daha ciddi bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bu dönemde eleştirilenliği kendilerine meslek olarak seçenler, hatta edebiyatın belli bir dalında tenkit yazarlar bile görülmektedir (Kayabaşı, 2014, s. 13, 14).

Edebiyatta sosyal eleştiri kavramı topluma yönelik eleştiriye işaret etmektedir. Sosyal eleştiri tarihi, toplumsal, siyasal olaylar ve konuları içermektedir. Yazar, içinde yaşadığı toplumun aksayan yanlarını ve sorunlarını eserlerinde dile getirir. Yazar, bunu hem toplumun bir parçası hem de bir eğiticisi olarak yanlışları gösterip çözüm bulmaya çalışarak yapar.

Toplumsal eleştiri, toplumun refah durumuna bağlıdır. Toplumun refahının ileriye gitmesi veya geri çekilmesi, toplumsal eleştirinin şiddetini göstermiştir. Devlet zayıflayıp çökmeye başladığı zaman aksaklıklar çıkmaya başlar. Aksaklıklarla birlikte de sosyal eleştirinin aydınlığa çıkıp arttığı görülmüştür. Toplumsal değerlerin değişmeye başlaması veya kötüye kullanılması mizahçıların ve hicivcilerin nefretini üzerine çekmelerine ve bu nefretin eleştiriye dönüşmesine ortam sağlar. Kişiye dönük veya toplumsala dönük olan sosyal eleştirinin özünde nefretin varlığı yok sayılamaz. Bu nefret bazen kişisel bazen de kişisel olmayıp topluma hizmet eder. Toplumun gelişip aksaklıklarını gidermesine yol açar. Şair, toplumun önüne perde çekilen olumsuz değerlerin üzerindeki bulutları dağıtarak tüm milletin ulaşabilmesi için bir içerik oluşturur (Kılıç, 2008, s. 54).

Hiciv, Divân edebiyatında eleştiri içeren insana yönelik bir çeşittir. Türk edebiyatında. 15. yüzyıla ait Şeyh'in Harnâme eseri Türk edebiyatında ilk hiciv örneği olarak tanınmaktadır. Harnâme mesnevi nazım şekliyle yazılmıştır. 15. yüzyılda yazılan Harnâme bir eşeğin konuşturulmasıyla Şeyh'in uğradığı bir hırsızlık olayının eleştirisini içerir. Türk edebiyatının bir diğer önemli hiciv şairlerinden biri sayılan Nefî'dir. 17. yüzyılda yaşayan şairin hiciv şiirleri dönemin padişahı IV. Murat tarafından yüksek seviyede takdir görmüştür. Türk edebiyatında Batılı anlamda sosyal eleştiri Tanzimat edebiyatıyla başlar. Bu döneme ait eleştiri örnekleri mizah türünün ilk örnekleridir. Tanzimat döneminde, Edhem Pertev Paşa, Av'ava-nâme adlı eseri ilk mizah örneği olarak kabul edilmektedir. Servet-i Fünûn döneminde ise Sultan II. Abdülhamid'in baskıcı yönetimi vardır. Bu baskıcı yönetim ortamı nedeni ile Servet-i Fünûn edebiyatı, sosyal eleştiri bakımından yoğunluk içermez. Fakat Sultan II. Abdülhamit yönetimi II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber sona erer. Böylece Servet-i Fünûn şairleri 1908 yılından sonra sosyal konulara yönelirler. Bu dönemde Sultan II. Abdülhamit baskısını eleştiren ilk şairler ise Tefik Fikret ve Süleyman Naziftir. Fikret 1901 yılından sonra hükümet ve siyasete yönelik eleştiri şiirleri yazmaya başlar. Bu konuda ilk öne çıkan şiirleri şunlardır; "Sis" (1902), "Sabah Olursa" (1905), "Mâzi Âtî" (1906) ve "Bir Lâhza-yı Taahhur" (1906). Millî edebiyat döneminde sosyal eleştiri sadece mizah ve hiciv olarak görülür. Şairler en çok modern anlamda mizaha yaklaşırlar. Bu şairlerin en önemlisi Neyzen Tefik Kolaylı, Hiç (1919) ve Azâb-ı Mukaddes (1924) kitaplarında siyasi olayları ve kişileri zemmeder. Cumhuriyet dönemi edebiyatı ilk başta Millî edebiyatın ve millî mücadelenin etkisinde kalır. Bu

dönemde şairler ve yazarlar devletten destek görmeye başlar fakat ikinci dünya savaşından sonra bu destek kesilir. Cumhuriyet dönemi edebiyatında toplumsal eleştiri, toplumun özünden gelen edebiyatçıların çalışmalarında yer verdikleri toplum ve toplum sorunları çevresinde oluşur. Bu dönemde ele alınan sosyal konular ve eleştiriler, iki alanda yoğunluk gösterir: Halkın içinde bulunduğu sosyal gerçeklik ve siyasi darbelerin yarattığı toplumsal travmalar. Türk edebiyatı tarihi boyunca çeşitli biçim değişikliklerine uğramış olsa da sosyal eleştiri, günümüze kadar varlığını sürdürür (Şahin, 2012, s. 10-14).

b. Arap Edebiyatında Eleştiri ve Toplumsal Eleştiri

Arap edebiyatında eleştiri karşılığında daha çok 'intikad' bazen de 'nakd', 'tenakkud' kavramları kullanılır. Bu terimler *Lisanü'l Arab* adlı eserde “madeni paranın gerçeğini sahtesinden ayırmak, sözün güzel ve kusurlu yanlarını ortaya koyup açıklamak” gibi anlamlara gelmektedir (Er, 2011, s. 458). Arapça sözlüğünde ise 'Nakd', test etme veya iyiyi kötüden ayırt etme anlamlarına gelmektedir. “Arapça'da şiiri ve nesri nakd etti, kusurlarını ve ayıplarını çıkarttı demektir”. Aynı zamanda insanları nakd etmek ayıplarından ve kusurlarından bahsetmek anlamına gelmektedir. 'Nakid' terimi ise eleştiri işini yapan kişidir (El Mucem U'l Veciz, 2009, s. 629).

Eleştiri sözlük anlamıyla iyilik ve kötülüğü tanıyıp seçebilmektir. Aynı zamanda saklanan bir kusuru ortaya çıkarmaktır. Bu kusur; toplumsal, dinsel ve siyasal kusur olabilir. Eleştiri hiciv anlamıyla da gelmektedir; edebiyatçıların, sanatçıların veya bilim adamlarının çalışmalarını takip edip yanlışlarını ve zaaf yönlerini ortaya çıkarmaktır. Terim anlamı ise herhangi sanatsal bir eserin değerlendirmesine, eserin kendi değerinin farkına varmasına ve aynı alandaki diğer eserlerle de kıyaslanmasına eleştiri denir. Bir sanatçının eserinde yaptığı kusurlara onun dikkatini çekmek de eleştirinin bir kolundan ibarettir (Kılatai, 2015, s. 7, 8).

Araplar 'nakd' Kelimesini altın paraları sahte paralardan ayırt etme eyleminde kullandılar. Kelimenin edebî tanımı ise kusur bulmak ve ayıplamaktır. Ebu'd-Darda'nın rivâyet ettiği bir hadiste "nakd" kelimesinin 'ayıplamak' manasına geldiğini belirtir; "Eğer insanları ayıplarsan onlar da seni ayıplar, onları ayıplamayı bırakırsan onlar da seni ayıplamayı bırakırlar"- "إن نقدت الناس نقدوك وإن تركتهم تركوك". Arapça "nakd" kelimesi, Hicri 3. asırdan itibaren edebî eserlerin incelenme işinde kullanılmaya başlanmıştır. O dönemde tenkit çerçevesinde kabul edebilecek kuralların koyulduğunu

ancak tarifinin yapılmadığını görmek mümkündür. Klasik dönemde İbn Râşık, 'al-Umda' adlı eserinde 'nakd' kelimesine az değinmesine rağmen tenkit esasları ile ilgili çok önemli değerlendirmeler yapmıştır. Yalnız İbni Râşık diğer eleştirmenlere göre 'nakd' kelimesini daha çok kullanmıştır. Bu eserinde diğer tenkitçilerin ele almadığı tenkit meselesini eserin 'babu'nnakd' adlı bölümünde kapsamlı bir şekilde ele alır. Modern dönem tenkitçileri ise edebî tenkîdi, genel olarak edebiyat teorileri ile yazar. Klasik dönem tenkidinde, edebiyat teorilerinin özellikle şiir ve belâğat kurallarının çok geniş olarak ele alındığı görülür (Özdoğan, 2000, s. 5, 6).

Cahiliye devrinde edebî bir zevk daha oluşmamıştır. Bu dönemde eleştiri kişisel bir zevkten ve beğeniden öteye geçmemiştir. Emeviler döneminde övgü, gazel ve yergi şiirleri ön plana çıkmıştır. Bu dönemde edebî eleştiri yine ferdi veya toplumsal bir beğeni anlayışını aşamamış olsa da edebiyatın fonksiyonu ve görevi gibi temel meseleler hakkında fikir yürütülmesine katkı sağlayabilecek birtakım pratiklerin yaşandığını kanıtlamak mümkündür. VII. yüzyılda halife ve sahabetlerin birçoğu akl-ı selim bir fitrata dayanarak eski şairlerle onların şiirleriyle ilgili tenkitlerde bulunmuştur. Bu dönem 'nakd' kelimesinin ortaya çıktığı dönemdir. Edebi eleştiriye ilişkin ilk görüşler de bu döneme aittir. Abbasî döneminde ise bütün bilim dallarında geniş çapta bir ilerleme yaşanmıştır. Farsça'dan, Süryânîce'den ve Yunanca'dan düşünce üzerine eserlerinin tercüme edilmesine yönelik sıkı faaliyetlerde bu dönemde rastlanır. Bu gibi faaliyetler eleştirel hareketi çeşitlendirmiş ve canlandırmıştır. IX. yüzyılda müstakil bir ilim haline ulaşan edebî tenkide dair Ebû Temmâm'ın Buhtürî'ye şiir sanatına dair tavsiyelerini içeren el-Vasıyye ve Ebû Yûsuf Ya'kub el-Kindî'nin Risâle fi Sanaati's-Şiir adlı yapıtı içerisinde şiir tenkidıyla ilgili dağınık vaziyette zengin bir malzeme bulunmaktadır. Günümüze ulaştığını bildiğimiz en kadîm tenkit eseri Asmaî'nin Fuhûletü's-Şua'arâ'sıdır. Ünlü bir dil uzmanı olan Asmaî bu çalışmasında Câhiliye devrinden kendi dönemine kadar yaşamış şairler hakkında birtakım değerlendirmelerde bulunmaktadır. Modern zamanlarda eleştiri sahasında ilk eser Hüseyin el-Mersafi'nin el-Vesîletü'l-Edebiyye'sidir. Bununla beraber Şeyh Hamza Fethullah'ın el-Mevâhibü'l-Fethiyye'si geniş çapta kadîm edebî yaklaşımın ve anlayışın devamı niteliğindedir. Bunlarda atasözleri, hikmetli sözler, nesir metinleri ve seçme şiir ve lafız, anlam ve belâgat yönünden değerlendirilmektedir (Er, 2011, s. 459, 460).

Edebiyat ve toplum arasındaki ilişki vazgeçilmez bir ilişkidir. Edebiyatçı toplumun etkisi altında kalır, fikrini şekillendirilmesinde yaşadığı toplumu kaynak

olarak alır. Sosyal eleştiri terimi modern bir terimdir. Fakat hep edebiyatın bir parçası olarak varolagelmiştir. Toplumda yaşanan bir olay yazar üzerinde etki bırakır. Öylece bu etki altında kalan yazar olayı edebî bir biçimde yazılarında aktarır. Bundan dolayı edebiyat ve toplum arasındaki ilişki her zaman güçlüdür. Edebiyat halkların iradesini ayaklandırır. Yazarlar Fransız Devrimi, İtalya'nın Birliği ve Rus Bolşevik Devrimi gibi tarihte meydana gelen büyük hareketlere yazılarıyla yol açmıştır. Fakat yazarlar ifade etme yöntemi konusunda ikiye ayrılır; bazıları, yazarın kendi duygularını açığa vurmada sadece gördüğü olayı tasvir etmesi ve anlatması yeterli olduğuna inanıyor bazıları da topluluğu gaza getirmek amacıyla yazılarda açık bir çağrı yapılmasını gerektiğini inanmaktadır (Alshikho, 2020, s. 37).

1. BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Ahmet Şevkî ve Tevfik Fikret'in Hayatı, Sanatı, Eserleri

1.1.1. Ahmet Şevkî'nin Hayatı, Sanatı ve Eserleri

Ahmet Şevkî modern Arap edebiyatının en önemli şairlerinden biridir. On dokuzuncu Yüzyılda Mısır'da yaşamıştır. Şair Osmanlı-Mısır olaylarından etkilenerek bu olayı şiirine yansıtmıştır O dönemde hem Mısır'da hem de Osmanlı Devleti'nin coğrafyasında yaşanan toplumsal ve siyasal olaylar hakkında şiirler yazmıştır.

Ahmed Şevkî, 1868 yılında Kahire'de bürokrat bir ailede doğmuştur. Babasının adı Ali'dir. Babasının babası Kürt kökenli olup adı Ahmet'tir. Şevkî'nin anneanesi Yunan kökenlidir. Şairin babaanesi, Türk asıllı Çerkes Hanım'dır. Şevkî Şevkîyat divanında, kendi soyundan söz ederken "Ben bir Arap, Türk, Yunan ve Çerkezim. Dört asıl bir dalda toplanmıştır" der. Baba tarafından dedesi, Mehmed Ali Paşa döneminde Osmanlı Devletinin Kahire'de rütbesi yüksek seviyeli görevlendirilen memurlarından birisiydi. Üç yaşında iken sarayda çalışan anneanesi tarafından Hidiv İsmail Paşa'nın himayesine verildi ve onun sarayında büyüdü. Eğitim hayatına dört yaşındayken başlayarak mektebe gitmiştir ve ilk eğitimini orda almıştır. 16 yaşına geldiğinde hukuk fakültesine gider fakat bu alanı beğenmeyip tercüme fakültesine geçer. Orda eğitim görürken Arapça, Fransızca ve Türkçe dillerine hâkim olur. Mezun olduktan kısa bir zaman sonra 1888'de Hidivin desteği ile tamamlamadan yarıda bıraktığı hukuk fakültesini bitirmek için Avrupa'ya gönderilir. Paris ve Montpellier Üniversitelerinde 4 yıllık edebiyat ve hukuk eğitimi görür. Bu dört yılın Şevkî'nin kişiliğinin üzerinde çok büyük etkisi olur. Orada okurken İngiltere ve Cezayir'i ziyaret etme fırsat bulur. Mısır'a dönerken de Türkiye'den geçerek ülkeye döner. Mısır'a döndükten sonra Hidiv tarafından saraya frenk kaleminin müdürü olarak tayin edilir (Okur, 2014, s. 32).

Doğuştan beri var olduğu bilinen şiir kabiliyetinin geliştirilip ortaya çıkartılmasına, Arapça öğretmeni Şeyh Muhammed el-Besyuni yardım etmiştir. *el-Veka'i'u'l-Misriyye* gazetesinde Hidivi Tevfik Paşa'yı meth eden ilk şiirleri yayımlamaya başladıktan sonra, Hidiv Tevfik tarafından Mısır hükümetini temsil etmek adına Cenevre kongresine gönderilir. Orada Mısır'ı anlatan, 292 beyitlik "Kibar Ül Havadis Fi Vadin Nil" başlıklı meşhur kasidesini okumuş ve herkes tarafından beğenilmiştir. I. Dünya Savaşı çıktığında İngiliz sömürgeciliğine karşı faaliyette

bulunan Hidiv Abbas Hilmi Paşa'nın tarafını tutan Ahmet Şevkî 1915 yılında İspanya'ya sürülür. İspanya'da 1919 yılının sonuna kadar kaldı. Orada Endülüs İslam uygarlığını, Batı ve Arap tarihi ve edebiyatını inceler. 1920'de Mısır'a döndüğünde kahraman olarak karşılanır. 1927 yılında Mısır Ayan Meclisi'ne "*Meclisü'l-şüyûh*" üyesi olarak girer. Aynı yıl büyük bir törenle birçok Arap şairlerin temsilcileri tarafından kendisine "Emîru'ş-şuara" (Şairlerin emiri) lakabı verilir (Kırmızı, 2013, s. 53).

Ahmet Şevkî 20 yıl boyunca Hidiv Abbas'ın danışmanlığını yaparak sarayda yaşamıştır. Doğal olarak bu yaşantı Ahmed Şevkî'yi halktan uzak tutmuştur fakat hayatının en parlak dönemini bu süreç içinde yaşadığı bilinmektedir. Bu dönem içerisinde şair Saliha isminde bir kadınla hayatını birleştirir. Bu evlilikten iki erkek bir kız çocuğu dünyaya gelmiştir Hasan, Hüseyin ve Emine adında. Birinci Dünya Savaşına kadar rahat, huzurlu ve sakin bir yaşam süren şair, İngilizlerin destek verdiği şahıslara karşı yazdığı şiirler nedeni ile ailesiyle beraber Barcelona şehrine sürgün edilmiştir. Ahmed Şevkî Mısır'a geri dönüş yaptıktan sonra özgürlüğüne kavuşup kendi benliğine dönmüş ve halka yönelik şiirler yazmaya başlamıştır. Yazdığı eserlerinde toplum ve vatan temaslarını sıkça konu edinmiştir. Mısır Ayan Meclisindeki siyasi ortamda sanat, kültür ve edebiyatın sözcülüğünü yapmıştır. Şevkî, şiirlerle ve çalışmalarla eskiyi canlandırmaya çalışmıştır. Aynı zamanda da kendine has yeni ve sağlam bir edebiyat anlayışı ortaya koymuştur. Ne kadar Şevkî'nin yazı dili eskiye dönük olsa da, yeni ile eskiyi birleştirerek oluşturduğu edebî anlayış sayesinde yaşadığı dönemin önemli vakalarını anlaşılır, etkileyici, güçlü ve akıcı bir üslupla dile getirmeyi başarmıştır (İnan, 2019, s. 6, 7).

Şevkî hastalığa yakalandıktan sonra ömrünün son zamanlarında sekreteriyle birlikte Kur'ân-ı Kerim, Buhârî, İmam Gazali'nin İhya'sı, İzharu'l-Hak, Nesefi Tefsiri'ni düzenli bir şekilde okumaya ve analiz etmeye başlamıştır. Ömrünün son günü olan 13 Ekim 1932'de sekreteri ona Kur'ân'dan Cuma suresini Nesefi Tefsiri'yle okumuş, 14 Ekim 1932 tarihinde hayata gözlerini kapanmıştır. Şevkî'nin naaşı 15 Ekim 1932'de büyük bir kalabalık eşliğinde Opera Meydanı yakınındaki *Kâhya* Camii'ne getirilmiş, orada kılınan cenaze namazından sonra Nefise Hanım Mahallesi'ndeki aile kabristanında defnedilmiştir (Doğru, 2019, s. 63).

Sanatı ve Eserleri:

Modernleşme lideri sayılan Şevkî şiiirlerini yazarken daha fazla Batı etkisinde kalmış, ona rağmen gelenekten sapmamış, ilham ve dil yönünden Arapların eski başarılarına yönelim sergilemiştir. Neoklasik bir şair olarak anılan Şevkî şiiirlerinde Osmanlı ve Arap dünyasında oluşup meydana gelen olayları yansıtır. Şevkî'nin şiiirlerini dini, siyasal ve toplumsal olmak üzere üç ana gruba ayırmak mümkündür. Eski şairlere göre Şevkî, siyasal şiiirlerinde muvaffak olmuştur. Kalıplarını ve tarzını klasik Arap şiiirinden alır. Eserlerinde İslam ve Arap tarihine göndermeler yaparken bir yandan da zamanının önemli kişi ve şahsiyetlerine hitap eder (Tekin ve Kırmızı, 2013, s. 120).

Şevkî gezmeyi seven bir sanatçıdır. Bundan dolayı gezdiği ve gördüğü yerlerin ismiyle şiiirler yazmıştır ve şiiirlerinde gidip ziyaret ettiği mekânlarla ilgili önemli tablolara yer vermiştir. Bu kişiliği nedeni ile Ahmet Şevkî, farklı sebeplerden dolayı gittiği ülkeleri ve bu ülkelere komşu olan ve yolu üzerinde olan devletleri gezerek onlar hakkında bilgi edinmiştir. Bu yüzden Şevkî, yazdığı şiiirlerde, şiiirlerinin değerini artıracak zengin içerikli bir bilgi birikimi bırakmıştır. Şiiirlerinde Avrupa'dan Kuzey Afrika'ya, Türkiye'den Japonya'ya kadar birçok gezdiği yerleler ile ilgili bilgilere ulaşmak mümkündür (İnan, 2019, s. 5).

Her şairin ilham aldığı ve izlerini takip ettiği şairleri vardır. Ahmet Şevkî'nin yazdığı şiiirlere etki edenlerden en önemlisi el- Mutenebbi'dir. Şevkî el- Mutenebbi'den çok etkilenip şiiirlerinde de kendisinden söz eder. Şair, özellikle kaside tarzında el- Mutenebbi'nin tarzını izlemiştir. Şevkî'yi etkileyen bir başka şair de ebu Nuvas'tır. Özellikle şarap ve eğlence meclisleri gibi konuları yazarken bu etki görülür (Kırmızı, 2013 s. 55).

Ahmet Şevkî şiiir dışında aynı zamanda müzik ile de ilgilenmiştir. Yaşadığı dönemin ünlü seslerinden birisi olan Ümmü Gülsüm'e şarkılar bestelemiştir. Böylece Ümmü Gülsüm Şevkî'nin edebî ve dini yazdığı yazıları güzel sesiyle Mısır'ın her tarafına ulaştırır. Damarındaki Türk kanı ve Türk sevgisine rağmen Şevkî Arap Birliği ile ilgili fikirlerini açıklamıştır. Şevkî'nin Arap Birliği düşüncesi Arapların daha üstün bir ırk olduğu düşüncesine değil Arapların özgürlüğüne kavuşması gerektiği fikrine dayanır (Kırmızı, 2013, s. 54).

Şevkî siyasal, dini ve toplumsal konular ele alarak şiiir, nesir ve tiyatro türünde eserler yazmıştır. Şevkî'nin şiiir türünde kaleme aldığı ilk eseri *el-Şevkîyat* adlı

divanıdır. Divan dört ciltten oluşmaktadır. Divanın ilk baskısı 1898 yılında basılmıştır. Şevkî bu divanın birinci cildini Osmanlı halifesi Sultan II. Abdülhamid ve Mısır Hidivi Abbas Hilmi'ye ithaf etmiştir. Divanın ikinci cildi 1930'da basılmıştır. Şevkî vefat ettikten sonra üçüncü cildi 1936'da, dördüncü cildi ise 1943'te yayımlanmıştır. Şiir türünde bir diğer eseri *Divelul Arap ve Uzama'ul İslam*'dir. Şevkî 1526 beyitten oluşan bu şiir kitabını İspanya'da iken 1915-1919 yılları arasında yazmıştır. Şiirlerinde İslam tarihini, peygamberin biyografisini, Emeviler, Abbasiler ve Fatımileri anlatmıştır. Son şiir kitabı ise *eş-Şevkîyyat el-mechüle* adlı eserdir. Bu kitaptaki şiirler şairin ölümünden sonra toplanıp iki cilt halinde yayımlanmıştır. Eser, yaklaşık 130'dan fazla kaside yani 4000 beyitten ve 60 makaleden oluşmaktadır (Doğru, 2019, s. 71, 72).

Ahmet Şevkî "*el-Şevkîyat*" divanının birinci cildinde, siyasi, toplumsal ve tarihi konulu şiirler yazmıştır. İkinci cildinde ise gazel ve tasvir şiirleri yer alır. Üçüncü cildi mersiye türü şiirler içermektedir. Son ve dördüncü cildinde didaktik şiirler ağırlıklıdır (Oğur, 2018, s. 8).

Ahmet Şevkî'nin şiir türündeki bir başka eseri de mensur şiirlerdir. Şairin toplam yedi mensur eseri vardır. Onlar da *Esvaku'z-Zeheb*, *Ladyâs*, *Del ve Tîmân*. *Varakatu'l-As*, *Şeytanu Bentâ'ûr* ve *Azra'u'l-Hind* adlı eserlerdir. Bunlardan *Esvaku'z-Zeheb*, vatan meçhul asker, gençlik, iyilik, ölüm, güneş, Süveyş Kanalı, özgürlük gibi farklı konuları içermektedir. Şairin yazdığı ikinci mensur eseri *Ladyâs* romanıdır. Bu romanda sık sık seci kullanır. Romanda Samos adasındaki Tiranı Polyacrates'in kızını prenses Ladyâs'ı evlendirme çabalarını anlatır. *Del ve Tîmân* eserinde ise firavun Khaf-Ra'nın öldürülmesi ve kızının hayatının bağışlanması anlatılır. Tarihi bir romandır. 1899-1900 yılları arasında el-Mevsu'at dergisinde tefrika edilmiştir. Şairin *Şeytanu Benta'ur* adlı eseri, hayalî kişileri konuşturduğu bir romandır. Roman hühüd kuşu ile kartalın konuşmalarına dayanır. Şevkî'nin 1897 yılında Temmuz'dan Ekim'e kadar yayımlanan 'Azra'ul-Hind romanında dini otorite ile siyasi otorite arasındaki güç çekişmesine ve Âşîm liderliğindeki Özgürler Parti'sinin bu çekişmedeki rolüne değmektedir (Doğru, 2019, s. 73-77).

Ahmed Şevkî, hayatının son beş yılında şiir yerine tiyatro yazmaya geçmiştir. 1927-1932 yılları arasında tam yedi tiyatro eseri yazmayı bitirmiştir. Ahmed Şevkî'nin yazdığı ilk tiyatrosu *Masra' Kilyübatra* (Kleopatra'nın Ölümü) (1927) adlı trajik bir tiyatro eseridir. Eser M.Ö, Roma'nın komutanı Antonius ile Mısır Kraliçesi Kilyübâtrâ

arasındaki aşk hikâyesini anlatmaktadır. Şevkî'nin 1931'de yazdığı diğer bir tiyatro da *Mecnun u Leyla*'dır. Şevkî bu tiyatrodan Emeviler döneminde Kays ile Leyla arasında yaşanan, Arapların aşk destanesini anlatır. Şairin 1931 yılında yazmış olduğu bir başka tiyatrosu ise *Kambiz* tiyatrosudur. M.Ö Mısır'da, Pers prensi Kambiz ile Mısır kraliçesi Natitas arasında yaşanan olayları anlatır. Aynı yılda Ahmet Şevkî “*Ali Bek el-Kebir ev Ma Hiye Devleti'l Memalik*” adlı tiyatrosu yazmıştır. Tiyatro Memlukler döneminde özellikle Ali Paşa zamanında meydana gelen hadiseleri dramatik bir şekilde anlatmaktadır Şevkî 1932'de yazdığı *Antara* tiyatrosunda Antara'nın hayatını ve amcasının kızı Able'ye duyduğu aşkı anlatır. Şevkî'nin yine aynı yılda nesir üslubu ile yazdığı tek tiyatrosu *Emiretu'l-Endelus*,’i yazar. Şair bu tiyatrodan, *Muluk'u't-Tavâ'if* zamanında Endülüs'te olan bazı sorunları anlatmaktadır. Ahmed Şevkî'nin yazdığı son tiyatro eseri “*es-Sittu Hudâ*”dır. Şevkî, alaylı bir şekilde 1890 yılında Kahire'deki Hanefi Mahallesi'nde yaşayan zengin ve dul bir kadının evlenme ve boşanma maceralarını anlatır. Kadınlara her evlenen adam ya ölür ya da boşanır. Hâlbuki onunla evlenen tüm adamlar parasına göz dikerek evlenmiştir (Oğur, 2018, s. 9).

Ahmet Şevkî'nin şairliği, sürgünden önce, sürgün yılları ve sürgünden sonra olmak üzere üç döneme göre şekillendirmektedir. Şevkî sürgünden önceki hayatına Hidivi sarayında başlayıp eğitimini bitirdikten sonra sarayda memuriyet almıştır. Bundan dolayı bu dönemde yazdığı şiirleri halktan ve halkın yaşadığı sorunlardan oldukça uzaktır. Şevkî bu dönemdeki şiirlerini saray adamları, devlet yöneticileri ve Mısır'ın mühim şahsiyetlerini överek yazmıştır. 1. Dünya savaşı sırasında, İngilizler Mısır'a girmiştir. Şevkî İngilizlere karşı yazdığı kasidelerden ötürü İngilizler tarafından İspanya'ya sürgün edildi. Şair sürgün süresi içerisinde vatanına olan hasretini ve milliyetçilik duygularını kaleme almıştır. Sarayda 20 yıl boyunca güzel ve rahat bir şekilde yaşadığından sonra sürgünde çok büyük sıkıntılar çekmiştir. Fakat ümidini hiçbir zaman kaybetmeyeceğini dile getirmiştir. Ahmet Şevkî sürgünden döndükten sonra saraya dönmemiştir. Bu yüzden o dönemde halk ile iç içe yaşayıp rahat ve özgür bir şekilde şiirlerini yazmıştır. Önemli kişilerden daha çok halkın sorunlarına değinmeye başlamıştır. Aynı zamanda halka etki edebilecek önemli dinî konulardan da bahsetmiştir. Kadınların yerini de önemseyip kadının sosyal ve siyasal haklarını savunmuştur. Ömrünün son zamanlarında yedi tiyatro eseri yazmakla Arap edebiyatına tiyatro sanatını dâhil etmeyi başarmıştır. Fransız klasik edebiyatının etkisinde yazmış

olmasına rağmen zaman-mekân-konu bütünlüğü üzerinde pek durmamıştır. "*Masra' Kleopatra*" en başarılı tiyatro eseri sayılmaktadır (İnan, 2019, s. 8-10).

1.1.2. Tevfik Fikret'in Hayatı, Sanatı ve Eserleri

Mehmet Tevfik Fikret, 1 Ocak 1867'de İstanbul'da doğdu. Babası Hüseyin Efendi'nin soyu Çankırı'ya uzanmaktadır. Hüseyin Efendi rüştiye tahsilinden sonra Babıali Hariciye kalemine girmiştir. Hüseyin Efendi İstanbul'dan uzaklaştırılarak Antep'te 1905'te ölmüştür. Annesi Hatice Refia Hanım, Sakız Rumlarından mühtedi bir ailenin kızıdır. Tevfik Fikret 12 yaşındayken annesini de kaybetmiştir. Mahmudiye Rüşdiyesi'nde okudu. Bu okulun kapanmasından sonra 1888'de Galatasaray lisesini birincilikle bitirdi. Fransızca ve Fransız edebiyatıyla beraber, Muallim Naci, Muallim Feyzi ve Recaizade Ekrem'den edebiyat dersleri almıştır. Onların etkisinde kalarak şiirlerini yazmaya başladı. Okulu bitirdikten sonra çeşitli görevlerde memurluk yaptı. Aynı anda Ticaret Mekteb-i Âlisi'nde hüsnü hat ve Fransızca dersleri de veriyordu. O esnada dayısının kızı Nazima Hanım'la evlendi. Mirsad dergisinin açtığı şiir yarışmasında birinci olunca edebiyat çevrelerinde adından bahsettirmeye başladı. Mekteb-i Sultani'ye (Müsabaka ile Galatasaray Sultanisi'ne) Türkçe öğretmeni olarak görevlendirildi. 1894'te Malumat dergisini çıkaranlar arasındadır. Daha sonra memur maaşlarında kesinti yapılması üzerine görevinden ayrıldı. Robert Koleji'ne girdi. Hayatının sonuna kadar bu okulda kaldı. 1896'da Servet-i Fünun dergisinin başına getirildi. Fikretin döneminde Servet-i Fünun birinci sınıf bir edebiyat dergisi seviyesine gelmiştir. Tevfik Fikret, derginin sahibi Ahmed İhsan ile araları açıldıktan sonra dergiyi bırakmıştır. Bu olaydan sonra babasından kalma konağı satarak Koleji'nin yanında «Âşiyân» adını verdiği evi yaptırdı. Sekiz yıl gizli şeker hastalığına yakalanan yazar, ilaç tedavisini aksattığı için kötüleşir. 18-19 Ağustos 1915 gecesinde hayata veda etmiştir (Kaplan, 1986, s. 7).

1896 yılında Fikret, Ekrem vasıtası ile Servet-i Fünun dergisinin sahibi Ahmet İhsan İle tanıştı. Ekrem, Fikret'e derginin yazı işleri müdürlüğünün verilmesini önerir Ahmet İhsan öneriyi kabul ederek derginin bütün yazı işlerini tam bir yetki ile Fikret'e verir. Böylece, 7 Şubat 1896 tarihli 256. sayıdan itibaren, Servet-i Fünun, Fikret'in kontrolünde çıkmaya başlar. Bu tarih Türk edebiyatında yeni bir dönemin başlangıcı olur. 1893 yılında Muallim Naci ölmüştür. Divan edebiyatı da edebiyatta yerini yavaş yavaş bırakmaya başlamıştır (Akın, 1995, s. 33).

Tevfik Fikret, Servet-i Fünun'a geçince aradığı ortam bulmuştur. Modernleşme ve Türk edebiyatını batılılaşma çabalarını Recai Zade Mahmut Ekrem'in öncülüğünde ve Servet-i Fünun dergisi etrafında yapmıştır.

Mekteb-i Sultanî'den hocası olan Recâizâde Ekrem'in tavsiyesi üzerine Servet-i Fünûn mecmuasının başında yer alarak edebiyatımızda yeni bir dönemin başlamasında önemli bir rol üstlenir. Bu şekilde aradığı şiir ortamını bulan Tevfik Fikret, "kendi şemailini andıran bir şekilde" Servet-i Fünûn edebiyatının "eşsiz bir üslûp, selis bir zevk, nezih bir tarz-ı beyân kazanmasına" da büyük ölçüde yardımcı olur ve onun şiirleriyle, sanatıyla dergi etrafında ortak bir Servet-i Fünûn üslûbu meydana çıkar (Uçman, 2001, s. 14).

Edebiyatın içinde bir yazar olarak şiire özel bir değer veren Tevfik Fikret yazılarında zamanla şiir-nesir münasebeti hatta karşılığı üzerinde de durmaktan geri kalmamıştır. İsmail Parlatır Fikret'in dil, edebiyat ve şiire dair görüşlerini içeren yazılarını topladığı Dil ve Edebiyat Yazıları adlı eserinde Fikret'in şiirini üç döneme ayırarak inceler:

1. Şiire Başlayış Dönemi: Fikret bu dönemde yazdığı şiirleri hocalarının etkisi altında yazar. Bu dönemde yazdığı şiirler eski şiir geleneğini sürdüren şiirlerdir. Bu dönemde "Nazmî" mahlası ile yazdığı şiirler vardır. Şair bu dönemdeki şiirlerini Rûbab-i Şikeste'nin "Eski Şeyler" bölümünde toplamıştır.

2- Servet-i Fünun Şiirleri: Fikret 1896 yılına kadar Recaizade Mahmud Ekrem ve Abdülhak Hâmit etkisinde yazmaya devam eder. Fakat yeniliğı arayışlarını hiç durdurmamıştır. Bu arayış neticesi olarak "Hasta Çocuk" manzumesi ortaya çıkmıştır. Fikret bu dönemde toplumsal konulu şiirlerine odaklanır.

3- 1901 Sonrası Şiirleri: Servet-i Fünun topluluğunun dağılmasının ardından Fikret'in Şiirleri yine değişime uğrar. Bu değişimlerin temelinde dış dünyadan çekilmesini görmek mümkündür. Bu dönem şiirinin genel anlamda karakteristik yapısı fikri ve siyasi ağırlıklı olmasıdır. Bu dönemde yazdığı ve öne çıkan şiir "Sis" şiiridir. "Sis" yazıldığı günlerde çok beğenilmiş ve elden ele dolaşarak okunmuş bir şiirdir.

4- Meşrutiyet Sonrası Şiirleri: Fikret'in Meşrutiyet sonrası şiirleri Haluk'un Defteri (1911) merkez alınarak üç döneme ayrılmaktadır:

a) Haluk'un Defterinden Öncekiler: Bu dönemde en öne çıkan şiirlerin bazıları "Millet Şarkısı". "Darul Muallimin Marşı", "Kitabe", "Bir Güfte" ve "Vatan Şarkısı".

b) Haluk'un Defterindeki Şiirler: Haluk'un Defteri'ndeki şiirler bütünüyle Haluk'un adıyla Türk gençliğine yol çizmek için yazılmış şiirlerdir.

c) Son Şiirleri: Fikret, hayatının son günleri yaklaşırken iki önemli şiir daha kaleme almış, "Tarih-i Kadîm'e Zeyl" ile kendisine "Tarih-i Kadîm" dolayısıyla saldıranlara bir cevap vermiştir. Bu şiirle, kendi din anlayışını ve inanç hürriyetini bir kez daha tekrar eder (Parlatır, 1987, s. 50-79).

Tevfik Fikret'in şiir sanatındaki evreler "Servet-i Fünun'dan önce", "Servet-i Fünun dönemi" ve "Servet-i Fünun'dan sonra" olmak üzere üç dönemde incelenebilir. Birinci dönem şiirlerini de kendi içinde "toplumsal şiirler " ve "ilk şiirler " olarak; ikinci dönem şiirlerini ise sembolistve parnas özellikler taşıyan "tabiat ve aşk şiirleri" olarak, üçüncü dönem şiirlerini de "sosyal ve siyasi içerikli şiirler" olarak sunmak mümkündür. Bu genel tasnifin eksiklikleri olduğu açıktır. Çünkü aynı dönemde farklı nitelikli şiirler de bulunmaktadır. Ayrıca onun son dönemlerinde çocuk şiirlerine'de zaman ayırdığı bilinmektedir (Çam, 2011, s. 14).

Tevfik Fikret çok yönlü bir sanatçıdır. Sanatın birçok dalı ile ilgilenmiş, resimle şiiri buluşturmuştur. Türk edebiyatında Recai Zade Mahmut Ekrem'in ilk kez denediği "resim altı şiir "ya da "tablo altı şiir" tarzını Fikret şiirlerinde yaygın olarak kullanmıştır:

Fikret, ressamdı; bunun en çarpıcı örneklerini kendisinin yaptığı resimlerinin altına o duyguları şiirsel bir biçimde dile getirmesi ile sergiledi; yani resim altı şiirleri tarzını denemeye ve örnelemeye koyuldu. Her ne kadar bu tarzı daha önce Recai-zade Mahmut Ekrem başkalarının yaptığı ve beğendiği resimlerin altına veya kartpostalların altına yazdığı şiirler ile denemişse de Fikret her iki sanat dalını, resim ile şiiri bizzat kendi kaleminde birleştirme becerisini ve başarısını göstermiştir. İşte bu "resim-altı şiirler" hem dergiye yeni bir hava kazandırmış hem de Fikret'in sanatında ayrı bir sayfa açmıştır (Parlatır, 1987, s. 16).

Fikret mizaç olarak titiz bir sanatçıdır. Yazdıklarından memnun olmayan, özlediği basamağa ulaşamadığına inanan ve kendisini eleştiren Fikret, hiçbir zaman, eserlerine son biçimi verdiğini kabul etmemiştir. En başta şiir olmak üzere resim, mimarlık, yazı ve müzik gibi güzel sanatların birçok dalı ile uğraşmış, bu dalların bazılarında eserler vermiştir. Bir şiirinde de heykel ile dans üzerinde durmuştur. Ona göre yetenek bir sanatçı için yeterli değildir. Bu yeteneğin, güzeli, iyiyi, mükemmeli

arama ve bulma çalışmasıyla da geliştirilmesi gereklidir. Edebiyat bir bilim dalıdır. Resim gibi öğrenilmesi mümkün değildir. Sadece hissedilebilir, daha doğrusu bilmekten çok sevebilir. Fikret Servet-i Fünun hareketi süresince başlattığı "Musahabe-i Edebiyye"lerde bazı sanatçıların eserlerini ve sanatlarını eleştirmiştir. Eleştiri olarak yaptığı değerlendirmeler ve tahliller, Fikret'in tenkitçi yönünü sergilemektedir. Bundan ötürü, Türk edebiyatında tenkitçilerin arasında değerlendirilmede büyük bir yer almaktadır (Akın, 1995, s. 17,18).

Tevfik Fikret'ten bahseden ilk edebiyat tarihi kitabı, Şehâbeddin Süleyman'ın Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye'sidir. Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret'in hissî değil fikri bir şair olduğunu savunur. Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret'in "sanat"ına önem veren "emekçi" bir şair olduğuna dikkat çeker. Fikret'in şiirlerinin altının dolu olduğunu dillendirir, onun şiirindeki nesnelere de temsîlî isti'are veya mürsel mecaz yoluyla bizi mutlaka bir fikre, bir hisse götürür diye eklemiştir. Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret'in şiiri yalnızca eşya ve şekillerde değil, zaman ve şahıslarda da kullandığını ifade eder ve şairimizin toplumsal sorunlara duyarsız kalmadığını da belirtir. Tevfik Fikret'e göre iyi bir şiir yazmak için bazı duyguların varlığı şarttır. Bunlar, bedbinlik, hüznün ve ümitsizliktir. Şehâbeddin Süleyman, Tevfik Fikret ile bir başka görüşünde onda bir haricî bir de dâhilî sima olduğunu ekler. Haricî simasını da şekle ve ifadeye dair özellikleri, tasvirleri, sade ve basit bir şekilde yer alır. Dâhilî simasında ise belirsizlik, elem ve acı vardır. İbrahim Necmi Dilmen Tarih-i Edebiyat derslerinde, Tevfik Fikret'in, Servet-i Fünun edebiyatının ruhu olduğunu vurgulayarak başlar. Dilmen, Tevfik Fikret'in şiir yazmaya erken yaşlarda başladığını ve ilk zamanlar Muallim Naci tarzında şiirler yazdığını söyler. Daha sonraları Dilmen, Tevfik Fikret'in şiirinin iki yönü olduğunu belirtir: Mana ve Üslup. İbrahim Necmi Dilmen, Fikret'in şairliğini bir destan kahramanının özellikleriymiş gibi coşkuyla anlatır. Üslup yönüyle ilgili olarak da onu tanımlarken lisanı düzgün bir şekilde soktuğunu söyler. Mana ile vezni bir araya getiren, ona ahenk veren Fikret'tir. Dilmen'e göre o Servet-i Fünun edebiyatı denilen tarzın hem müessisi hem mümessili hem de reisi unvanını almaya layıktır (Nair, 2021, s. 55,56).

Servet-i Fünun dergisi etrafında toplanan önemli sanatkarlarından biri Tevfik Fikret'tir. Tevfik Fikret, yazdığı şiirleri aynı zamanda şiir üzerine yazdığı nesirleri ile dönemin karakterini pek çok cepheden şahsında toplamış bir sanatçıdır. Fikret kendi kendisini yetiştiren Tanzimat neslinin seçkin bir sanatçısı, aynı zamanda bilinçli bir

şekilde yetiştirilmiş Servet-i Fünûn sanatçılarından biri ve aynı bilinç derecesiyle Batı ile temas kurmuş bir nesilden gelmektedir. Tevfik Fikret ıstıraplı bir şair oluşuyla tanınmaktadır. Tevfik Fikret 15-16 yaşlarında şiire başlamıştır, 1896-1901 yılları arasında yazdığı şiirleri biçim ve izlek olarak bir bütün halinde değerlendirilmektedir. 1896 yılından önce yazdığı şiirlerini klâsik edebiyatın etkisinde yazmıştır. Ancak bu tarihten sonra yazdıkları daha çok toplumsal yönü ağırlıklı şiirlerdir. Fikret'in yazdığı ilk şiir kitabı Rübâb-ı Şikeste'dir. Rübâb-ı Şikeste 1899 yılında yayınlanmıştır. İlk baskı çıktıktan sonra şair tarafından tekrar düzenlenip 3 baskı daha yayınlanmıştır. Rübâb-ı Şikeste, Fikret'in Servet-i Fünûn'da yazdığı "Kâri'lerime" başlıklı şiirle başlar. Peşinde Sühâ ve Pervîn şiiri gelir. Tevfik Fikret, Rübâb-ı Şikeste'de topladığı şiirlerini yazılış tarihlerinden bağımsız olarak sıralamıştır. Şair daha sonra 1327 yılında "Halûk'un Defteri" kitabını çıkartır. Kitap "Hayat", "İzler", "Kocaman Saate", "Dün Gece", "Mazi... Âti", "Sabah Olursa" ve "Cevab" başlıklı şiirlerini içermektedir. Rübâb-ı Şikeste'de "Hemşirem İçin" başlıklı şiiri de vardır. Sonra "Sis-Rücû" başlıklı bölüm gelir. Şairin, 1902 yılında yazdığı "Sis" manzumesi, İstanbul'un o zamanlarda kocaman bir sis tabakasının içinde kaybolmasını anlatmaktadır. Şair, Rübâb-ı Şikeste'nin diğer bir bölümüne, 8 Temmuz 1906 tarihinde yazdığı "Bir Lahza-i Teahhur" başlıklı şiiri ekler. Şiirde Sultan II. Abdülhamit'e düzenlenen suikastı ve planlanmasını bir an geciktiği için başarısız olmasını dile getirir. "Millet Şarkısı" bölümünde ise "Millet Şarkısı", "Bir Güfte" ve "Vatan Şarkısı" şiirlerini içermektedir. Kitabın sonraki bölümünde "Âveng-i Tesâvir" bölümüdür. Bu bölümde Tevfik Fikret, sırasıyla Fuzûlî, Cenab, Nedîm, Üstad Ekrem, Nef'î, Hâmid başlıklarıyla bu altı şairi anlatmaktadır. Fikret bu şiirlerde kendi üslûbu ve kelime tercihlerini değil anlattığı şairlerin kelimelerini ve anlatım biçimi kullanılmıştır. Rübâb-ı Şikeste'nin başka bir bölümü "Âveng-i Şühûr" başlığını taşımaktadır. Fikret, bu şiiri Fransız şair Coppée'nin A un lias'dan ilham alarak yazmıştır. Şiir on iki parçadan oluşmuş, farklı zamanlarda yazılmış bir şiirdir. Rübâb-ı Şikeste'nin son bölümü ise "Eski Şeyler" başlığını taşımaktadır. Bu bölüm Tevfik Fikret'in önceki şiirlerinden yaptığı seçki şiirleri içermektedir. Tevfik Fikret'in bir başka kitabı 1911 yılında, yazmış olduğu Halûk'un Defteri'dir. Kitap Fikret'in Servet-i Fünûn'dan sonra yazdığı şiirleri içermektedir. Kitap sırasıyla, "Ümîd Ölmez", "Bir Tasvir" Önünde", "Zelzele", "Hayavâta", "Şehrâyîn", "Devenin Başı", "Halûk'un Âmentüsü", "Promete" ve "Halûk'un Vedâ'ı" başlıklı şiirleri içermektedir. Şairin diğer bir eseri de Rübâb'ın

Cevâbî'dır. Rübâb'ın Cevâbı, Halûk'un Defteri ile aynı yıl basılmış dokuz sayfalık bir kitaptır. Şair, çocuk şiirlerini 1915 yılında Şermin adlı kitabında toplamaktadır. Asım Bezirci, Tevfik Fikret'in dergi ve gazetelerde kalmış şiirlerini üç cilt halinde, 1984 yılında yayınlamıştır (Atay, 2019, s. 59-63).

1.2. Ahmet Şevkî ve Tevfik Fikret'in Dil ve Üslubu

1.2.1. Ahmet Şevkî'nin Dil ve Üslubu

Ahmet Şevkî eğitiminin bir kısmını Fransa'da gördüğü için batılı edebiyatçıların etkisinde kalmıştır. Eserlerinde batı edebiyatı üslubunu izlemiştir. Daha çok şair olarak tanınmasına rağmen Ahmet Şevkî Avrupa'dan döndükten sonra romanlar yazmaya başlamıştır. Aynı zamanda batılı şairlerin şiirlerini tercüme etmiştir. Şevkî, edebi sanatlarda özellikle de şiirde kendi yolunu çizmiştir. Gelişmiş Avrupa dünyasından etkilenip geldikten sonra Avrupa'yı kendi toplumu ile karşılaştırmaya başlamıştır. Oradan aldığı yenilik fikirlerini şiirlerinde kaleme almıştır. Şevkî, şiirinde şiirin hemen hemen bütün türlerini ele almıştır. Tarihî şiir, vatan ve milliyet şiirleri, tiyatro şiiri, hikmet ve emsal şiirleri, mersiye şiirleri, methiye şiirleri, tasvir şiirleri ve fabl şiirleri gibi şiirler kaleme almıştır (Khayata, 2020, s. 20).

Her şair gibi Şevkî'nin de örnek olarak ve ilham aldığı şairler vardır. Bıraktığı eserlere etki eden o kişilerin en önemlisi el-Mütenebbi'dir. Ahmet Şevkî, El-Mütenebbi üslubundan etkilenip şiirlerinde bile ondan bahsetmiştir. Şevkî, özellikle kaside konusunda El-Mütenebbi'nin eserlerini takip edip onun gibi de bastırmıştır. İkinci sırada Ebu Nevas gelir. Şevkî, Ebu Nevas'tan şarap ve eğlence konularında etkilenmiştir. Ahmet Şevkî'nin yazdığı eserlerde etkisi çok büyük ve açık olan şairlerden birisi de el-Buhturi'dir. Özellikle el-Buhturi'nin "Kisra'nın Sarayları" kasidesinden etkilenmiştir. Bunlar haricinde Ahmet Şevkî, İbn-i Sina ve İbn-i Zeydün gibi âlimlerden faydalanmıştır. Ayrıca Osmanlı'yı son derece savunmuş, Sultan II. Abdülhamit lehine birçok kaside yazmıştır. Mısır'ın şairleri arasında Osmanlıdan en çok bahseden şair Ahmet Şevkî idi (Kırmızı, 2013, s. 55, 56).

Ahmet Şevkî, Arap edebiyatının yeni döneme girişinin başlangıcında yaşamıştır. Edebiyatının her alanı gibi şiirde de yeni döneme girilmiş ve şiirde yeni akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Yani şiirde, klasik ve geleneksel kurallara bağlı olmadan yeni bir şiir anlayışı ve üslubu ortaya çıkmaya başlamıştır. Ahmet Şevkî

değişime, bu değişimi, şiir ve düşünce alanlarındaki çalışmalarıyla en yararlı şekilde değerlendirerek bu dönemin ilk ekolü olan “İhya Ekolü”nün temellerini koymakla ortak olmuştur. Böylece Arap edebiyatına yeni bir ruh kazandırmıştır. Ahmet Şevkî’yle ortaya çıkan İhya Ekolünün edebiyata, özellikle de şiire getirdiği yenilikler şunlardır:

1- İhya Ekolüne mensup olan şiirler, dönemin sosyal ve siyasal sıkıntılarının en akıcı şekilde yansımasıdır.

2- Şiirde yeni konuların ortaya çıkması; çocuk şiirleri, kıssa türü şiirler, tiyatro şiirleri vb.

3- Şiirin altın döneminin özelliklerini kaybetmemek için eski şiirlere nazire yazdırarak tekrar işleme almasıdır.

Ahmet Şevkî bu yeniliklerde kalmayıp sürekli üslubunu geliştirmeye devam etmiştir. Özellikle belagat konusuna oldukça büyük önem vererek şiirlerinde belagat unsurunu ağır bir şekilde işlemiştir. Şiirleri belagatin tüm açılarından değerlendirebilecek zenginliktedir. Yenilikçi bir şair olmasına rağmen belagat konusunda Mütenebbi ve Buhturi’nin yöntemlerini izlemiştir. Bundan dolayı Şevkî’nin şiirlerinde betimleme, örneklendirme ve teşbih yoğun bir şekilde kullanılmıştır. Diğer taraftan şiirlerinin terennümü canlı bir melodi hissi vermektedir ve bu yönüyle de cezbedici özelliğe sahiptir (Khayata, 2020, s. 36-38).

Ahmet Şevkî, sürgünden döndükten sonra şiir konusunda yenilikler yapmaya başlamıştır. Özellikle tasvirde yeni bir seviyeye geçmiştir. Bunu en vazih şekilde Dımışk, Beyrut felaketi ve Edirne düşüşüne dair kasidelerinde belli etmiştir. Ayrıca gemideyken güneşin batışı ve doğuşu canlı tasvirlerine sıkça başvurmuştur. Aynı zamanda Şevkî’nin şiiri, siyasi, dini, hicvi ve toplumsal açıdan da bir yenilik içermektedir. Bazı zamanlarda eğlence meclislerine katılması, içkiye düşkünlüğü ve özellikle de bir takım şiirlerinin kendisinin dinden uzak olduğu hissiyatını uyandırmasına rağmen kasidelerinde çok sıkça dini motiflere yer vermiştir. Siyasi içerikli şiirlerinde ise daha çok Osmanlı’yı anlatır. Aynı zamanda toplumsal sorunları, kadın, eğitim, gençlik vs. gibi değerleri de gözardı etmemiştir (Yazıcı, 2014, s. 183).

Modernleşme dönemine girmeden önce Arap edebiyatı durgunluk dönemi geçiriyordu. Bu durgunluk on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına kadar devam etmiştir.

Modernleşme dönemi başlangıcında el-Baruti tarafından İhya ekolü inşa edilmişti. İhya ekolü, eskilerin mirasını ve geleneksel olanı kaybetmeden şiiri yenilenmeyi hedefliyordu. Bu ekolün ilk temel taşlarından biri de Ahmet Şevkî sayılmaktadır. El-Baruti'den sonra modernleşme davasını sürdüren ve devamını sağlayan isim Ahmet Şevkî idi. Şevkî, mensup olduğu şiir ekolü gibi, Mütenebbi ve Buhtürî gibi eski şairlerin yöntemlerini izlemekle beraber Fransa'dayken gördüğü yeni unsurları şiirine getirmeye çalışıyordu. Bunu en çok Şevkîyat divanında belli etmektedir. Şair aynı divanda bazı kasidelerini eski Arap şiiri üslubuyla yazmıştır, diğer kasidelerinde de Avrupa'nın modern yöntemlerine göre hareket etmiştir. Şevkî'nin şiir üslubunun en önemli özellikleri şunlardır:

- 1- Eski Arap edebiyatı mirasına tutkundur.
- 2- Şiirleri en çok duygulara hitap etmektedir.
- 3- Şiirde musikiye, aruz vezinlerine ve kafiye önem vermiştir.
- 4- Sanat eserinin tasvir etme özelliğine dayanan şiirler söylemiştir.

Şevkînin şiirleri 23500 beyitten fazladır. Şiirlerinde sıkça nazire yapmıştır. Böylece eskilerden yararlanmaya fırsat bulmuştur. Fransa'da okuması da yenilikçilerle yan yana yürütmesine izin vermiş ve şiirine yeni yeni yöntemler ve konular getirmesine sebep olmuştur (Le'umrat ve Gağbale, 2020, s. 34, 35).

Ahmet Şevkî tiyatro yazar ilk şairlerden sayılmaktadır. Fransa'da okuduktan sonra Arap edebiyatına getirdiği en önemli yenilik unsuru tiyatrodur.

Ahmet Şevkî tiyatro ile de baya ilgilenmiş, bir komedi altı trajedi olmak üzere yedi tiyatro eseri yazmıştır. Klasik Fransız tiyatrosunun etkisinde kalmakla birlikte romantizmden de faydalanan Ahmet Şevkî piyeslerinde konu-zaman-mekân birliğine pek bağlı kalmamıştır. Tiyatro eserlerinde pek başarılı olmasa bile modern Arap edebiyatına tiyatroyu sokmak suretiyle bu alanda da hizmet etmiştir (Şeşen, 1989, c. 2 s. 137).

1.2.2. Tefik Fikret'in Dil ve Üslubu

Tefik Fikret, Servet-i Fünun edebiyatçıları topluluğuna göre daha ağır ve külfetli bir dil kullanmıştır. Onlara göre Fikret, metinlerinde Farsça, Arapça kelimeleri ve terkipleri daha yoğun bir şekilde işlemiştir. Pekiştirme kaideleri ve yabancı edatlar

da aynı derecede yoğundur. İlk bakışta dikkat çeken, Fikret'in metinlerinde “âlûd, âver, pür, ger, nüma, bî” gibi edatlar ve kelimelerle yapılmış Farsça birleşik sıfatlar ile “müf’ail, müfa’al, mütefa’il, mütefa’al” veznindeki Arapça sözleri çok kullanmasıdır. Üstelik ikili, üçlü hatta dörtlü izafet terkiplerini de işlemiştir. Eski Osmanlıca ‘ya düşkün, Arapça ve Farsça kelime ve unsurlara aşırı bağlı olan Fikret, yazılarında bazen sade bir konuşma dilini kullanmıştır, özellikle çocuklar için yazdığı metinler buna en vazih örnek olabilir. Ayrıca yazılarında ve şiirlerinde konuşma diline mahsus olan bazı ifadeler de kullanmıştır (Hacıeminoğlu, 2012, s. 126, 127).

Tevfik Fikret’e göre şiir dili ince sade ve akıcı olmalıdır. Kendisi katı bir fesahatçı değildi. Ayrıca dilin kullanılmasında kurallar içinde sıkışıp kalınmasını desteklememektedir. Dilde sadeliğin, bir tek kelimedede olmayıp sözün özünde olması gerektiğini söylemiştir. “*Dilin sadeliği, bir derece mâdunu adildir*” olarak tanıtmıştır. Fikret’in dilde “tasfiye” konusundaki görüşü ise farklıdır. Türkçe’de yerleşmiş ve Türkçeleşmiş Arapça ve Farsça kelimeleri kaldırmaktan ibaret olan tasfiyeyi yararlı bir hareket olarak görmeyip bu fikre destek çıkmamıştır. Dilden kelime atmak dili fakirleştirir ve seviyesini düşürür görüşüne katılmıştır. Üstelik de dildeki bütün söz varlıkları dilin mirasıdır fikrini savunmuştur (Parlatır, 1987, s. 45).

Fikret, şiire resim duygusu olan ‘pitoresk’i ekleyerek dönemin şiirdeki en büyük eksikliğini tamamlamış olur. Böylece hem şair aynı zamanda da ressam olan Fikret, resimle şiirin ve musikinin yakınlığını kavramıştır. Kaplan’a göre Fikret’in şiir görüşünü şu şekilde maddeleştirmek mümkündür:

1- Fikret şiir yazmaya geçmeden önce hayal kurar. Hayal kurduktan sonra yazmaya geçer. Kafasında bir hayal kurmayı beceremezse okuduğu hikâyelerden, gördüğü resimlerden veya batılı eserlerden konu çıkarmaya çalışır. Onun için kaynağın ne olduğu önemli değildir fakat hareket noktası her zaman bir tablo olmalıdır.

2- Kısa bir dönemden sonra, Fikret yazma işinin zor olduğunu kanaatine vararak yazma işi üzerinde daha çok çalışır. Vezin, kafiye ve iç ahenk gibi yöntemler kullanır. Ayrıca kafiyeği değiştirmek amacıyla denemeler yapar.

3- Şair daha sonra okuma faaliyetlerini artırır. Okuduğu kitapları yazdıklarına yansıtarak Türkçeleştirmeye çalışmıştır. Bu dönemde Fikret’in üslubunun değişmesinin en büyük nedeni Fikret’in batıya ve batının eserlerine yönelmiş olmasıdır (Kaplan, 1986, s. 14).

Tevfik Fikret nazımda kendine has bir üslup yaratmıştır. Ayrıca san'atında çok titizdir ve hiçbir şey ihmal etmez. Fikret'in üslubunun unsurlarını ve hususiyetlerini şu şekilde açıklamak mümkündür:

1- Fikret, Türk edebiyatına manzum nesri getirerek yeni bir nazım tekniği geliştirmiştir. Divan edebiyatında nazım birimi olarak kullanılan beyit, Tanzimatçılar tarafından değiştirilip daha çok mısraya yönlendirilmiştir. Ayrıca Divan edebiyatında cümle mısranın sonunda bitmek zorundadır fakat Fikret, bu tekniği değiştirip cümleyi üçüncü, dördüncü ve hatta bazen onuncu mısraya kadar sürdürmüştür. Üstelik cümle, mısranın sonunda bitmek zorunda değildir. Fikret, bazen cümleyi mısranın ortasında bitirip ardından aynı mısradaki yeni cümleye başlar. Fikret bu tekniği kullanırken, mısralarını düzgün nesir cümleleri halinde örüp noktalama işaretlerine çok önem vermişti.

2- Fikret'in üslubunun ikinci unsuru da çok imajlı ve sıfatlı olmasıdır. Fikret mizacının ve ressamlığının etkisinde kalarak şiirlerinde zarflara ve sıfatlara gereğinden fazla yer vermiştir.

3- Fikret'in üslubunun mühim bir hususiyeti de şiirlerinde tekerrür ve sıralamaların büyük yer tutmasıdır. Şiirlerinde gerek kelime, ibare, terkip, cümle ve mısraların tekrarı gerekse duygu, fikir ve hayat unsurlarının tekrarı dikkat çekecek kadar çoktur. Şair bu şekilde hem fikre kuvvet ve ifadeye zenginlik vermekte hem de ahenk ve ritmi sağlamış olmaktadır. Bu da şairin heyecanlı, titiz, dikkatli ve sinirli bir mizaca sahip olduğunu göstermektedir.

4- Fikret yazdığı şiirlerde musikiye ve ahenge çok önem vermiştir. Şair, Servet-i Fünun'cular için önemli bir yer tutan musikiyi, bazen doğru kelimeleri seçerek bazen tekrarı kullanarak vezni kırmak suretiyle gerçekleştirmiştir. Bu şekilde Fikret 'müstezat' veznini canlandırmıştır ve bu tarzla ilk denemesini "Ey Kız" şiirinde yapmıştır.

5- Fikret, kelime, mısra, ses ve kafiye üzerinde durduğu gibi ifadelerin tarzını teşkil eden cümlelerin kuruluşu üzerine de gayet titiz bir şekilde durmuştur. Şairin temel olarak beş çeşit cümle kullandığı tespit edilmiştir. Sıfat, zarf ve edatlarla dolu uzun tasvir cümleler, uzun aynı zamanda düzgün sıralı nesir ve tahkiye cümleleri, hamasi hitap cümleler, uzun tahkiye cümlesinden sonra kısa ve zemin bitiş cümlesi ve mısralarda sıfat veya zarf yerinde kullanılan mutarız cümleler.

6- Şair bazı zamanlarda ifadeye bir hareket vermek adına, arûzdaki “sekt-i melih” gibi kelimeyi veya terkipleri mısra sonunda böler. Muhakkak ki bunu bilerek yapmıştır (Hacıeminoğlu, 2012, s. 112-125).

Modernleşme şairi olan Tevfik Fikret’in yenilik getirdiği en önemli konu şiir üslubudur. Şiir ister içerik açısından ister teknik açıdan, Fransız nazım biçimleri getirilerek tamamen yenilenmiştir.

Tevfik Fikret’in Türk şiirine yaptığı yeni akımlardan biriside şiirin yapısıyla ilgilidir. Şiirde beyit hâkimiyeti yerine daha önce Abdülhak Hâmid'in denediği, anlamın şiirin her zerresine yayılması anlayışı Fikret tarafından uygulanmıştır. Özellikle onun anlatıma dayalı manzumelerinde artık cümle ve dolayısıyla anlam bütünlüğü serbestlik kazanır. Fikret, aynı şekilde başta “sone” olmak üzere Fransız nazım şekilleriyle birlikte eski şiirin müstezatlarnı hatırlatan serbest müstezat örneklerini denemiştir (Uçman, 2012, C. 41 s. 12).

Tevfik Fikret’in şiirlerinde kullandığı nazım biçimleri Batı’dan alınmış ve klâsik şiir geleneğinden alınmış nazım biçimleridir. İki durumda da ya birtakım değişiklikler yaparak kullanmış ya da aynen olduğu gibi alıp kullanmıştır. Aslında yenilikçi Fikret ne eskinin ne de Batıdan aldığı nazım biçimlerinin olduğu gibi devam ettirilmesini istemişti. Tam tersi ister müstezat ister sone ve terzarima gibi nazım biçimlerinde, kafiye veya diğer unsurlarda sürekli bir arayış içindeydi. Bundan ötürü Tevfik Fikret şiirlerinde, aldığı nazım biçimlerini kullanmadan önce sürekli yeni formlar oluşturma çabasındaydı ve ona göre formla ilgili hususiyetler şiirini mükemmelleştirebildiği ve ulaştırmak isteneni musiki ve görsel öğeler ile gösterebildiği ölçüde kıymetlidir. Şairin ilk dönemde yazdığı beyitlerle kurulan şiirlerin çoğu gazel ve nazirelerden oluşmaktadır. Fakat bu şiirler klâsik geleneğin devamıdır. Bu şiirlerde Fikret’in yaptığı asıl yenilik imge yapısında ve sözcük seçiminde olmuştur (Atay, 2019, s. 68).

2. İKİNCİ BÖLÜM

2.1. Ahmet Şevkî'nin Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri

2.1.1. Toplumsal Dayanışmaya Engel Olan Tutumların Eleştirisi

Toplumsal dayanışma; belirli bir ırk, cinsiyet, köken, yaş, siyasi veya ekonomik fikirler ve diğer sosyal özelliklere dayalı herhangi bir ayırım gözetmeksizin, toplum üyeleri arasındaki iş birliği ve ortak eylemler olarak tanımlanır. Toplumsal dayanışma bireylerin ve grupların sorunlarını ve ihtiyaçlarını anlamak için çaba sarf etmekle topluluk üyeleriyle doğrudan ilişki kurmakla ve onların ihtiyaçlarını anlayıp karşılamakla gerçekleştirilebilir. İşte bu sorunlara yakından bakıp anlayan şairlerdir. Toplumsal dayanışmayı engelleyen sıkıntıları çözmek amacıyla bu durumu şiirlerinde eleştirerek ön plana çıkarırlar.

2.1.1.1. Cimrilik

Cimrilik her toplumu olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Cimrilik Arapçada 'buhl' kelimesi ile ifade edilirken, cimri ise "behil" kelimesi ile ifade edilir. Cimrilik, insan üzerinde, hayatında ve hatta ölümünden sonra bile kötü etkiler bırakmaktadır. Cimri insan gerektiğinde fedakârlık yapamaz. Cimrilik sadece para harcamamak değildir. Eğitime vesile olmamak, hayırlı işlere iştirak etmemek, yardıma ihtiyacı olan insanlara el uzatmamakla da temsil edilebilir. Şevkî, cimrilik hakkında 'el-Bahile' adlı şiirsel tiyatrosunu yazmıştır. 'el-Bahile', 'bahil' sözcüğünün dışı olup cimri kadın demektir. Tiyatroda cimriliğin insanların arasındaki samimiyetin azalmasına ve nefret duygusunun doğmasına nasıl sebep olduğu tasvir edilmektedir. Tiyatro cimri kadının hayatını ve torununu nasıl olumsuz bir şekilde etkilediğini anlatır. Şair bu eserinde cimrilikten şöyle bahseder:

عجبت يأتي البخيل المال وهو يري أن البخيل إليه غير محتاج
وقل ما جاء حرا ماجدا ومشى إلي الكريم الكثير الهم والحاج

(Şevkî, 2012, s. 26)

Ben ihtiyacı olmadığı halde cimri insana giden mala şaşarım

Halbuki hem üzüntü ve hacet izzet sahibi cömerte o malın gitmesi pek az oldu

Başka bir beyitte de cimri olan kadını şöyle tasvir eder:

ليس لها في الحياة إلا
عبادة المال من وظيفة

(Şevkî, 2012, s. 30)

Mal ve mülke ibadetinden başka hayatında bir şey yoktur.

Şair burada tanrıya mahsus olan ibadeti paraya ve dünyalığa isnat etmiştir. Bu durum paranın cimri karakterdeki yerini belirtmektedir. İbadet etmek; ilgilenmek, önemsemek ve sevmek gibi bütün duyguları aşmaktadır. Demek ki cimri için para hayatta en önemli şeydir. Başka bir şiirinde cimri adamın halini karşılıklı diyalog halinde şöyle anlatır:

الأول: هذا «مــــادر» الجوع يا أخي ولا الأكل معه

لقد دعاني للغداء مرة فقسّم البيضة بين أربعة

وجيء بالشواء

الثاني: قل ماذا جرى؟

الأول: أوما إليّ خادمه أن يرفعه

رأى فيه عيبا وإن لم نجد على اللحم عيبا سوي قلته

فقد كان انضج لحم رأيت وكان كالمسك

في نكهته

(Şevkî, 2012, s. 32).

Birinci kişi: Aç kalmak Bu 'Mader' ile yemek yemekten daha hoştur

Beni yemeğe çağırdı bir kere yumurtanın tanesini dört kişiye bölmüştür

Izgara geldiğinde

İkinci kişi: geldiğinde ne oldu?

Birinci kişi: Hizmetçisine kaldır diye işaret etmişti

Ette göremediğimiz bir kusur görmüştü meğer tek kusuru az olmasıymıştı

Mis gibi tadı varmıştı gördüğüm en güzel pişmiş et imişti

Cimri karakter en çok yemek davetlerinde kendini ifşa etmektedir. Şair de cimri karakterin yemek davetlerindeki davranışını alaylı bir şekilde canlandırmaktadır.

Cimri adamın bir yumurtayı dörde bölmesi, etten ikram etmemesi gibi davranışlarını dile getirerek dalga geçmektedir.

Şevkî, peygamberin doğum gününde “selv kalbi- kalbimin yolu” kasidesini yazmıştır. Kasidede cimrilikten şöyle bahsetmiştir:

ولولا البخل لم يهلك فريقا . علي الاقدار تلقاهم غضابا

(Şevkî, 2012, s. 96).

Cimrilik olmasaydı, millet helak olup kaderlerinden şikâyetçi olmazdı.

Şair, cimri insanın cimriliğinden dolayı başına felaketler geldikten sonra kendine kızdığını ve kaderinden şikâyet ettiğini dile getirmektedir. Aynı kasidede yer alan bir beyitte şöyle der:

ولم أر مثل جمع المال داء . ولا مثل البخيل به مصابا

(Şevkî, 2012, s. 96).

Para biriktirme hastalıktır, parasıyla cimrilik eden gibi bir hasta görmedim (Doğru, 2019, s. 94).

Ahmet Şevkî, Osmanlı ordusuna yardım toplamak amacıyla Mısır Kızılay derneğine 1912'de yazmış olduğu kasidede cimri hakkında şöyle der (Doğru, 2019, s. 95).

أرى الكريم بوجدان وعاطفة . ولا أرى لبخيل القوم وجدانا

(Şevkî, 2012, s. 334).

Cömert kişinin vicdanlı ve şefkatli olduğunu görüyorum fakat halkın cimrisini vicdansız buluyorum.

2.1.1.2. Haset

Haset, Kur'ân tarafından kınanan bir eylemdir. Şevkî divanında hasede yer vermiştir. Hz. Muhammed'e yazdığı nâ'tında onun bile hasetçilerin hasedine maruz kaldığını, peygamber dahi olsa kimse hasetten kurtulamayacağını ve hasetçilerin işinin alay etmek, olduğunu belirtir (Doğru, 2019, s. 186).

حسدوا فقالوا شاعر او ساحر . ومن الحسود يكون الاستهزاء

(Şevkî, 2012, s. 43)

Haset ettiler, büyücü ve şair dediler. Hasetçinin işi dalga geçmektir.

2.1.1.3. Kibirlik

Sözlükte “büyüklük” anlamına gelen kibir (kibr), tevazunun karşıtı olarak “kişinin kendini üstün görmesi ve bu duyguyla başkalarını aşağılayıcı davranışlarda bulunması” demektir (İslam Ansiklopedisi, C. 25, s. 562). Kibir, sosyal uyumu yok edebilecek ciddi bir hastalıktır. Toplumunu önemseyen her yazar toplumun ciddi bir hastalığı olan kibir karşıtı yazılar yazmıştır. Ahmet Şevkî 1912'de Edirne'de, Bulgarların eline düştüğünde yazdığı 104 beyitli 'Elendelüs el cedide "Yeni Endülüs" kasidesini Türkleri taziye etmek amacıyla yazmıştır. Kasidede Türk milletine çeşitli tavsiyelerde bulunmuştur. Kibirden uzak durmalarını gerektiğini söylemiştir.

ودعوا التفاخر بالتراث وان غلا فالمجد كسب والزمان عصام

إن الغرور إذا تملك أمة كالزهر يخفي الموت وهو زوام

(Şevkî, 2012, s. 318).

Eski mirasla gurur duymayı güzel olsa da bırakın ki, şeref kazanmaya odaklanın

Milet kibre yenilirse eğer muhakkak o milletin ölümü yakın olur

Şair önemli olan geçmiş değildir, önemli olan şu andır der, insanın geçmişte neler gerçekleştirdiği değil gelecekte ve şimdiki zamanda neler gerçekleştireceğine odaklanması gerektiğini söylemektedir. Ayrıca kibirli insan kendisini görmemekten ötürü sona doğru yaklaştırmaktadır.

Şevkî, Ömer Lütfi Bey'e yazdığı mersiyesinde onu överek kibirliliğin Allah katında ne kadar kötü olduğunu ve gururun insanları ne kadar küçülttüğünü dile getirmektedir.

متواضعاً لله بين عباده ، . والله يُبغض عبده المتكبر

لم تدري نفسك ما الغرور وطالما دخل الغرور علي الكبار فصغرا

(Şevkî, 2012, s. 684).

Allah için kulları arasında tevazulusun, Allah kibirli kulunu buğzeder.

Senin nefsin gururu hiç bilmedi, gurur büyüklere girdiğinde onları küçültür.

2.1.1.4. Korkaklık

Topluluklar eskiden en çok cesaret sıfatlarıyla övünürdü. Şimdiye kadar da bir erkek cesareti ile kendisini belli ederdi. Korkak insan her zaman toplum tarafından dışlanmaktaydı çünkü. Çünkü korkaklar kendinden ve kendi iyiliğinden başka bir şey düşünmemektir. Şevkî, Yemen emirinin oğlu öldüğünde onun için mersiye yazmıştır. Çünkü emir arkadaşını boğulmaktan kurtarmaya çalışırken ölmüştü. Şevkî de onu cesaret sıfatı ile vasfederken korkaklık hakkında şöyle bahsetmiştir:

وما في الشجاعة حنف الشجاع. ولا مد عمر الجبان الجين

(Şevkî, 2012, s. 782).

Cesurun ölümü cesarete değil, korkağın ömrü de korkaklıkta değildir.

2.1.1.5. Yalan

Gerçeğe aykırı bir şeyi söylemeye yalan denir. Yalan söylemek, aldatmak ve kandırmak amacıyla yanlış bilgilerin iletilmesini ve başkalarına gerçeğe uymayan şeyler söylenmesini temsil etmektedir. Yalan genelde, belirli faydalara ulaşmak, belirli hedefleri elde etmek veya yapılan bir yanlışın sorumluluğundan kaçmak amacıyla söylenir. Bu da birçok zarara neden olur ve toplum üyeleri arasında birçok soruna sebep olur. Ahmet Şevkî, el-Bahile isimli şiirsel tiyatrosunda yalanı en akıcı şekilde tasvir etmiştir. İki kişi arasındaki diyalogu yazarken birinci kişi söylediği yalanları kendisine gerçeği söyleyerek itiraf etmektedir. Aziz, komisyoncu Reşat ile konuşurken şöyle bir diyalog olur:

عزيز: لم تقل لي عن الفتى، ما أبوه

رشاد: كان فخر الرجال ، كان مديرا كان

ثم لنفسه: والله يسكع الصبح والليل إلى كل حانة سكيراً

عزيز: والفتى ، كيف شغله

رشاد: في الدواوين

عزيز: إذن قد نراه يوماً وزيراً

رشاد: لم لا

ثم لنفسه: قاتها ومن أين أدري؟ ربما صار حاجباً أو خفيراً

(Şevkî, 2012, s. 26).

Aziz: Çocuğun babasını anlatmadın bana

Reşat: adamların gururuydu, müdürdü.

Reşat kendi kendine: vallahi sabahtan akşama kadar her meyhanede sarhoştı

Aziz: peki çocuğun işi ne?

Reşat: divanlarda (hükümet)

Aziz: bir gün vezir olur belki

Reşat: neden olmasın

Reşat kendi kendine: nasıl aksettirmişsem, belki de taş kaya en fazla güvenlikçi olur.

Şevkî bu şiirsel konuşmasında yalanın tasvirini yapmaktadır. Reşat'ın arkadaşını nasıl kandırdığını ve nasıl yalan söylediğini göstermektedir. Azizin sorularına cevap veren Reşat, sorulara aileyi iyi tanıtmak amacıyla hakikatte olmayan şeylerle cevap vererek yalan söyler. Fakat söylediği yalanın peşine hemen kendini inkâr eder ve gerçekleri söyler. Şair burada yalancının psikolojisini de dile getirmektedir. Her insanın kendisine bile hakikati söylemeye ihtiyacı vardır. O yüzden Reşat kendine gerçekleri itiraf etmiştir. Şevkî de Reşat'ın kişiliğini ve mesleğini eleştirerek olayı anlatmıştır.

2.1.1.6. Halkın Bölünmesi

Şevkî Mısır'da İngiliz işgali zamanında yaşayıp olaylara şahit olmuş bir yazardır. İşgalci devletler bir ülkeyi ele geçirmek için her zaman o ülkeyi bölmeye ve halkı ayırmaya çalışır. Mısır'daki İngiliz sömürgesi de bunu yapmaya çalışıyordu. Mısır bu durumdan kurtarmak için halkın birlik içinde olması ve vatanın bölünmemesi gerekiyordu. Şevkî elinden geldiğince bu olayı okurlarına ulaştırmak istemiş ve buna yönelik bir sürü kaside yazmıştır. Kasidelerinin asıl konusu halkın bu işgaller karşısında tek bir yürek olmasıydı. Birlikten güç doğar sözüne inanarak halkı toplamaya çalışıp bölünmenin önüne geçmeyi hedeflemiştir.

Şevkî, Riyaz Paşa'yı bölünmenin lideri olarak görüp onu hicvetmek amacıyla yazdığı 'Riyaz'ın Sonu' kasidesinde bölünmeyi kınayıp birlik içinde olmayan halkın Allah'ın yardımından mahrum kalacağını söylemektedir.

وكيف ينال عون الله قوما سراتهم عوامل الانقسام

(Şevkî, 2012, s. 288).

Bir halkın bölünme sebebi kendileri iken, Allah'ın yardımını nasıl beklerler?

Şevkî'nin "Rihletel Şark" "Doğu gezisi" kasidelerinde gençlere hitap ederek onları her türlü fitneden, bölünmeden ve dahi bölünmeye davet edenlerden uzak durmaları için uyarmıştır.

لا يعجبكم ساع بتفرقة إن المقص خفيف حين يقطع
قد أشهدوكم من الماضي وما نبشت منه ما لم تشهد الضبع
ما للشباب وللماضي تمر بهم فيه على الجيف الأحزاب والشيع

(Şevkî, 2012, s. 209).

Ayrılığa davet edenin arkasından gitmeyin, makas bölündüğü zaman yararsızdır.

Geçmişî kazıp önünüze getirenler, sırtlan gibi kin çıkardılar

Gençliğe, geçmişten ne? Partilerden ve fırkalardan ne?

Ayrılık herhangi bir toplumu yıkabilir, yok edebilir ve düşmanın rahatça ilerlemesine fırsat verebilir. Düşmanlar galip gelebilmek için çoğu zaman ayrılık ve bölünmeye sebep olacak kişiler seçer ve bu kişileri toplumun arasında gizlice konumlandırır. Şevkî bu beyitlerinde gençlerin ayrılığa sebep olabilecek geçmişte takılı kalan kişilerden uzak durmasını ister, onları uyarır. Nasıl bir makasın çalışabilmesi için iki bıçağının olması gerekiyorsa halkın da birlik içinde olması için her ferdin bir arada olması gerektiğini vurgular.

Şevkî siyasi partileri, toplumu ayırıştırıran en büyük faktörlerinden saymaktadır. Musibet zamanlarında particiliğin yok olup toplumun birlik olması gerektiğini söyler. Şair 1912'de Bulgarların Edirne'yi ele geçirinca yazdığı kasidede İstanbul'da olan fırkalık ve grupluk gibi yanlışlardan vazgeçmeleri için onlara öğüt vermektedir (Doğru, 2019, s. 98).

يا أمة بفروق فرق بينهم قدر تطيش إذا أتى الأحلام
فيم التخاذل بينكم ووراء كم أمم تضاع حقوقها وتضام
الله يشهد لم أكن متحربا في الرزء لا شيع ولا أحزام

(Şevkî, 2012, s. 209).

"Ey Faruk'ta, başa geldiğinde akılların şaşıracağı bir kaderin birbirlerinin aralarını açtığı ümmet!

Arkanızda nice milletler zulme uğrayıp hakları zayi edilirken niçin birbirinize sırt çeviriyorsunuz.

Allah biliyor ki ben hizipçi değilim, musibette taraftarlık ve hizipçilik (söz konusu olmaz)” (Doğru, 2019, s. 98).

2.1.1.7. Vatana Nankörlük

Ahmet Şevkî 1924 yılında El-Ezher 'de yapılan ıslahatlardan ötürü 'El-Ezher' başlıklı kasidesini yazmıştır. Kaside, El-Ezher'e ve öğrencilerine methiye içermektedir. Aynı zamanda batıya ve Avrupa ülkelerine eğitim için giden öğrencilere eleştiri de içerir. Mısır o dönemde öğrencilerden bazılarını seçerek eğitim için Avrupa'ya gönderiyordu. Avrupa'ya giden o öğrenci grubu Avrupa'da yaşadıkdan sonra Avrupa'ya âşık oldular ve batılılaştılar. Mısır'a döndükten sonra kendi vatani beğenmeyip halkını küçümserler. Şevkî, bu olayı hem vatana hem de millete nankörlük saymaktadır. Ahmet Şevkî böyle davranışlar sergileyen öğrencilere bu kasidesinde kızmaktadır;

لا تحذو حذو عصابة مفتونة يجدون كل قديم شيئا منكرا

ولو استطاعوا في المجامع أنكروا من مات من آبائهم او عمرا

من كل ماض في القديم وهدمه وإذا تقدم للبناء قصر

واتي الحضارة بالصناعة رثة والعلم نذرا والبيان مثرثرا

(Şevkî, 2012, s. 203).

Eskiyi ayıplayan bir topluluğun arkasına gitmeyin

Ellerinden gelse, atalarını hatta soylarını inkâr edecekler

Öyle bir topluluk ki, eskiyi yıksa da yerine yenisini inşa edemez

Sanayisi eksik, ilmi az ve eğitimi gevezelikten ibaret bir medeniyet getirmiş.

Muhakkak vatanlar, genç nesillerle ayakta durmaktadır. Her hükümet ülkesinin kalkınması için elinden gelen yapmaktadır. Eğitim, ilim ve medeniyet konusunda gayet ilerlemiş olan Avrupa ülkeleri devletin büyük örneğidir. Ahmet Şevkî'nin zamanında, daha önce de bahsedildiği gibi hükümet, Mısır'ı geliştirmek adına gençler arasından seçip eğitim için Avrupa'ya gönderiyordu ki, o gençler vatanlarına geri geldiklerinde ülkeleri için çalışsınlar ve ülkelerini geliştirsinsinler. Ancak işler istenildiği gibi gitmemiş ve gençlerin döndükten sonra vatanlarına zerre kadar yardımları dokunmamıştır.

Üstelik öz vatanlarıyla dalga geçip dirençli ve güçlü yeni bir medeniyet kurmak yerine ülkelerini yıkmışlardır. Hatta o kadar ileriye gitmişlerdir ki, şair kendi soylarını bile inkâr edecek hale geldiklerini söylemektedir. Ayrıca eğitim, sanayi ve ilim alanlarda hiçbir gelişmeye vesile olmadıklarını da dile getirmektedir. Bu olay artık nankörlükten çıkıp insanın büyüdüğü topraklara ihanet etme seviyesine gelmiştir. İnsanın üzerinde büyüdüğü toprağı, altında yaşadığı göğü kötülemesi suçtur. Şair de böyle bir suç karşısında edebî bir şekilde tavır takınmaktadır.

2.1.1.8. Ahlâkî Değerlerden Uzaklaşma

Ahlak, toplumu inşa etmenin temel taşıdır. Aynı zamanda toplumu çöküşten kurtaran temel noktadır. Ahlak, ideal bireyler, sağlıklı aileler, medeni toplumlar ve gelişmiş uluslar yaratmanın temel unsurudur. Şevkî'nin istediği ideal, toplumları çöküşten ve dağılmaktan korumak, medeniyeti ve medeniyetleri kayıptan korumak, erdemli rönesans fikrinde etik bir rol model toplum oluşturmaktır. Ahmet Şevkî'nin şiirlerinde ahlâk önemli bir yere sahip olmuştur. Ahlâkın Şevkî'nin şiirinde büyük bir payı vardı. Hem sağlıklı bir toplum inşa etmenin temellerinden biri olduğunu hem de medeniyet kurmaya ve insani ilerlemeye yönelik en önemli etken olduğunu şiirlerinde belirtmiştir.

وَلَيْسَ بِعَامِرِ بَنِيَانٍ قَوْمٍ إِذَا أَخْلَقَهُمْ كَانَتْ خَرَابًا

(Şevkî, 2012, s. 92).

Ahlakları harap olmuş bir kavmin binalarını (medeniyetini) de harap olur.

Şevkî, yukarıdaki beyitte şair ahlâkının önemini çizmektedir. Bir halkın ahlakı olmadığı sürece kurdukları uygarlık ve devlet değersizdir, der. Ahlak olmadan her şeyin temeli boş ve yıkılması kolaydır. Bu da şairden halka ve topluluğa çok önemli bir mesajdır. Şair, ahlakı en üst seviyede tutmuş ve ona öncelik verilmesini gerekli görmüştür.

Şevkî'nin yazdığı en ünlü beyitlerden birinde ahlaktan şöyle bahsetmektedir:

و إِنَّمَا الْأُمَمُ الْأَخْلَاقُ مَا بَقِيَتْ فَإِنْ هَمُّوا ذَهَبَتْ أَخْلَاقُهُمْ ذَهَبُوا

(Şevkî, 2012, s. 296).

Ümmetlerden kalan eser ahlaktır, Ahlakları giderse ümmetleri de gider.

Bu beyit Arap modern şiirinin en ünlü beyitlerden biri sayılmaktadır. Şair yine de ümmetin ve halkın ahlakının önemini vurgulamaktadır. Halkların geri kalma sebebinin kötü ve geride kalmış ahlak olduğunu dile getirmektedir. Şair bir halkın veya ümmetin dünyada varlığını sürdürmesini ahlakına bağlamaktadır. Ahlakı iyi olan bir kavim, medeniyetini sürdürmeyi başarır. Fakat kötü ahlaklı bir kavmin medeniyetinin ise zeval olmaktan başka kaderi yoktur. Şair başka bir beyitte ahlakın önemini şöyle gösterir:

وَإِذَا أَصِيبَ الْقَوْمُ فِي أَخْلَاقِهِمْ فَأَقْمِ عَلَيْهِمْ مَأْتَمًا وَعَوِيلًا

(Şevkî, 2012, s. 246).

Bir kavmin ahlakı yaralanmışsa eğer onlar için yas tutun ve cenaze yapın

Şair halkın ahlakı bozulursa eğer halk ölmüş demektir, der. Aslında buradaki benzetme bir halkın ahlakının ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Şair, halkın ahlakı bozulursa cenazesini kaldırın demekle de belîğ bir benzetmede bulunmaktadır. Halkın cenazesini kaldırılmaz, üstünde yas da tutulmaz fakat ahlakı giderse halk de ölmüş ve geride kalmış sayılabilir diye düşünmektedir. Şair diğer bir kasidesinde peygambere yazdığı methinde sonradan gelen Müslümanların ahlakını eleştirir ve peygambere hitap ederken şöyle der:

بُنِيتَ لَهُمْ مِنَ الْأَخْلَاقِ رَكْنَا فَخَانُوا الرِّكْنَ، فَانْهَدَمَ اضْطَرَابًا

(Şevkî, 2012, s. 97).

Müslümanlara ahlaktan bir duvar kurdun, onlar bu duvarı ihanet edip yıktılar.

Şair bu beyitte Müslümanların ahlakını eleştirmektedir. Müslümanların peygamberin temsil ettiği ahlaktan uzak kalmalarından şikâyetçidir. Çünkü İslam'ın öğretilerinden uzak kalınca ahlak değerleri yok olmaya mahkûm olmaktadır. Şair'in Mustafa Kemal Atatürk'ü överek yazdığı “İntisar al_Etrakufil Harb ve el Siyaset” “Türklerin Savaşta ve Siyasette Galip Gelmeleri” adlı kasidesinde Yunanlıların ahlaklarını eleştirip Türklerin ahlaklarını şöyle över:

وَمَا السَّلَاحُ لِقَوْمٍ كُلِّ عَدْتِهِمْ حَتَّى يَكُونُوا مِنَ الْأَخْلَاقِ فِي أَهْب

لَمْ يَغْنِ عَنِ قَادَةِ الْيُونَانِ مَا حَشَدُوا مِنَ السَّلَاحِ ، وَمَا سَاقُوا مِنَ الْعَصَبِ

(Şevkî, 2012, s. 86).

Bir kavmin ahlaklarıyla hazırlanmadığı zamanlarda silahıyla hazır olması yeterli olmazdı

Yunanistan'ın harekete geçirdiği askerler ve hazırladığı silahlar ona göre işe yaramazdı
Türkler yenildiği günlerde gösterdikleri sabır ve ahlak sayfalarında altın nakış ile yazılmıştır

Şevkî bu şiirde silah ve ahlakı aynı seviyede tutmaktadır. Silah hiçbir zaman bir ülkenin kalkınması ve bir halkın gelişmesi için yeterli olmaz. İşe yaraysaydı eğer Yunanistan'ın son derece güçlü hazırladığı ordusuna yarardı. Fakat o kadar hazırlık işe yaramadı. Sonraki beyitte Türklerin ahlaklarını örnek alır ve över. Bu, bir toplumun ismini altın harflerle yazdırmasının ne kadar önemli ve kutsal olduğunu göstermektedir. Şair de Türklerin ahlaklarının altın harflerle yazıldığını söylerken övmenin en uç seviyelerine çıkmaktadır. Çünkü insanın kötü ahlakı zor zamanlarında ve felaket anlarında ön plana çıkmaktadır. Fakat Türkler, yeniliklerine rağmen ve zor durumunda düşmelerine rağmen sabretmekten ve güzel ahlak göstermekten başka bir kötü bir eyleme başvurmadılar. Bu da ahlakın en güzel örneğidir.

2.1.2. Toplumun Kadına Bakışındaki Çarpıklık

Kadınlar, toplum tarafından her zaman ikinci plana atılan, dışlanan hatta bazı zamanlarda bir obje olarak görülen taraf olmuştur. Hayata atıldıkları andan itibaren, eğitim, siyaset ve iş hayatına girme konusundaki haklarını kolay elde etmemişlerdir. Orta çağda, Avrupa'da, kadın bir hayvan olarak görülüyordu. Cahiliye döneminde de kız çocukları diri diri toprağa gömülüyordu. Günümüzde olaylar bu kadar ileri gitmemiş olsa da kadınlara karşı şiddet hala devam etmektedir. Şevkî'nin döneminde kadınlar mazlum ve kanatsız bir kuş gibiydi. Tıpkı kuşun kafese mahkûm bırakıldığı gibi kadın da ev hapsine mahkûm edilmiştir. Şevkî'nin zamanında kadınların eğitim konusundaki hakları yeni yeni yeni gün yüzüne çıkıyordu. Şevkî de hep kadınlardan taraf olarak onları desteklemiştir. 'Adamlara Söyle' başlıklı kasidesinin dizelerinde kadının durumu şöyle geçmektedir:

طغى الأسير طيرُ الجبال متى يطير

أَوْهَى جَنَاحَيْهِ الْحَدِيدُ، وَحَزَّ سَاقَيْهِ الْحَرِيرُ
أَوْ كُلُّ مَا عِنْدَ الرِّجَالِ لَهُ الْخَوَاطِبُ وَالْمَهْوَرُ
وَالسَّجْنُ فِي الْأَكْوَاخِ، أَوْ سِجْنٌ يُقَالُ لَهُ: الْقُصُورُ
وَعَلَيْهِ مِنْ ذَهَبٍ سِيَاحٌ، أَوْ مِنَ الْيَاقُوتِ سَوْرٌ
مَا تَمَّ مِنْ دُونَ السَّمَاءِ لَهُ عَلَى الْأَرْضِ الْخُبُورُ
إِنَّ السَّمَاءَ جَدِيرَةٌ بِالطَّيْرِ، وَهُوَ بِهَا جَدِيرٌ
حَرِيَّةٌ خُلِقَ الْإِنَاثُ لَهَا، كَمَا خُلِقَ الذَّكَوْرُ

(Şevkî, 2012, s. 505).

Adamlara söyle tutsak ilerledi, keklik kuşu ne zaman uçar
Demirler kanatlarını yoğurdu, ipekler bacaklarını yaraladı
Yoksa adamlar, ona vereceği bir tek mehir ve nişan mı?
Kulübede hapis, sarayda hapisle aynıdır
Her altın ona çit, her yakut ona duvar
Toprakta olan gökten uzak onun için her yapılan seraptır
Gök ona layık, o da göğe layıktır
Erkekler özgür olduğu gibi kadınlar da özgür yaratılmıştır,

Ahmet Şevkî bu şiirinde kadını uçmaktan mahrum bırakılan bir keklik kuşuna benzetmektedir. Kadınların naifliğini, saflığını, güzelliğini bir kuşa benzetmesi tam yerinde ve etkili bir benzetmedir. Kadın kuş gibi güzel ve kafesteki kuş gibi mahpustur. Kuşu herkes sever, aynı zamanda sahiplenmek ister. Kuş, özgürlüğüne kavuşamadığı sürece güzellik adına ona yapılan her şey eziyettir, tıpkı kadın gibi ipekleri, altınları, sarayları ona bir hapisane gibi gelmektedir. Şair de kadınların özgürlüğüne kavuşması için retorik sözler söylemektedir.

Şevkî'nin yaşadığı dönemde Mısır'da Mısırlı kadınlar yüzlerini saklar ve çarşaf kullanırdı. Kadının dışarı çıkması ve yüzünü açması yeni yeni çıkmaya başlamıştı. Şevkî ilk başta kadının yüzünü açmasına karşı geliyordu. Fakat daha sonra bu görüşe karşı çıkmaya başladı ve kadının hem iş sahasına girmesini hem de eğitime dâhil

olmasını savundu. Üstelikte çarşafı kullanarak kadını sıkıştırmaya çalışanlara cephe alarak şöyle söylemişti.

إن الحجاب سماحة ويسارة لولا وحوش في الرجال ضواري

جهلوا حقيقته وحكمته وحكمه فتجاوزه إلى اذي و ضرار

(Şevkî, 2012, s. 675).

Canavar gibi erkekler olmasaydı, çarşaf sühulettir, kolaylıktır.

Çarşafın hakikatini ve hikmetini cahillik edip insanlara eziyet haline getirdiler.

2.1.3. Kadın Problemi

2.1.3.1. Kadınları Zorla Evlendirmek

Kadınların evliliğe zorlanması, kadını ailesinin baskı, tehdit, şiddetleri sonucu mukavemet etme hakkını elinden alarak evlenmeye veya bir evliliği yürütmeye zorlanmasıdır. Evlenmeye karşı koymanın pek mümkün olmaması, evlenecek kadınların rızasının alınmaması halinde evlilik zorla gerçekleşir. Zorla evlendirilme veya erken yaşta evlilik kadınların daha çok maruz kaldığı bir hak ihlalidir; bu sebeple evliliğe zorlama, genellikle erken evlilik ve çocuk gelin kavramları ile birlikte anılır. Öyle ki zorla evlilik, yetişkin bireylerin ve her iki cinsin de mağdur olabileceği bir durumdur. Ahmet Şevkî'nin yaşadığı dönemde küçük kızların babaları tarafından erken ve zorla evlendirilmesi çok yaygındı. Şair bu meseleyi 'el-Sit Huda '(Huda Hanım) şiirsel tiyatrosunda sergilemiştir. Hanefi mahallesinde yaşayan yaşlı Huda Hanım, genç kız arkadaşları tarafından ziyaret edilmektedir. Ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

إقبال: أسماء يا عممة مخطوبة

؟الست هدي: لمن

اقبال: لشيخ عمدة في الصعيد

الست هدي: حذار يا أسماء ان تفعلي

!اسماء: انا؟ أبي يختار لي من يريد

الست هدي: قولي له العمدة جربته

؟اسماء: أقول؟ من يسمع أو من يعي

ان ابي صعب ولا أجتري

الست هدي: إذن دعيني أنا أفعل، دعي

؟ وانت يا أبنتي

بهية: خطبت من زمن

؟الست هدي: من زمن تبارك الله، لمن

بهية: لضابط في الجيش

؟الست هدي: ضابط

بهية: أجل

!الست هدي: احسنت ، احسنت تخيرت الرجل

! بهية: ما اخترت يا عمتي ولكن أبي وأمي تخيرا لي

! بنات مصر يخطبن لا يتناقشن في الرجال

! نُباع يا عمتي ونُشرى ما نحن إلا عروض مال

(Şevkî, 1993, s. 26).

İkbal: Esmâ nişanlı hala

Huda Hanım: ... Kiminle?

İkbal: güneyde bir muhtarla

Huda Hanım: sakın yapma Esmâ

Esmâ: babam bana istediğini seçiyor hala

Huda Hanım: olmaz de babana

Esmâ: söyleyeyim? Kim dinerki? Kim anlar?

Babam zordur. Cüret edemem.

Huda Hanım: o zaman bu işi bana bırak.

Ey kızım Behiye sen anlat.

Behiye: uzun zamandır nişanlıyım hala

Huda Hanım: uzun zamandır? Tebrikler, kiminle?

Behiye: orduda bir askerle

Huda Hanım: asker?

Behiye: evet!

Huda Hanım: aferin, aferin. Sen mi seçtin?

Behiye: seçmedim hala, Babam ve annem bana seçtiler

Mısır'ın kızları nişanlanır, lakin adamı seçmiyor

Bizi para olarak görüyorlar hala, bizi alıp satıyorlar

Tam bir mahalle ortamını tasvir eden şair, kızların ve kadınların çektiği bir sıkıntılarını, halka basit bir şekilde anlatmaya çalışmaktadır. Mahallenin yaşlılarından biri olan Huda Hanım mahallenin genç kızları tarafından ziyaret edilmektedir. Kızlar da sıkıntılarını teker teker anlatmaya başlar. İlk sırada Esmâ gelir ne gördüğü ne de kendisinin seçtiği bir adamla babası istediği için nişanlanmıştır. Babasının kişiliği zor olduğu için de karşı gelememektedir. Behiye ise bir askere nişanlandığı için Hüda Hanıma göre daha şanslıdır. Fakat o da nişanlısını seçmemiştir. Ayrıca bu durumdan şikâyetçidir. Mısırın bütün kızları bu sıkıntılarını çektiklerini, mal gibi alınıp satıldıklarını dile getirirler. Bir kadının mal ile teşbih edilmesi çok ağır ve zor bir benzetmedir. Fakat maalesef kadının görüşü hiç alınmadan tanımadığı bir adam ile evlendirmek bahanesiyle tanımadığı birine vermek ancak bu benzetme ile teşbih edilebilir.

2.1.3.2. Kadına Yönelik Şiddet

Kadına şiddet, kadınların cinsiyetleri ile ilgili maruz kaldıkları cinsel, fiziksel, psikolojik ızdırap veya acı veren ya da verebilecek olan her türlü fiil, uygulama ya da bu tür eylemlerle tehdit edilme, zorlanma ve keyfi olarak özgürlükten yoksun bırakılmaktır. Edebiyat eserlerinde kadınlara ve çocuklara karşı cinsel baskı ve şiddet teması sürekli işlenmiştir. Şevkî 'el-Sit Huda' adlı tiyatro şiirsel eserinde bu konuyu ele almıştır. Aşırı zengin olan Hüda Hanımın kocasıyla olan ilişkisinin tasvirini yapmaktadır. Huda Hanım arkadaşı Zeynep ile eski kocası hakkında şöyle konuşur:

الست هدي: ثم اقترنت بفقيرة عالم في البلد

كهل أخو الخمسين لكن في النشاط الأمر

زينب : عرفته ذلك الفقية الشيخ عبد الصمد

كل من مر به خاطبه بسيدي

الست هدي: يرحمه الله لقد ادبني حتى عرفت كيف تخضع النساء

؟زینب : انت

الست هدي : اجل أدبني بيده ورجله وبالعصا

؟زینب:.. كيف؟ متي

؟ الست هدي: رأى غبارا عالقا بجبهتي ولم أكن أعلم من أين أتى

؟ فقال : هذا الترب من نافذة من كنت منها تنظرين يا ترى

وهاج حتى خفت أن يقتلني وشمر الذيل وجرد العصا

وجاء بالنجار من ساعته سد الشبَابيك وشمر الكوى

! فقلْتُ : يهواني وتلك غيرة يا حبذا الزوج الغيور حبذا

(Şevki, 1993, s. 14).

Huda Hanım: Sonra memlekette bir şeyh, âlim ile evlendim

Yaşlıydı, Elli senesi vardı. Fakat gencin gücü vardı

Zeynep: Evet hatırladım bu hocayı. Şeyh- Abdulsamet'ti adı.

Her onunla konuşan. Efendim ile hitap ederdi

Huda Hanım: Rahmetli, kadınlar nasıl teslim olur. Öğretene kadar beni yetiştirdi

Zeynep: Seni?

Huda Hanım: Evet, ayağıyla, eliyle ve Sopa ile beni yetiştirdi.

Zeynep: Nasıl, ne zaman?

Huda Hanım: Alnımda toz görmüştü, nereden geldiğini biliyordum

Dedi ki: bu toz pencereden gelmiş. Acaba kime bakmıştın?

Sopayı hazırladı, kollarını sıvadı. Beni öldürecek diye korkmuştum

O Zamanda marangozu çağırdı. Pencereleleri de kapattırdı

Bana âşık, beni seviyor dedim. Kıskanç koca ne iyidir dedim

Huda Hanımın hoca olan kocası onu döverek boyunduruk altına almak istiyordu. Sopayla, eliyle ve ayağıyla dövdüğünü de anlattı. Fakat o hiçbir zaman eşine karşı gelmedi; çünkü yaptıklarını pencereyi kapatmak gibi kıskançlıktan kaynaklı olduğunu zannediyordu. Bir de hoca olması durumu daha da zorlaştırıyordu. Toplumda âlim veya hocanın örnek aşınan ve eğitici bir misyonu vardır. Fakat şair burada tam

tersi bir resim çizmektedir. Dışarıda olması gerektiği gibi olan, herkesten saygı gören hoca, evde tamamen farklı bir kişidir. Bu hem ikiyüzlülüğe hem de dinî yanlı yaşamaya girer.

2.1.3.3. Çok Eşlilik ve Kızların Erken Yaşta Evlendirilmesi

Ahmet Şevkî yazdığı 'Abesul-Meşib' (Yaşlılığın Absürtlüğü) adlı kasidede Mısır'da kadınların çektikleri sorunlarını edebi bir şekilde izah etmektedir;

ظلم الرجال نساءهم وتعسفوا هل للنساء بمصر من أنصار
يا معشر الكتاب ، أين بلاؤكم أين البيان وصائب الأفكار
" ؟ أبيهمكم عبث ، وليس يهتمكم بنیان أخلاق بغير جدار
كثرت على دار السعادة زمرة من مصر ، أهل مزارع ويسارا
يتزوجون على نساء تحتهم لا صاحبات بغي ، ولا بشرار
شاطرنهم نعم الصبا ، وسقینهم دهرًا بكأس للشرور عقار

(Şevkî, 2012, s. 175)

Adamlar hanımlarına zulmedip eziyet etti, var mıdır Mısır'da kadınların destekçileri?

Ey yazarlar, nerde kalemleriniz? Nerede sanatlarınız? Nerde berrak fikirleriniz?

Boş hayallere kapılıp gerçek olan ahlak yoksunluğunu görmediniz.

Mısır 'da bir insan zümresi ki çoğaldı, azgın ve zengin bir zümre

Beraber yaşadıkları o faziletli kadınların üzerine bir daha evlenen bir zümre

Gençliklerini beraber geçirip zamanla gözlerindeki ışığı yok eden bir zümre

Şair yazdığı bu kasidede kadınların yaşadığı sorunları dile getirmiş, onların maruz kaldığı bu zulme karşı destek alamamaları konusunda serzenişte bulunmuştur. Bunun üzerine dönem yazarlarına seslenir. Onlara sert bir üslupla toplumun gerçeğini yansıtmadıklarını söyler ve kasidesinde bu gerçeklik karşısında nasıl sessiz kaldıklarını ele alır. Bu seslenme ile hem yazarların toplumdaki yerini hem de yazarların toplum için yerine getirmesi gereken vazifesini göstermektedir. Mısır'da sayısı gittikçe artan bu sapkın düşünceli adamlar, eşleriyle beraber uzun ve mutlu bir ömür sürdürdükten sonra bir gafletin içine düşmektedirler. Bu sapkınlık onları yeniden evlenmeye itmiş, uzun süre beraber yaşadıkları kadınların yaşama sevinçlerinin elinden almalarına sebep olmuştur. Şair de o ezilen kadınları mazlum ve kırgın görüp onları savunmaya çalışır.

Kasidenin devamında ise yaşlı adamların küçük kızlarla evlenmesinden bahsetmektedir;

كل ذي سبعين ، يكتم شبيهه والشيب في فوديه ضوء نهار
شغل المشايخ بالمتاب ، وشغله بتبدل الأزواج والأصهار
في كل عام همه في طفلة كالشمس ، إن خطبت فلأقمار
؟يرشو عليها الوالدين ثلاثة لم أدر أيهم الغليظ الضاري
المال حل كل غير محلل حتى زواج الشيب بالأبكار
وتعلت بالشرع ، قلت : كذبتة ما كان شرع الله بالجزار
ما زوجت تلك الفتاة ، وإنما بيع الصبا و الحسن بالدينار

(Şevkî, 2012, s. 176)

Her yetmişli bir gri saç gizler Fakat Kafasındaki gri saç gün gibi açıktır

Tövbe ile meşgul olacağına o eş değiştirmeye meşguldür

Her geçen yıl akli, güneş gibi parlayan küçük kızlarda kalır.

Öyle kızlar ki, ancak aya nişanlanmaya layıktır

Kızı almak için anne ve babasına rüşvet verir.

Üçü arasında hangisi daha kötü bilemedim

Para helal olmayan her şeyi helal ettirdi.

Yaşlı adamın çocuk ile evlenmesini bile helal ettirdi

Şeriatı bahane ettiler, yalan dedim. Allah'ın şeriatı kasap değildir dedim

Bu kız çocuğu evlendirilmedi sadece güzelliği ve çocukluğu para ile satın alındı.

Şair yukarıdaki beyitlerde yaşlı adamların, küçük kızlarla evlenmelerini eleştirmiştir. Şevkî'ye göre yaşları ilerlemiş insanların ömrünün son dönemlerine yaklaştıkları zaman Allah'a tövbe etmekle meşgul olmalıdır. Satırlarında tasvir ettiği yaşlı kişiler evlenmekten ziyade kendilerinden yaşça çok küçük olan kızların peşindedir. Tabii bu olayda Şevkî, tek sorumluyu yaşlı adam olarak görmeyip aynı zamanda bu evliliği destekleyen anne ve babayı da suçlu görmektedir. Anne ve baba kızlarını bir maddi gelir olarak görüp kızlarını para karşılığında satarlar. Bu durum karşısında Şevkî artık paranın her şeyi satın alabildiğini dile getirmiş ve insanların

şeriatın arkasına sığınmamalı gerektiğini söylemiştir. Şeriatı bir kasap gibi keskin ve sert gören halka seslenerek bunu bir bahane haline getirmemeleri gerektiğini söylemiştir. Çünkü bu davranışlar şeriatın oldukça uzaktır. Normalde kasabın işi aşırı zor olup hep kesmek ve atmak ile gerçekleştiği için dile getirilen şeriatın kasaba benzetilmesi yanlıştır. İslamiyet'te bunun böyle olmadığı ve hoşgörülü olduğu izah edilmektedir.

2.1.3.4. Kadınların Eğitimsizliği

Kadın doğuran, yetiştiren, bireyi ve aileyi hazırlayan, toplumları eğiten, toplumun temelini inşa eden yapı taşıdır. Eğitim, kadının farkındalığını geliştirir onları ileriki yaşamlarına hazırlar. Kadınların iyi birer anne iyi bir eş ve iyi bir iş kadını olmasında eğitimin rolü büyüktür. Bunun yanında iyi bir anne olan kadının da iyi bir birey yetiştireceği de düşünülürse onların hayattaki rolü daha iyi anlaşılmış olur. Şevkî'nin döneminde kadınlar erkeklerin aldığı gibi eğitim almazlardı. Kadınlar sadece Kur'an-ı ve bazı dini kitapları okuyabilmek için okuma yazma öğrenme hakkına sahipti. Edebiyat, astronomi, mühendislik bilimleri ve diğer modern bilimler hakkında bir şeyler öğrenmek kadınlara yasaktı. Bu nedenle Şevkî'nin ilk görevi, Mısırlı kadınların üzerine kurulmuş bu sahte kısıtlamaları kaldırmaktı. O dönemde Arap dünyasının gerilemesinin temel nedeninin, gelecek nesli yetiştiren kadınlar arasındaki yaygın cehalet olduğuna inanan Şevkî kadınların eğitimsizliği ortadan kaldırılsa, yeni neslin yetişmesinin gelecekteki toplumun eğitim seviyesinin arttıracağını düşünüyordu. Şevkî bu yola çıkarak 'Saygı Duy Öğretmene' kasidesinde kadınların eğitimini hakkında şöyle yazar:

واني لأعذركم وأحسب عبئكم من بين أعباء الرجال ثقيلًا
وجد المساعد غيركم ، وحرمتكم في مصر عون الأمهات جليلًا
وإذا النساء نشأن في أمية رضع الرجال جهاله وخمولًا

(Şevkî, 2012, s. 247).

Sizi mazlum görüyorum, yükünüzü erkeklerinkinden ağır buluyorum.

Sizden başka yardımcı bulmuşlar ki, Mısır, kadınların yardımından mahrum bırakıldı.

Kadınlar cehalet içinde yetiştirilirse eğer, erkekler de cehalet ve tembellikte olur.

Şevkî bu beyitlerde erkeklerin gelişmesi ve ilerlemelerinin kadınlara bağlı olduğunu belirtmektedir. Aslında bu toplumun bir gerçeğidir. İnsanlık için nesilleri

yetiştirenler kadınlardır. Dolayısıyla kadının kendisi eğitimli olmazsa toplum medeni ve eğitimli bir nesil yetiştirmekten aciz olacaktır. şair bu durumu açık ve net bir şekilde dile getirmektedir.

2.1.4. Aileye Yönelik Eleştiri

Aile toplumun temel birimidir. Bireyinin kişiliğini oluşturan ve şekillendiren en önemli faktör ailedir. Ailenin oluşumu, insan ırkının ve toplumsal varlığın devamı için bir gerekliliktir. Aile, sosyal sistemleri etkiler aynı zamanda onlardan etkilenir; eğer aile iyiye, toplumun tamamı iyi olmaktadır fakat bozuk olursa, toplum bozulacaktır. Aile ekonomik, sosyal ve psikolojik bir birim olarak sayılmaktadır. Ancak toplumun ilk hücreyi olan aile zayıflarsa, bireyin temeli ve dayanağı zayıflar, bu da toplumun insan ilişkilerinde entelektüel ve beşerî yozlaşmaya; toplumun çeşitli çevreleri arasında sosyal bütünleşmenin zaafa uğramasına yol açar.

2.1.4.1. Çocuk Gelişiminde Ailenin Rolüne Yönelik Eleştiri

Ailenin önemi, çocuğun kişiliğinin sosyal ve psikolojik yanlarını inşa etmesindedir. Böylece çocuk gelecekte üstlenmesi gereken rolü alarak sorumluluk üstlenebilecektir. Belli değerlere ve ilkelere göre hareket edip kendisine ve başkalarına karşı saygı ve takdir duygusu güçlenecektir. Böyle yetişmiş bir toplum insanın entelektüel ilişkilerinde ve toplumun çeşitli kesimleri arasında sosyal bütünleşmeye yardımcı olur. şevkî de ailesinden etkilenen çocuk tablosunu 'el-Bahila' eserinde çizmiştir. Tiyatroda cimri olan kadın Nazife Hanım, torununu her zaman parasız bırakmaktadır. Aslında zengin olan fakat eline hiçbir zaman para geçmeyen çocuk hırsızlık yapmak zorunda kalır. Hizmetçi Hüsne de hırsızlık yapan Cemal'i görür ve çok üzülür.

ما ذاك تحتي .كيس؟ بشراي، هذا جراب

كيس وفيه ذهب. أخذه أم أدع

كيس؟ نعم كيس و حسني لاتري. لاتسمع

لا، لا ألس أنا؟ لا لبيت يدي تنقطع

لننظر ما حوى الكيس

جنيهان... ربالان

وهذا فص ياقوت وذي سبحة مرجان

لننظر ما حوى جيبى أقرشان و نصفان
حرام شدة البخل حرام طول حرمانى
فإن مددتُ نحو كيسها اليدا. سرقت نفسي ما سرقت أحدا
حسنى وقد نظرت إليه خلسة ورأته وهو يسرق
يا أسفا على جمال ما صنع؟ جاء إلى الكيس مراراً ورجع
ويح جمال جرؤت علي الحرام راحتة
ما كان لصا إنما جنت عليه جدته
؟حرمته القليل من حقه....أين ذنبه
لو ملأت جدته يديه ما مد اليدا

(Şevkî, 2012, s. 45).

Cemal babaannesinin yanına gider, kimse onu görmeden para kesesini kanepede bulur ve kendi kendine şöyle bir konuşma yapar:

Bu ne altımda... Kесе? Ne mutlu bana torba budur

Kесе? Evet, kesedir. Hüsne ne görüyor ne de duyuyordur

Kесе içinde altın var. Alır mıyım yoksa bırakır mıyım?

Hayır, hayır, hırsız mıyım? Hayır. Keşke elim kesilseydi

Bakalım içinde ne vardır

İki pound. İki riyal

Bu da yakut taşı bu da mercandan tesbihtir

Bakalım cebimde ne var. İki buçuk kuruş

Aşırı cimrilik haramdır. Mahrum bırakılmama haramdır

Keseye elimi uzatsam, başkasına değil kendime hırsızlık yapmışımdır

O Aralar Hüsne Cemali görür ve kendine şöyle der:

Cemal'e yazık, ne yaptı? Keseye bakıp durdu

Ah cemal elini harama uzattı

Hırsız değildi. Ama babaannesi zorladı

Hakkından mahrum bıraktı. Suçu neydi?

Eğer elini dolduraydı. Elini uzatmazdı

Cemal babaannesinin yanına gittiğinde babaannesi namaz kılıyordu. O aralar Cemal ve Hüsne beraber kalırlardı. Cemal kimsenin onu görmediğini sanıyordu. Fakat hırsızlık yaparken Hüsne onu görür ve çok üzülür. Aslında Cemal çok terbiyeli ve iyi ahlaklıdır fakat hep parasız kaldığı için parayı görünce adeta gözü kör olmuşa dönmüştür. Fakat bu babaannesinin suçudur. Çok parası olmasına rağmen torununu her zaman paradan mahrum bırakmıştır. Aslında bu hırsızlığa bir bahane değildir. Fakat torununu bu yanlış harekete sevk eden şey netice babaannenin yanlış davranışıdır.

Anneler çocuklarının gelişiminde büyük bir rol modeldir. Çocuk dünyaya geldiğinden bu güne kadar öğrendiği her şeyde aldığı örnek annesidir. Her çocuk annesini görerek şekillenir. Aslında anne çocuğun dünyasıdır. Şevkî de ‘Osmanlı Kadını’adlı kasidesinde annenin çocuk yetiştirmesinde rolünü bu şekilde dile getirmektedir.

أنت شعاع من عل أنزله الله هدى
كم قد أضاء منزلاً وكم أنار مسجدا
لولا التقى لقلت : لم يخلق سواك الولدا
إن شئت كان الغير ، أو إن شئت كان الأسدا
وإن ترد غيا غوى أو تبغ رشدا رشدا
والبيت أنت الصوت فيه ، وهو للصوت صدى
قيل له ، فقلدا كالبيغاء في قفص
و كالقضيب اللدن ، قد طواع في الشكل اليدا
وكل ليث قد رمى به الإمام في العدا
أنت الذي جئته وشقته إلى الردى
و قلت : كن لله ، والسلطان ، والترك ، فدى

(Şevkî, 2012, s. 415).

Sen ışıksın Allah Hüda olarak indirdi

Ne çok ev ne kadar mescidi aydınlattı

Doğruluk olmasaydı çocuğu tek sen yaratmıştın derdim

İstersen katır yaparsın istersen de aslan

Hidayet de istesen olur dalalet te istesen olur

Evin sesi sensin, sesin yankısı da o (çocuk)

Kafesteki papağan gibidir konuşulanı taklit eder

Yumuşak demir gibi elde şekillenir

İmamın (hâkim) savaş alanına gönderdiği her aslanı

Sen yetiştirdin, hazırladın ve savaşa yolladın

Dedim ki; Allah'a, sultana ve Türklere kurban olsun.

Şair, anneyi güneş ışıklarına benzetmektedir. Güneşin ışığı güçlüdür, her yere naifçe incitmeden girer ve aydınlatır. İşte anne de ışık gibidir. Evlerin ışıkları annelerdir. Kalbe ve akla sessizce girer ve etkilerler, Allah'ın gönderdiği hidayet yolu gibi yol gösterirler. Annenin çocuğun üstünde bıraktığı etki o kadar büyüktür ki, şair Allah'ın varlığına inanmasa neredeyse çocuğu annesi yaratmış diyecekti. Şair çok güçlü başka bir benzetme daha yapar; evin sesi annedir, evin sesi olmaz fakat anneler evlere ses ve ruh getirir. Çocuğu ise sestem hiç ayrılmayan ses yankısına benzetmektedir. Bu beyitlerden çocuğun annenin küçük bir modelinden ibaret olduğunu anlaşılmaktadır. Çocuk anneyi taklit eder, anne ise çocuğu teşkil etmektedir. O yüzden anne bir okul gibidir. İsterse çocuğundan bir âlim yaratır, isterse de şeytan yaratır.

Şevkî'nin yazdığı 'Saygı Duy Öğretmene' adlı kasidesi "Saygı göster öğretmene teslim et hakkını. Öğretmen neredeyse bir peygamber olacaktı" beytiyle başlamaktadır. Kasidede eğitim, ilim, ahlak ve saygı gibi konular ele alınmaktadır. Fakat kasidenin temel konusu öğretmendir. Şevkî, her bir evde öğretmen rolünü alan aileyi de göz ardı etmemektedir. Anne ve babayı bu şekilde dile getirmektedir;

ليس اليتيم من انتهى أبواه من هم الحياة ، وخلفاه ذليلاً

إن اليتيم هو الذي تلقى له أما تخلت ، أو أبا مشغولاً

(Şevkî, 2012, s. 247).

Yetim, ebeveyni hayattan ayrıldıktan (öldükten) sonra tek kalan kişi değildir.

Yetim ise umursamayan annesi ve meşgul babası olan çocuktur

Şair bu beyitte çok ağır bir benzetmede bulunmaktadır. Annesi ve babası ölmüş yetim çocuğun olmadığını; asıl yetim olan kişinin annesi ve babası hayatta olduğu halde sürekli meşgul olan çocuk olduğunu dile getirir. Hayatta olduğu halde çocuğuyla ilgilenmeyen ve bakmayan aile bireyleri, anne ve baba aynı zamanda ölü hükmündedir. Ebeveynin asıl vazifesi yol göstermek ve eğitmektir. Bu vazifeleri yerine getirmeyince de çocuk yetim hükmünde olur, der.

2.1.4.2. Yanlış Evlilik ve Sonuçları

Çoğu insan evlenip yerleşmek ister; ancak bunu başarmadan önce çeşitli engellerle karşılaşabilir. Bazıları evlilik kavramı hakkında yanlış düşünür, bazıları ise karşısındakini pek tanımadan onunla evlenmeye karar verir. Fakat kesin olan şudur ki; kadın eş bulmaya çalışırken bu engellerin en büyük kurbanı olan taraftır. Uygun bir yaşam ve evlilik için doğru karara varmak gerekir. Sırf evlilik için veya sosyal baskılar ve diğer mantıksız sebeplerden dolayı yapılan evlilikler, kadının veya erkeğin tüm yaşamı boyunca pişmanlık duymasına neden olabilir veya evlilik ilişkisi trajediyle sonuçlanabilir. Şair 'el-Set Hude' adlı eserinde Huda Hanımın hikâyesini anlatmaktadır. Huda Hanım Kahire'de, Hanefi mahallesinin zenginlerinden biridir. Çok zengin olmasının neticesi olarak erkekler onunla evlenmek için can atarlar. Fakat bu adamlar Huda Hanımla sırf para için evlenmek isterler. Evlenmeye gelen her adam, Huda Hanımın yaşlı olduğu için ölmesinin yakın olduğunu düşünüp mirastan pay alacağını düşünür. Yalnız tam tersi olur ve kadının evlendiği her adam ölür. Huda Hanım 9 kişi ile evlenir ve her evlilikte farklı bir sorunla karşılaşmaktadır. Huda Hanım ile mahalleden arkadaşı Zeynep arasında o evlilik tecrübeleriyle ilgili şöyle bir sohbet geçmektedir:

يقولون في أمري الكثير وشغلهم حديث زوجي أو حديث طلاقي

يقولون إني قد تزوجت تسعة وإني وارىت التراب رفاقي

وما أنا عزريل وليس بمالهم تزوجت ، لكن كان ذاك بمالي

فما أكثر عشاقى وما أكثر خطابى

ولولا المال ما جاءوا أذلاء إلى بابى

أول البخت مصطفى مصطفى كان ساريه

رحمة الله عليه. لم يكن يطلب مالى

ثم تزوجت بعد خمس. من ذا يري فعلتي حراما
زوجي الثاني علي لم يكن يصلح لي
ياليتني لم أقبل
ذاك لمالي اختارني واخترته لماله
ما كان إلا مفلسا وقعت في حباله
يرحمه الله لقد عشنا معا. من السنين الصاخبات اربعها
ثم مضى لربه لا راجعا
ثم تزوجت سواه. من ذا يري فعلتي حراما
ولست انسي زوجي الرابع. لا نافعاً كان ولا شافعا
قد زينوه لي فاخترته. ما اخترت إلا عاطلا ضائعا
رحمة الله عليه. كان لا يحقر مالا
وعشت عامين دون زوج. ثم تزوجت بالموظف

(Şevkî, 1993, s. 14)

Huda Hanım:

Hakkımda çok şey söylüyorlar, en çok da evlenmem veya boşanmam ile ilgili söylüyorlar ve dokuz kişi ile evlendiğimi. Yoldaşlarımı toprağa gömdüğümü söylüyorlar.

Ben “Azrail” değilim, onların parasıyla evlenmedim ama onlar benim paramla evlendi.

Bana âşıklar ne fazla. Beni isteyenler ne fazla

Param olmasaydı kapıma dayanıp gelmezlerdi

İlk bahtım Mustafa idi. Mustafa direk gibi idi

Allah rahmet eylesin. Parama hiç talip değildi

Beş sene sonra evlendim. Yaptığımı haram olarak kim görür

İkinci eşim Ali. Bana hiç olmamıştı

Keşke kabul etmeseydim

Bu beni param için seçmişti. Ben de onu para için seçmiştim

Bir müflis idi, tuzağına düşmüştüm

Rahmetli onunla beraber dolu, dört sene yaşamıştım

Sonra rahmetine kavuşmuştu

Başkasıyla da evlendim. Kim yaptığımı haram görür

Dördüncü eşimi de unutmam. Ne faydalıydı ne de yararlıydı

Gözümde övdüler ki seçeyim diye fakat işsiz faydasız çıkmıştı

Allah rahmet eylesin. Parayı hiç az görmezdi

Beni boşadıktan sonra koca istedim. Yaptığımı kim haram görür

İki sene kocasız durdum. Sonra memur ile evlendim...

Şair bu beyitlerde para gibi sebeplere dayalı evlilik sorunlarını dile getirmektedir. Şairin hayalindeki Huda Hanım her zaman doğru adamı bulmanın peşindedir. Fakat bu yolculuk esnasında her zaman yanlış kişiyle karşılaşır. Ayrıca karşılaştığı her adamın kusuru diğerlerinden farklıdır. Böylece Şevkî, yanlış seçimin çeşitlerini göz önüne sermektedir.

2.1.5. Eğitim İle İlgili Sorunlar

Eğitim, bir insana herhangi bir bilim dalında çeşitli konularda bilgi birikimi, beceri kazandırma ve yetiştirme işidir. Eğitim insana kendini birçok yönden, özellikle sağlık ve psikolojik açıdan olmak üzere iyileştirme fırsatı sunar. Eğitim, toplumun huzurunu ve gelişmesini sağlayan ilk yapının çekirdeğini yani temel yapı taşı oluşturmaktadır. Aynı anda farklı yaş ve düşünce düzeylerine sahip olan insanlar arasında güçlü bir bağ oluşmasına ve bu insanların iletişim kurmasına vesile olmaktadır. Diğer taraftan cehalet, üretime ve çalışmaya uygun olmayan, kalkınmanın ilerlemesini engelleyen ve toplumun istikrarını tehdit eden bir ortam yaratmaktadır.

2.1.5.1. Mısır'da Cehalet ve Eğitimsizlik

Cehalet toplumsal bir hastalıktır. Toplumda yayıldığı zaman, çözülmesi zor olan hastalıkları ve sosyal felaketleri beraberinde getirir. Ayrıca cinayete, hırsızlığa, entelektüel, fiziksel ve zihinsel zulme yol açar. Cehalet bir ülkede yayıldığı anda çok büyük ve ciddi sıkıntılara yol açtığı için her devlette ilgili kişilerin, öğretmenlerin ve

edebiyatçıların cehalet ve eğitimsizliğe karşı durup savaşması gerekmektedir. Çünkü cehalet zamanında durdurulmazsa bir ülkenin ve toplumun zayıflamasına veya yıkılmasına sebep olmaktadır. Şevkî de Mısır'da büyüyen bu cehaletin farkına varmış ve Mısır'ın eğitim durumuna ve halkın cehaletine karşı çareler sunmuş ve bu sorunları çözmeye çalışmıştır. Şevkî bu konuyla ilgili 'Saygı duy öğretmene' adlı bir kaside yazmıştır. Bu kasidede Mısır'ın durumunu şu acı sözlerle eleştirmiştir:

كانت لنا قدم إليه خفيفة و رمت بدنلوب فكان الفيلا
حتى رأينا مصر تخطو إصبعها في العلم ، إن مشت الممالك ميلا
تلك الكفور - وحشوها أمية - من عهد « خوفو » لم تر القنديلا
تجد الذين بنى « المسلة » جدهم لا يحسنون لإبرة تشكيلا
؟ الجهل لا تحيا عليه جماعة كيف الحياة على يدي عزريلا

(Şevkî, 1993, s. 246).

Hafif bir ayakla (gitgide) ilerliyorduk fakat Denlup ileyken fil hastalığına yakalandık.

Diğer milletler ilme bir mil yürüdüyse Mısır bir parmak kadar yürür.

Bu millet -cehaletle dolu- Hufu zamanından fener görmemiştir.

Geçmişte ataları büyük uygarlık kurmuş insan, şimdi bir iğne üretmekten acizdir.

Cehalet, Azrail'in can veremediği gibi bir ümmete can veremez

İlk beyitte şair Denlup'e acı sözler eder. İngiliz işgalcilerinden biri olan Denlup o zaman Eğitim Bakanlığı'na yeni geçmiş ve eğitim ile öğretimi büyük derecede bozguna uğratmıştır. İşgalciler, devleti yok etmenin peşinde olduğu için ülkeyi yıkmaya ülkenin çekirdeğini oluşturan eğitim sistemini yıkmakla başlar. Şevkî, Denlup'u bu yıkıcı tutumundan dolayı eleştirmiştir. Şair ilk sözlerine Denlup gelmeden önce eğitimi hafif ayak kavramına benzeterek eğitimin gitgide ilerlemeye başladığından söz eder. Denlup geldiğinde ise fil ayak benzetmesini kullanarak eğitime giden yolun nasıl zora girdiğini ve ağırlaştığını belirtir. Fil ayağı hastalığı insanın yürümesine engelleyen bir hastalıktır. Şair bu benzetmeyi kullanarak ülkenin eğitim durumunun nasıl gerilediğini tasvir etmektedir. İkinci beyitte, Mısır'ın diğer milletlerle karşılaştırıldığında ne kadar geri olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü beyitte, şair, ışık

simgesi olan fener metaforunu kullanır. İlmin bir ışık olduğunu dile getirir ve bu milletin Firavunların zamanından beri ışık görmediğini söyler. Hufu Mısır'ın en büyük piramidin ismidir. Bu isim kullanarak Mısır'ın geçmişte ne kadar güçlü bir medeniyet olduğunu işaret etmektedir. Dördüncü beyitle birlikte atalarının bilgi ve becerilerinin şimdiki topluma göre daha fazla olduğunu vurgulamıştır. Mısır'daki geçmiş medeniyetleri tekrar canlandırmaya çalışmaktadır. Şair, bu kadar muazzam ataları ve eski medeniyeti olan bir halkın çok küçük bir obje (iğne) üretmekten bile aciz olmasına kızmaktadır. Şair son beyitte cehalet can vermeyecek deyimini kullanarak; cehaletin kalkınma, ilerleme ve gelişmeye engel olacağını dile getirir. Tıpkı Azrail'in can vermektten aciz olması gibi cehalet de bir ülkeyi kaldırmaktan acizdir. Şevkî bu kasidesini desteklercesine 'Tekrim 'adlı kasidesini yazmıştır. Kasidede cehaletten şöyle bahseder:

إني نظرت إلي الشعوب فلم أجد كالجهل داء للشعوب مييدا
الجهل لا يلد الحياة مواتة إلا كما تلد الرمام الدودا

(Şevkî, 2012, s. 151).

Halklara baktığımda, cehalet kadar yok edici bir hastalık görmedim

Ölü ceset solucandan başka bir şey veremediği gibi cehalet de hayata haraptan başka bir şey veremez.

Yukarıdaki iki beyitte şair cehaletin tablosunu çizmektedir. Şair cehaleti, bir ölü cesedi ile benzetmektedir. Tıpkı cesetten, kötü koku, solucan, haşerat ve hastalıkların çıkması gibi cehaletten de hastalıklar, fakirlik ve zulüm çıkmaktadır. Şair, halka cehaleti belîğ bir üslupla hem tasvir etmiş hem de onları bu konuda uyarmıştır. Şevkî başka şiirlerinde de bilime ve eğitime hep teşvikte bulunmuştur. Okulları inşa etmesi için hidive kendisini methedecek bir kaside yazmıştır.

2.1.5.2. Öğreticinin Kötü Örneği

Öğretmen, çocukluğundan beri her öğrencinin zihnine bilim tohumunu ekebilen ve her insanın hayatını aydınlatan, muma benzetilen kişidir. Aynı şekilde zihinleri dolduran cehaleti ortadan kaldırabilen ve toplumu cehalet karanlığından ilmin aydınlığına taşımaya muktedir olan kişidir. Şevkî, öğretmenler hakkında örnek olacak bir kaside yazarak, öğretmenlerle ilgili şiir yazan en önemli şairlerden biridir. Şair 'saygı duy öğretmene' adlı kasidesinde öğretmenin pozisyonundan, haklarından, kötü

öğretmen örneğinden ve eğitimin öneminden bahsetmektedir. Şevkî kasideyi 'öğretmene hakkını verip saygı göster, öğretmen neredeyse peygamber sayılacaktır' beytiyle açar. Şair bu beyitte öğretmenin derecesini mübalağa ederek peygambere yakın bir misal izah etmiştir çünkü öğretmenin önemini ve toplumdaki yerini bu şekilde göstermek istemiştir. Öğretmenin hakkını ve vazifelerini anlattıktan sonra kötü öğretmen örneğini de çizmektedir;

وإذا المعلم لم يكن عدلا ، مشي روح العدالة الشباب ضئيلا

وإذا المعلم ساء لحظ بصيرة جاءت على يده البصائر حولا

وإذا أتى الإرشاد من سبب الهوى ومن الغرور ، فسمه التضليلا

(Şevkî, 2012, s. 246).

Öğretmen eğer adaletli olmazsa gençler arasında adalet kalmaz

Öğretmen zihinlere yanlış nüfuz ederse elinin altından şaşı zihinler çıkar

Belki de kibirle verdiği bir tavsiye tam aksi tesir eder.

Şair yukarıdaki beyitlerde öğretmende olmaması gereken sıfatları göstermektedir. Çocuklara ve gençlere örnek olan öğretmen adaletsiz biri olursa toplumun en önemli tabakası olan gençler de adaletsiz olur. Demek ki öğretmen toplumun önde gelen büyük tabakasını büyük derecede etkilemektedir. Doğal olarak çocukluktan yetişmiş öğrenci öğretmenine bakarak büyüyecek ve etkilenecektir. İkinci beyitte ise şair için şaşı vasfı kullanılarak öğretmenin yanlışlığının sonucunu gösterilmiştir. Şaşı mecaz anlamıyla kullanılarak öğretmen çocuklarla doğru şekilde ilgilenmezse eğer çocuğun ilgisiz ve zihinsel engelli olarak büyüme tehlikesine düşeceği ifade edilir. Şair, diğer tarafta tavsiye ve rehberlik yaparken yürekten ve samimi olmalıdır yoksa yanlış bir yönlendirmede bulunabileceğini söylemektedir. Çünkü insan tavsiye vereceği zaman iyi ve nazik bir şekilde vermediyse karşıdaki insana zarar verme ihtimali vardır.

2.1.5.3. Eğitim Şartlarının Zorluğu ve İntihar Krizi

İntihar, bir insanın kendisini öldürmesidir. İntiharın dini, ekonomik veya psikolojik sebepleri vardır. Toplumda çok büyük bir problem olarak görünen intihar tüm devletler, hükümetler ve sistemler tarafından engellenmek istenen bir durumdur. Ayrıca intihar engellenmesi gereken fiildir. İnsanın kendine ait olmayan bedenine kıyarak milletine, ailesine ve vatanına ihanet etmiş olmaktadır. Üstelik de intihar bütün

dinlerde haram kılınmıştır. Her ülke gibi Mısır da intihar trajedilerine şahit olmuştur. Özellikle Şevkî'nin döneminde öğrenciler ve gençler evresinde pek çok intihar olayları yaşanmıştır. Şevkî böyle bir felakete karşı susmayıp 'İntharul Talaba' (Talebelerin İntiharı) adlı kasidesini dizmiştir. Şevkî bu kasidesinde intiharla biten gececik ömürlere ağıtlar yakar ve ölen çocukların ailelerine duyduğu acı duygusunu ifade eder, eğitim sistemine kızar, öğrencileri suçlayan insanları kınar ve intiharı tenkit eder (Nasıf, 1948, s. 205).

كل يوم خير عن حدث سئم العيش ومن يسأم يذر
لامه الناس وما أظلمهم وقليل من تغاضي أو عذر
قال ناس صرعة من قدر وقديما ظلم الناس القدر
ويقولون جفاء راعه من أب أغلظ قلبا من الحجر
وامتحان صعيبته وطأة شدها في العلم استاذ نكر
؟ لا أري إلا نظاماً فاسدا فكك العلم وأودي بالأسر
نشأ الخير، رويداً، قتلكم في الصبا النفس ضلال وخسر
قاتل النفس- ولو كانت له- أسخط الله ولم يرض البشر

(Şevkî, 2012, s. 170).

Her gün haberlerde bir olay, hayattan bıkmış, hayattı bırakmış bir olay

Millet onu suçladı, ne kadar zalim insanlar! Az insan onu mazur gördü

Millet kader felaketi dedi fakat insanlar kadere de zulmetti eskiden

Taştan daha sert kalpli bir babadan sevgisizlikten oldu dedi de millet

Bakanlık çok zorlaştırdı bir sınavdan olmuş, öğretmen de yardım etmiş

Fesat bir sistemden başka gördüğüm yok, eğitimi bozmuş ve aileleri ayırmış bir sistem

Ey iyilik nesli, bekleyin durun, gençlikte kendinizi öldürmek yazık ve hasar

Nefsi katili -kendi nefsi de olsa- Allah'ın gazabını almış ve insanları da razı edememiş.

Şair intihara karşı yazmış olduğu beyitlerinde intihar sebeplerini tahmin etmeye çalışır. İlk başta kaderden intihar etmiş olabilir der fakat bu kadere zulüm der. O yüzden böyle bir olayda kaderi itham etmek de adaletsizlik olur. Sonra ailelerde bulunan katılık ve sevgisizlik problemi de intihara sebep olabilir der. Sonra kendi ikna

olduğu sebebi anlatarak yanlış eğitim sistemini kınar. En sonda şair intiharı kötöleyerek bunun Allah katında da büyük bir günah olduğunu ve ardında bıraktığı yakınlarının kalbinde büyük bir acı bıraktığını söyler.

2.1.6. Ekonomik Eleştiri

2.1.6.1. Kıtlık ve Pahalılık

Yüksek fiyatlar, savaş, sömürgecilik veya ekonomik gerileme gibi çeşitli sebepler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Fiyatlardaki artışın nedeni, tüccarların açgözlülüğü ve ekonomik durumu istismar etmeleri olabilir; bu, onların denetim olmadan fiyatları artırmalarına izin verir. Tekel aynı şekilde, tüccarın mallarını mağazalara koyarak ve daha sonra insanların ihtiyaç duyduğu anda çıkararak tekelleştirmesi durumunda daha yüksek fiyatlara yol açan yöntemlerden biri olabilir, bu şüphesiz daha yüksek fiyatlara yol açmaktadır. Bu durumlarda fakir tabakasında insanların sayısı çoğalır ve hayat durumları zorlaşır. Ahmet Şevkî işgal ve savaş zamanlarında böyle durumlara şahit olup birçok kasidesinde bunları kaleme almıştır. Şevkî sürgünden geldikten sonra Mısır'ın ekonomik durumuna üzüldü, halkın fakir kısmına acır ve 'Ba'del Menfa' 'Sürgünden Sonrası' adlı kasidesini yazar.

شباب النيل إن لكم صوتا ملبي حين يرفع مستجابا
فهزوا العرش بالدعوات حتى يخفف عن كنانته العذاب
أمن حرب البسوس إلا غلاء يكاد يعيدها سبعا صعابا
وهل في القوم يوسف يتقيها ويحسن حسبة ويرى صوابا
عبادك رب قد جاعوا بمصر أنيلاً سقت فيهم أم سرايا

(Şevkî, 2012, s. 93).

Ey Nil gençleri, duyarlı sesinizle dua ettiğinizde icabet olur

Duanız ile arşı sallayın ki, Allah Mısır'ın azabını kaldırsın

Basus savaşından ötürü mü, bize zor yedisine geri alacak bir pahalılık

Kavimde Yusuf mu var kuruyacak? Hesap yapıp kurtaracak

Ya rabbim kölelerin Mısır'da aç kalmışlar, Nil mi var yoksa serap mıdır?

Şair beyitlerini toplumun en güçlü ve duyarlı tabakası olan gençlere hitap ederek başlamaktadır. Gençlerin duaları kabul olur diye Allah'ın bu felâketi kaldırması için

onlara dua etmelerini tavsiye etmektedir. Sonra şair bu durumun sebebinin savaş olduğunu söyleyerek açlığın ve kıtlığın simgesi olarak Mısır'ın yedi sene kıtlığını örnek olarak kullanmaktadır. Aslında şair kıtlığa işaret etmek için yedi sene ifadesini kullanmıştır. Çünkü Mısır'ın en zor kıtlık dönemi Hazreti Yusuf zamanında yaşanan 7 senelik kıtlıktır. Yine aynı döneme işaret etmek ve Mısır'ın şimdi ne kadar zor dönemden geçtiğini göstermek amacıyla Hazreti Yusuf'u zikreder. Sonra şair Mısır'da hayat kaynağı olan Nil'den şüphelenerek serap mıdır gerçek midir diye sorar; Mısır'da Nil gibi bir nehir varken nasıl olur da kıtlık olur demek ister. En son da şair çaresizliğiyle Allah'a aç köleleri için seslenir ve dua eder.

2.1.6.2. Fakirlik ve Sebepleri

Fakirlik, yoksulluk sosyal adaletsizlikten kaynaklı bir durumdur. Toplumda aşırı zengin olanlar varken yemek içecek alamayan fakir insanlar da vardır. Bu durum, işsizlik, adaletsizlik, eşitsizlik ve kötü ekonomik durumlar gibi sebeplerden kaynaklanmaktadır. Şevkî'ye göre fakirlik hastalığı, zenginler zekatını ve sadakasını olması gereken zamanlarda veya miktarlarda veyahut yerlerde vermedikleri için oluşmaktadır. Bunu şiirinde dile getirir.

وخذ لبنك والأيام زخرا. وأعط الله حصته احتسابا
فلو طالعت أحداث الليالي وجدت الفقر أقربها انتيابا
أراد الله بالفقراء برا. وبالإيتام حبا وارتبابا

(Şevkî, 2012, s. 96).

Evlatların için de para biriktir, Fakat Allah'ın kisasını da sevaba bakarak ver

Zamanın başa gelen musibetlere baksan en çok fakirlik başa geldiğini bulursun

Alla fakirler şefkat, yetimlere de sevgi ve merhamet istemiştir.

Şair yukarıdaki beyitlerde zenginlere tavsiye vermektedir. Çocuklara hem para biriktirmesini aynı zamanda Allah'ın payını (zekât) unutmamasını söylemiştir. Çünkü fakirlik başa gelebilecek en yakın musibettir. Ayrıca fakirlere ve yetimlere karşı merhametli ve şefkatli bir şekilde davranılmasını istemiştir. Şevkî sürgünden geldikten sonra Endülüs'e veda için "Sürgünden Sonra" başlıklı kasidesinin yazmıştır. Manzumede fakir ve fukara konusunu şu şekilde ele almıştır:

ورقق للفقير بها قلبا محجرة وأكبادا صلابا

أمن أكل اليتيم له عقاباً. ومن أكل الفقير فلا عقاباً

(Şevkî, 2012, s. 93).

Taş olmuş kalpları ve sertleşmiş ciğerleri fakirlere yumuşat ki,

Yetimin malını yemek haram da fakirinki yemek haram değil mi?

Şair yukarıdaki dizelerde Allah'tan fakirlere karşı insanların kalplarının yumuşatmasını istemektedir. İkinci dizede ise fakirin malının tıpkı yetimin malı gibi olduğunu dile getirmektedir. Yetimin malını çalmak veya almak günah olduğu gibi fakire sadakasını veya zekatını vermemenin de haram olduğunu dile getirmektedir.

2.1.7. Dinî Konularla İlgili Eleştiriler

2.1.7.1. Dinî Taassup

Mısır halkının oldukça büyük bir kitlesi Hristiyan'dır. Böyle hassas bir durumda din yanlış bir şekilde istismar edilirse oluşacak karışıklık ülkeyi girdaba sokabilir. Şevkî de bu durumun farkında olup divanında bu konuya değinmiştir. Şevkî'ye göre din birleştirici bir unsurdur. Aynı zamanda fanatizmden ve nefret dolu mezhepçilikten uzak olarak insanların aydınlanması için bir ihtiyaçtır. O, şiirlerinde İslam'ı ele aldığı gibi Hristiyanlık dinine de değinmiştir. Şevkî bu iki dini, tek bir ilahi din gibi görür. Dini aynı zamanda, ulusal düzeyde bir kardeşlik unsuru olarak da görmektedir. Müslümanlar ve Hristiyanlar (özellikle Kıptiler) arasındaki kardeşlik çağrısı, Şevkî'nin şiirinde büyük bir paya sahiptir; dini ve mezhepçi fanatizmle şiddetle savaşmaktadır (Mitvali, 2009).

لا تجعلوا الدين باب الشر بينكم ولا محلّ مباحة وإدلال
ما الدين إلا تراث الناس قبلكم كل امرئ لأبيه تابع تالي
ليس الغلو أميئاً في مشورته مناهج الرشد قد تخفى على الغالي

(Şevkî, 2012, s. 731)

Dini aranızda şer kapısını veya kibir ve gururun sebebini yapmayın

Din, sizden öncekilerin mirasından ve kültüründen başka bir şey değildir. Herkesin babasının takipçisidir

Taassup yolunu sadık değil. Doğruluk yeri taassuptan uzaktır.

Aynı zamanda Şevkî'nin şiirlerinde İslam ve Hıristiyanlık yan yana kullanmıştır. Şevkî'nin şiirinin dikkat çekici özelliklerinden biri hem İslam hem de Hıristiyanlıktaki metinlerini ve ilgili fikirlerini aynı şiirde veyahut aynı beyitte kullanmış olmasıdır:

عيد المسيح وعيد أحمد أقبلًا يتباريان وضاءة وجمالاً
ميلاد إحسانٍ وهجرة سؤددٍ قد غيرا وجه البسيطة حالاً

(Şevkî, 2012, s. 251).

İsa'nın Bayramı ve Ahmed'in Bayramı, ışıktaki ve güzellikte yarışmalar.

İhsan'ın doğuşu ve salihlerin hicreti yeryüzünün çehresini bir anda değiştirmiştir.

2.1.7.2. İçkiye ve Kumara Yönelik Eleştiri

Ahmet Şevkî şiirlerinde içkiyi her türlü eleştirmiştir. Bazı yerlerde özlem duyduğunu ve sevdiğini ifade ettiği gibi diğer yerlerde ne kadar zararlı ve yararsız olduğundan bahsetmiştir. İşçilere yazmış olduğu “Eyühe Elümal” (Ey İşçiler) kasidesinde işçilere hayatla ilgili olan tavsiyelerini sunar ve içkiden uzak kalmaları gerektiğini söyler;

اهجروا الخمر تطيعوا الله أو ترضوا الكتاب
إنها رجس فطوبى لأمري كف وتاب
ترعش الأيدي ومن يرعش من الصناعات خاب

(Şevkî, 2012, s. 126).

Şarabı terk edin ki, Allah'a itaat edesiniz ve kitabını razı kılarsınız

Pistir o, onu terk edene ve tövbe edene ne mutlu

Ellerin titremesine sebep olur, eli titreyen işçi hüsrana uğrar

Şair beyitlerini işçileri içkiyi terk etmeleri teşvik etmekle başlamaktadır. İşçilerin Allah'ın rızasını elde edebilmelerinin yolunu şarabı terk etmekten geçtiğini söylemektedir. Ayrıca mutluluk isteyen de şarabı terk etmesi gerektiğini söylemektedir. Şair teşvik kısmını bitirince baltalamaya geçer ve şarabın ne kadar iğrenç olduğunu dile getirerek insan üzerinde ne kadar zarar bıraktığını dile getirmektedir.

2.1.8. Mesleklere Yönelik Eleştiri

Belki kötü olarak yargılanabilecek iş yoktur. Fakat her meslekte bir bozukluk vardır. Ahlaki değerler düştükçe meslekler bozulmaya müsait olur. Meslek sahipleri sahtekârlık yapmaya yöneldiklerinde meslekler bozulmaya başlar. Ahmet Şevkî de şiirlerinde ve şiirsel tiyatrolarında bunu kaleme almıştır. Şevkî, 'el-Bahile' (cimri kadın) şiirsel tiyatrosunda komisyoncu hakkında şöyle bahseder:

ذاك من السماسر
يبيع كل عامر بصيبه و غامر
و كم وكم زوج أو وطلق من حرائر
تلقاه في كل طريق كالغبار السائر
من قهوة ليبيرة لمنتدى لسامر
ويدفع الشباب في الـ وحوول والمخاطر
فمن يدي مسلف إلي يدي مقامر
ومن سموم مموم حانة إلى لعاب عاهر
لا يبغض الله ولا رسوله من العباد كالمرابين فئة

(Şevkî, 1993, s. 14).

Şu (adam) komisyonculardandır.

Eline düşen her kötü ve iyi (evi) satar

Ne kadar kadını evlendirdi ne kadarını de boşattırdı

Gittiğin her yolda uçan toz misali karşılaşırın onunla

Kahvehaneden bara kulübeden dedikoduya

Gençleri çamura ve risklere iter

Tefecinin elinden kumarcının eline iter

Barın zehrinden müstehcenin boğazına iter

Allah ve peygamber en çok tefecilik yapanlardan nefret eder

Şevkî bu şiirinde tefecilik yapan komisyoncu örneğinden bahsetmektedir. Gençleri ne kadar kötü etkilediğini, hayatını ne kadar yanlış yaşadığını ve böyle

olanların dindeki yerini dile getirmektedir. Aslında komisyoncunun vazifesi küçük olsa bile toplumun her sınıfına dokunmaktadır. Şair, komisyoncuyla toza benzetmiştir. Bu benzetme de kötülüğün her yere ne kadar hızlı ulaşabildiğini ve toz gibi yayıldığını göstermektedir. Ayrıca şair, evlendirmekten veya boşandırmaktan komisyoncunun işinin bir parçası olarak bahsetmiştir. Bu da topluma ne kadar kötü bir etkisinin olduğunu göstermektedir. Şevkî başka bir kasidesinde meslek erbabına eleştirisini tüccarlara yönlendirir. Endülüs'ü vedalamak, Mısır'ı karşılamak niyetiyle yazdığı "Ba'del Menfa" (Sürgünden Sonrası) adlı kasidesinde savaş zamanında Mısır'daki pahalılık ve fakirlikten bahsederek tüccarlara kızmaktadır. Aynı zamanda tacirler yüzünden fakirin başına gelenlerine üzülmemektedir.

أمن أكل اليتيم له عقاب ومن أكل الفقير فلا عقابا
اصيب من التجار بكل داء عليه أشد من داء الزمان
يكاد إذا غذاه أو كساه يئازعه الحشاشة والاهابا

(Şevkî, 2012, s. 93).

Yetim malını yemek haram mıdır? Fakirinki yemesi değil midir?

Tacirlerden başına (fakirin) gelmeyen kalmadı, zaman belalarından daha şiddetli

Yemek verse, kıyafet de verse (tacir) karşılığında ruhunu (fakirin) almaya kalkar

Allah'ım lütfunu, her şeyi elde eden tacirlere İhsan'a hidayet ver.

Şair aşırı büyük bir günah olan yetimin parasını yemek ile fakirin parasını yemeyi yan yana getirerek aynı olduğunu dile getirmektedir. Bu suçu tacirlere atmaktadır. Çünkü zor ve kıtlık zamanlarında tacirler bir tek kendi kazançlarına düşünüp kimseye merhamet göstermezler. Normalde zamanın kasveti ve şiddeti bir insanın başına gelen en zor felaketlerdendir. Fakat şair, tacirlerden kaynaklı gelen belaların fakire daha ağır geldiğini söyler. Tacirler o kadar açgözlülerdir ki fakire bir şey sundukları zaman karşılığında insanın en değerli varlığını almaya kalkarlar. Şair tüccarları yalnızca eleştirmekle kalmıyor aynı zamanda doğru yolu bulsunlar diye onlara dua da etmektedir.

2.1.9. Siyasal Yapıya Eleştiri

Siyasi edebiyat; özgürlük, insan hakları, sosyal adalet, yaşama hayatı ve hukukun üstünlüğü gibi toplumdaki genel siyasi durumla ilgilenen edebiyattır. Ahmet Şevkî şiirlerinde siyasetin payı oldukça büyüktür. Ayrıca Ahmet Şevkî'nin ebedî hayatı siyasete göre, saray şairi ve halk şairi olmak üzere iki döneme ayrılmaktadır. Şevkî sarayda yaşarken şiirleri, sultan ve iktidara övgü ve methiyeden çıkamamıştır. Fakat halkla birebir iletişimde olduğu zaman, halkın sorunlarını, Mısır'ın karışık siyasi şartlarını ve işgal belası gibi sorunları görmeye başlamıştır.

2.1.9.1. İktidara Yönelik Eleştiri

Mustafa Kâmil Paşa'nın 17. ölüm yıl dönümü münasebetiyle Ahmet Şevkî “Şehidul Hak” (Hak Şehidi) kasidesini yazmıştır. Mustafa Kâmil işgale karşı gelen Mısır'ın en önemli önderi ve milliyetçisiydi. Şevkî bu kasidesini hem ağıt niyetiyle hem de Mısır'ın o zamanki perişan ve karışık durumunu anlatmak için yazmıştır. Kasidede 1924'te ülkeyi etkileyen hadiseleri, ülkede olan bölünme ve anlaşmazlığı ve bazı liderlerin davranışlarını anlatmıştır. Daha sonra hakkını vermek için merhum Mustafa Kâmil'in anısına geçmiştir. En sonunda ülkenin ıslah araçlarından neye ihtiyacı olduğunu tartışmaya devam etmiştir. Kasidesini şehit Kâmil Paşa'ya ithaf etmiştir.

؟ إلام الخلف بينكم ؟ إلا ما ؟ وهذي الضجة الكبرى علاما
وأين الفوز لا مصر استقرت على حال ، ولا السودان داما
؟؟ وأين ذهبتم بالحق لما ركبتم في قضيته الظلاما
شبيتم بينكم في القطر نارا على محتلة كانت سلاما
وكانت مصر أول من أصبتم فلم تحص الجراح ولا الكلاما
إذا تباغيتم كأنكم خلايا من السرطان لا تجد الضماما
ولينا الأمر حزبا بعد حزب فلم نك مصلحين ولا كراما
وسسنا الأمر حين خلا إلينا بأهواء النفوس فما استقام

(Şevkî, 2012, s. 304).

Aranızdaki kavgalar niye? Niye? Bu büyük gürültü niye?

Zafer nerede ki? Ne Mısır istiklaline kavuştu ne de sudanın durumu oturdu

Hakkı nereye götürdünüz? Hak davetini karanlığa gömdünüz

Memlekette aranızda ateş yandı, işgal buz gibi geldi

İlk Mısır 'ı vurdunuz yaralar ve düşüşler sayılmazdı

Tedavisi olmayan kanser gibi zulmü sürdürdünüz

Ülkeyi bir partiden bir partiye devrettik ne muslih ne de yaralı bulduk

Siyaseti yürütmeye kalktığımızda can isteğiyle yürüttük, hiç yürütemedik

Şair alaylı soru sormakla başlamaktadır. Ortada zaten kavga edilecek bir şeyin olmadığını düşünür ve her şey perişanken dalga geçmiş gibi sorusunu sorar; neden ayrıldınız ve ihtilaf ettiniz? Bu soru iktidardakilere ve önderlere kızma ve onları kınama yöntemi sayılmaktadır. Hesap sorar gibi yine soru sormaya devam eder; Mısır 'da olmayan istiklale ve liderlik yaptıkları hak davasına sorar. Ayrılık ve bölünme her zaman işgalin menfaatine gelir, der. Bundan ötürü şair liderlerin arasında olan ateşin, işgale buzun ateşe iyi geldiği gibi iyi geldiğini fakat Mısır'ın bundan zararlı çıktığını söylemektedir. Şair bir diğer benzetmede bulunarak bu karma karışık ve ayrılığa düşen liderlerin zulüm ve zararını kanser ile teşbih etmektedir. Kanser tedavi edilmezse sinsice ve sessizce her yere yayılır, siyasetçilerin zulümleri ve zararları da kanser gibi zararlı ve tehlikelidir, der. Sonra şair siyasetçilerin politikalarını kınayarak aşırı güçlü ve önemli bir bilim dalı olan siyaseti canlarının istediği şekilde ve keyiflerine göre yürüttüklerini dile getirmektedir.

2.1.9.2. Osmanlı'ya ve II. Abdülhamit'e Yönelik Eleştiri

Ahmet Şevkî Osmanlı'ya düşkün bir şairdi. İslamiyet'in hükümlerini altı yüz sene sürdüren Osmanlı'nın illaki hem sevenleri hem de düşmanları vardı. Ahmet Şevkî, belki kanındaki Türklükten dolayı belki de sarayda büyüdüğü için veya İslami düşüncelerinden ötürü, şiirlerinde Osmanlıdan her zaman hayranlıkla bahsetti, Osmanlı'yı destekledi ve övdü, sultanlarını da bazı tarihçilerin görüşlerine göre abartılı bir şekilde övdü ve methetti. Şevkî'nin sultanlara yazdığı methiye biçimindeki şiirleri oldukça büyük bir yer kapladığı için bazı eleştirmenler tarafından sultan şairi olarak nitelendirilmiştir. Mısır'ın Hidivi'ni de çok övdüğü zamanlar oldu, aynı zamanda eleştirdiği zamanlar da oldu. Osmanlı'ya da övme konusunda çok ileriye gittiği zamanlar olduğu gibi acı sözlerle eleştirdiği zamanlar da oldu. Şevkî, belki milliyetinden dolayı çoğu zaman Osmanlı'dan taraf olmuştur, ancak olumsuz veya

eleştirilmeyi hak eden bir olay olduğu zaman görmezlikten gelmeyip yapılan yanlışı eleştirmiştir (Marzouk, 1976, s. 11-15).

بالأمس (أفريقيا) تولت وانقضى ملك على جيد الخضم جسام
نظم الهلال به ممالك أربعا أصبحن ليس لعقدن نظام
واليوم حكم الله في مقدونيا لا نقض فيه لنا ولا إبرام

(Şevkî, 2012, s. 163).

Şair, Edirne Bulgarların eline düştüğünde Endülüs'ü hatırlayıp üzüntüyle kaybedilen ve işgal altında kalan memleketleri “yeni Endülüs” kasidesinde dile getirmektedir:

Dün Afrika gitmişti, denizin sayfasında olan azim bir hilafet de bitmişti

Hilal dört tane memleketi vardı. Fakat şimdi elinde değildir

Bugün de Makedonya'da olan hükümete tek kelime edemeyiz

Ahmet Şevkî'nin, Sultan II. Abdülhamit'e özel hayranlığı vardır. Şiirlerinde en çok onu övmüştür. Fakat yeri gelince Şevkî Abdülhamit'in hatalarını da dile getirirdi. Bu kasidede Şevkî, Sultan II. Abdülhamit'in içine düştüğü yanlışı söylemektedir.

عبد الحميد ، حساب مثلك في يد الملك الغفور
سدت الثلاثين الطوال، ولسن بالحكم القصير
تنهى وتأمّر ما بدا لك في الكبير وفي الصغير
لا تستشير وفي الحمى عدد الكواكب من مشير

(Şevkî, 2012, s. 164).

Abdülhamid, senin hesabın Gafur, Melik Allah'ın elindedir

Otuz uzun yıl yönetmenliğini yaptın, bu kısa bir yönetim süresi değildir.

Her işte kendine göre büyüklere ve küçüklere emir ve nehiy yaptın.

Ülkede yıldızlara kadar bilimli insan varken hiç kimseye istişare yapmadın.

Şevkî Sultan II. Abdülhamit'e çevresindekilerle istişare etmediği için ve ülkede birçok marifetli insan varken hiç kimsenin görüşü almadan davrandığını için kızmaktadır. Aynı zamanda bu sebeplerden tahtadan indildiğini dile getirmektedir. Şair

yine de Sultan II. Abdülhamid'in tahtından indirilişini ve onunbu olayı kabullenişini bu şiirinde eleştirmiştir:

Taht odanı girerek taht sahibi hakkında istedikleri gibi karar aldılar.

"Terket!" söylediler, sen de "Hüküm işini Kadir Allah'a bıraktım", söyledin.

Yöntemine yıllarca sabrettiler sen ise birkaç ay sabredebildin.

Anayasasından zarar gördün ve sıkıyönetimi talep ettin.

Geçen zamanlardaki Mansur veya Harun gibi kızdın (Doğru, 2019, s. 314).

دخلو السرير عليك يحتكمون في رب السرير
قالو اعتزل قلت اعتزلت الحكم لله التقدير
صبروا لدولتك السنين وما صبرت سوي شهر
أوذيت من دستورهم وحننت للحكم العسير
و غضبت كلمنصور أو هارون في خالي العصور

(Şevkî, 2012, s. 164).

2.1.9.3. Zorbalık ve Zâlimlik

Şevkî'ye göre mülkün esası adalettir. Ona göre her devletin temeli ne kültür ne güç ne de ilimdir, asıl temeli ve dayandığı duvar adalettir (Marzouk, 1978, s. 19).

ابقي الممالك ما المعارف أسه والعدل فيه حائط ودعام

(Şevkî, 2012, s. 318).

Memleketlerin en daimî olanı, esası ilim olan değil, esası adalet olandır.

Şevkî, Mısır piramitleriyle ilgili 1921 tarihli Nil kasidesinde böyle bir eser ortaya çıkarmak için zulümle çalıştırılan kölelerin emeklerini ve gözyaşlarını dile getirir. Fakat eserlerin muazzamlığından ötürü zulmün yüzünün ağardığını açıklar. Bu binalar inşa eden insanların o eserin şerefinden pay sahibi olduklarını ifade etmektedir (Doğru, 2019, s. 330).

هي من بناء الظلم، إلا أنه يبيض وجه الظلم منه ويشرق

لم يرهق الأمم الملوك بمثلها فخرا لهم يبقی وذكرها يعبق

(Şevkî, 2012, s. 379).

O binalar zulmün kalıntılarındandır fakat zulmün yüzü onlarla beyazlanır ve aydınlanır

Krallar onun gibi bir şey için halklarını yormadı, onlara güzel koku saçan bir anı olarak kalır.

2.1.9.4. Savaşa ve İşgale Yönelik Eleştiriler

Şevkî, Ortadoğu'da yapılan sömürgeciliğine karşı çıkmıştır. Özellikle 1919 devriminden sonra yazdığı şiirlerinde sömürgeciliğe açık bir şekilde hücum etmeye başlamıştır. Ve Arap ülkelerini bir yangın yerine çevirdiklerini dile getirmiştir. Şair 1925'te Fransızlar tarafından Şam'ın bombalanmasının ötürü kaside yazmıştır ve kasidede Fransızlara saldırmıştır (Doğru, 2012, s. 279).

وللمستعمرين، وإن ألانوا،
قلوب كالحجارة لا ترق
رماك بطيشه، ورمي فرنسا أخو حرب، به صلف وحمق

(Şevkî, 2012, s. 350).

Yumuşak görünseler bile, sömürgecilerin yumuşamayan taş gibi kalpleri vardır.

Ahmak ve mütekebbir asker, akılsızlığıyla seni vurdu.

Şevkî'ye savaş, yıkımın en büyük sebebidir. Savaş insanların istemediği ancak bazen kendi haklarını korumak amacıyla girdiği hak arama yoludur. İslâm dini barışa davet eder fakat hak söz konusu olunca harbe ruhsat vermektedir. Şair Hz. Muhammed'e yazdığı na'tında, savaşı öldürücü zehirden elde edilen panzehire benzetmektedir (Doğru, 2012, s. 334).

الحرب في حق لديك شريعة ومن السموم الناقعات دواء

(Şevkî, 2012, s. 602).

Hak konusunda savaş sende vaciptir, harp etmek panzehir öldürücü zehirdendir.

Savaş her türlü felakete sebep olmaktadır. Savaş yüzünden insanlar ölür, aç ve evsiz kalır, çocuklar babasız ve annesiz kalır. Savaş bütün ülkenin harap olmasına sebep olmaktadır. Şair bu zararı aşağıdaki kasidede tasvir etmektedir.

؟ أوما تراهم ذبحوا جيرانهم بين البيوت كأنهم أغنام
كم مرضع في حجر نعمته غدا وله على حدّ السيوف فطام
وصببية هتكت خميلة طهرها وتناثرت عن نوره الأكمام

وأخي ثمانين أستبيح وقاره لم يغن عنه الضعف والأعوام
وجريح حرب ظامئ وأدوه . لم يعطفهم جرح دم وأوام
ومهاجرين تنگرت أوطائهم ضلوا السبيل من الذهول وهاموا

(Şevkî, 2012, s. 317).

Evler arasında komşularını koyunlarmış gibi boğazladıklarını görmüyor musun?

Nice süt emen bebekler emzirenin kucağında iken, kılıcın keskin taraftıyla süttten kesilmesi oldu.

Nice küçük kız çocuğu var ki iffet örtüsü yırtıldı çiçeklerini dağılıp saçıldı.

Seksen yaşında ihtiyarın vakarı yerle bir oldu, zayıflığına ve yaşına saygı gösterilmedi.

Nice susuz kalmış savaş yaralısını diri diri gömdüler, kanayan yaraya merhamet göstermediler.

Nice göçmenler vatanları kaybetti, şaşkınlıktan yolu şaştilar ve dolaştılar.

2.1.10. Halk Figürlerine Yönelik Eleştiri

Her toplulukta önemli olan kişiler örnek olarak alınmaktadır. Halk önderi veya figürü kötü veya iyi de olsa ön plana çıkmaktadır. Bazı liderler halka zarar verir ve zulmeder. Fakat halk yeterince eğitilmiş olmadığında belki o zararı bile göremez, fark edemez. Şairin ve ülkenin eğitilmiş sınıfının vazifesi asıl bu noktada başlamaktadır. Şevkî de topluma muslih gözüyle bakarak eleştirilmeyi ve kınanmayı hak eden kişileri halka göstermiştir.

Şevkî'nin ünlü Mısırlı bakan merhum Riyaz Paşa'ya karşı öfke ve hiddetle dolup taşan bir şiiri vardır; çünkü Paşa, 1904'te İskenderiye'de Muhammed Ali Sanayi Mektebi'nin açılışı vesilesiyle Lord Kromer'in huzurunda yaptığı bir konuşmayla Mısır'ı kötüleyerek işgali pohpohlamıştır. Şair, 'Hatimet Riyaz' 'Riyaz'ın Sonu' adlı şiirinde halkın içindeki bölünmeyi ve işgali kötüler, aynı zamanda Riyaz Paşa'nın yaptığı konuşmadan ötürü kendisini öfkeyle kınar. Çünkü ona göre ülkenin bir bakanının işgalin liderinin huzurunda bu konuşma yapması vatana bir ihanettir. Fakat Riyaz Paşa daha fazla suça düşerek Mısır'ı kötüleyip işgal hakkında güzel sözler söylemiştir. Şevkî böyle bir olayı hicvetmiştir (Nasıf, 1948, s.296);

؟ رأوا بالأمس انفك في الثريا فكيف اليوم أصبح في الرغام

إذا ما لم تكن للقول أهلاً فمالك في المواقف والكلام
خطبت فكنت خطباً لا خطيباً أضيف الي مصائبنا العظام
لهجت بالاحتلال وما أتاه وجرحك منه إذا أحسست دام
جنيت على قلوب الجمع بأساً كأنك بينهم داع الحمام

(Şevkî, 2012, s. 288).

Dün burnun uzayda görünmüştü bugün ise topraktaydı

Madem konuşma ehlinden değilsin konuşma yapmakta ne işin vardı?

Hitabet yaptın ama başımıza belalardan birisi oldun bu hitabetle

İşgale dalkavuklaştın fakat ondan yaran -hissediyorsan- hala kanlı

Milletin kalıplarına çaresizlik yağdırdın sanki ölüm fermanıymişsin

Şair burada saygılı ve kibar Bakan'ın, halkına ve ülkesine ihanet ettikten sonra toplumdaki yerini ve pozisyonunu kaybettiğini ifade etmektedir. Burnu toprakta gibi bir benzetme kullanmasıyla da Bakan'ın ne kadar utandıran bir duruma düştüğünü ifade etmektedir. Sonra konuşma ehli gibi bir kavram oluşturarak Bakan'ın konuşma yapmayı iyi bilen kişilerinden olmadığını dile getirmektedir. Şair öfkelenerek konuşma yapmayı bilmiyorsan bu konumda ne işin vardı diye sormaktadır. Sonra işgal noktasına gelerek; işgal, herkeste bıraktığı gibi sende de yara bıraktı, yaran hala kanıyor fakat sen yararı hissetmeyip böyle fesat bir iş yapmaya kalkarak kendi memleketine ve halkına ihanet etmeyi tercih ettin, diye söylemektedir.

3. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.1. Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri

3.1.1. Toplumdaki Olumsuz Değerler

3.1.1.1. Düşmanlık

Fikret insanlar arasındaki kardeşliğe büyük bir önem vermektedir. Kan ancak kan ile biter ki, savaşın hiçbir zaman sona ermeyeceğini söylemektedir. O yüzde insanların yanlış inançlarını, batıl adetlerini ve düşmanlıklarını bırakması gerektiğini söylemektedir.

“Kan şiddeti, şiddet kanı besler; bu muâdat

Kan âteşidir, sönmeyecek kanla, inandım” (Fikret, 2017, s. 47).

Düşmanlık ancak düşmanlık, kan ancak kan ve savaş ancak savaş getirir. Şiddet, şiddet ile karşılandığı zaman sonsuz bir zincir oluşmaktadır. Bu nedenle insan kan ve şiddete karşı aklını kullanmalı ve dikkat etmelidir.

3.1.1.2. Bencillik

Tevfik Fikret bencil insanın örneğini çocuklara yazmış Şermin şiirinde gayet basit aynı zamanda güzel bir şekilde anlatmaktadır. Bencillik sadece çocukları değil, yetişkinleri ve toplumu da olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Şair “Ağustos Böceği ile Karınca” şiiri ile çalışkan fakat bencil karıncaların hikâyesini anlatmaktadır.

Bir gün ağustos böceği
Tembel tembel ötüp durmak
Neticesi aç kalarak
Karıncadan göreceği
Bürudete bakmaz, gider
Bir lokma şey rica eder
Der ki:- Acıyınız bize
Çoluk çocuk evde açız
İnanenize muhtacız.
Karınca bir yüreksiz
Layık huşunetle sorar:
- Aç mısınız? Ya o kadar
Uzun, güzel günler oldu.
O günlerde ne yaptınız?

Böcek inler: - Açız, açız...

Halimize acıyınız!

Karınca eğlenir: - Beyim,

Şimdi de rakedin, ne var?

'Yazın çalan kışın oynar.' (Fikret, 2017, s. 237).

Fikret yukarıdaki şiirinde üç örnek çizmektedir. Çalışkan azimli ve sabırlı olan karınca, tembel ve çalışmayı sevmeyen Ağustos böceği ve en sonunda karıncada ortaya çıkan bencillik temsil edilmektedir. Karınca yaz günlerinde eğlenmek yerine hiç durmadan azimle çalışır, böcek ise ancak eğlenmesine bakar. Kış geldiğinde böcekler aç kalır ve karıncanın yardımına muhtaç kalırlar. Karınca haklıdır, çünkü karınca yaz günlerini çalışarak geçirirken Ağustos böceği eğlendiği için kötü duruma düşmüştür. Karınca da olan durumu gözünün önüne getirerek bencillik yapıp yardım eli uzatmaya reddetmiştir. Böceğe bu şekilde acı bir ders vereceğini düşünmüştür. Fikret bunları dile getirerek çalışmaya ve tembellik yapmamaya teşvik ederken, aynı zamanda bencillik ve acımasızlıktan uzak durmamızı salık vermiştir.

3.1.1.3. Fakirlik ve Sosyal Eşitsizlik

Fakirlik toplumu yiyen bir kanser gibidir. Fakir bir toplumda, hastalıklar, eğitimsizlik, cahillik ve sıkıntılar çoğalır. Fikret, fakirlikten ve fakir ailelerden birçok şiirinde bahsetmiştir. Ülkenin kötü yönetildiğinden, zor ekonomik şartlarından veya savaşlardan kaynaklı fakirlik çeken halk ve toplumlar acil bir şekilde devlet tarafından müdahale ile kurtarılmalıdır, demiştir. Bu yüzden Fikret fakirlik çeken kendi milletine karşı sessiz durmamıştır. Çocuk şiirlerinde bile fakirliğe imalarda bulunmuştur.

O, bembeyaz bir adammış.

Beyaz kebe, beyaz kalpak,

Saç, sakal, bıyık hep ak.

Yalnız çirkin, korkunç yüzü,

Bir de ölüm saçan gözü.

Kara, zifir gibi kara

Ve soğukmuş... Ara sıra(...)

Herkesi de... O her adım,

Köyümüze yaklaşırken

Diyorlar ki: "Köyümüzden

Bet bereket uzaklaşır."

O hep, uğursuzluk taşır.

Açlık onun heybesinde,
Ölüm onun kebesinde...
Aramızdan o her sene,
Birkaç baba, birkaç nine,
Birkaç çocuk alıp gider.
Topraklara teslim eder. (Fikret, 2019, s. 199).

Fikret Şermin kitabında çocuklara dört mevsimin tablolarını çizmiştir. Ancak en korkunç tasviri Kış mevsimine yapmıştır. Kış mevsimi fakirlik ve yoksulluk içinde yaşayan insanlara ve halklara en zor günler olarak gelmektedir. Çünkü yoksul bir kimse yiyecek, odun ve erzak hazırlığı isteyen kış mevsimine hiçbir hazırlık yapamadan yakalanır. Hazır olmadan soğuk ve kasvetli kış günlerine girer. Belki şair o yüzden kışı o kadar kasvetli ve korkunç bir adam ile teşbih etmiştir. Adamın korkunç gözleri, her yerinden sıçrayan soğukluk ve sevdiği herkesi toprağa teslim etmesi açısından kışa benzemektedir. Şair aynı çocuk kitabında “Melek’in Kuzusu” başlıklı şiirinde bir kez daha örtülü bir şekilde fakirliğe işaret etmektedir.

Herkesin bir oyuncağı,
Bir topu, bir bebeği var.
Oyuncağı olmayanın da,
Kedisi, köpeği var.
Ne kedim var ne bebeğim...
Bana el verir Melek'im.
Benim gibi o da öksüz,
Benim gibi o da melûl.
Onun da oyuncağı yok,
O da benim kadar yoksul. (Fikret, 2019, s. 179).

Şair “Melek’in Kuzusu” şiirinde çocukluk çağında en güzel günlerini geçirmesi gerekirken bunun yerine yoksul günler geçiren bir çocuk tasviri yapmaktadır. Çocuğun herkesin oyuncağı varken benim yok demesini ve melüllüğünü kendine benzetmiştir. Bir çocuğun bile yoksulluktan çekmesini fakirliğin en bariz simgesi olarak görmektedir. Şiirinde de mutlu bir çocuk yerine yoksulluk ve kıtlık yüzünden üzgün ve hazin bir çocuk resmini çizmektedir.

Tevfik Fikret, Balıkçılar başlıklı şiirinde fakir bir aileyi ele almaktadır. Şair manzumede merhamet duygusuna başvurarak sosyal bir meseleyi ele almaktadır. Açlık ve sosyal eşitsizlikten kaynaklı sıkıntılar çeken bir ailenin tablosunu çizmektedir.

Ayrıca çocuk imgesini de ekleyip tıpkı Haluk'ta geleceği gördüğü gibi ümit ışığı yakmaktadır. Aile açtır, anne hasta, baba ise yaşlıdır. Çocuk küçük yaşta aileyi geçindirme sorumluluğu almak zorunda kalır fakat buna rağmen bu sorumluluğun zorluklarını kavrayabilecek kadar iyi yetiştirilmiş ve olgunlaşmıştır. Fikret aileyi kurtaran kahramanı o çocuk yapmaktadır.

- Bugün açız yine evlatlarım, diyordu peder
Bugün açız yine; lakin yarın, ümid ederim
Sular biraz daha sakinleşir... Ne çare, kader
- Hayır, sular ne kadar coşkun olsa ben giderim
Diyordu oğlu, yarın sen biraz ninemle otur
Zavallılık yine kaç gündür işte hasta (Fikret, 2016, s. 45).

Fikret'in, şiirin ilk dizesine "Bugün açız yine evlatlarım, diyordu peder" yazması, hayatta karşılaştığımız zorlukların en önemlilerinden biri olan "açlık"a yaptığı vurguyla dikkat çekmektedir. Kısacası Fikret, hastalıkla kıvranan bir aile sefaletini estetik bir şekilde tasvir etmiştir. Geçimini sağlamak adına, fırtınalı bir havada dalgalı denize açılan çocuğun denizde boğulması ve annenin yatağında hastalığından ölmesiyle manzumeye sona varır. Açlık ve geçim sıkıntısının olduğu bu eserde, aslında nasibini aramak için maişet derdiyle çırpınan insanlık söz konusudur (İlhan, 2022, s. 32).

Tevfik Fikret, hasta çocuk şiirinde yoksulluk temasını yansıtır. Sekiz gündür hasta hasta yatan çocuk, çaresiz ve dul annenin tablosunu çizer. Şair tablosuna kış imgesini ekleyerek şiirde yoksulluk çağrışımı yapmaktadır. Şair, zavallı, yağmur, kefen, mezar kelimeleri kullanarak son derece melankolik bir ızdırap çağrışımı yapmaktadır.

- Fakat nevbet
Zavallı yavrucağın hâlini harâb ediyor:
Vücûdu ateş içinde, dalıp dalıp gidiyor.
İlâçların da mı te'siri kalmamış acabâ?
Sekiz gün oldu(...)
Bu dul kadın bir o mahsul-i ömr için yaşıyor;
Onun kemâline ait ümitler taşıyor (Fikret, 2016, s. 59, 61).

Fikret şiire melodramatik bir atmosfer aktaran kış ögesi kullanmaktadır. Kış mevsimi fakiri ve kimsesizi mağdur kılan başat etkenlerden biri olarak işlevselleştirilir. Bu tabloya annenin dul ve yalnız olmasını da ekleyince temel çerçeve daha güçlü bir şekilde resmini yapılmış olur. Şair hasta çocuğu ile yalnız kalmış dul bir annenin hem soğuktan hem hastalıktan hem de fakirlikten ve kimsesizlikten mustarip bir tablosunu çizmektedir (Işık, 2019, s. 146).

Tevfik Fikret “Küçük Aile” başlıklı manzumede oldukça fakir bir aile tasvir etmektedir. Aileye yeni bebek gelmiştir. Normalde bebeğin doğumu, aileye neşe katmalıyken Fikret “küçük aile” de durumun böyle olmadığını açıklamaktadır. Sefalet bu bebekle sanki daha da katmerlenmiştir (İlhan, 2022, s. 33).

“Yani bu çocuk doğduğu gün, penbe vü üryân,
Kış en acı bir fakr ile gelmişti beraber;
Olmuştu küçük â’ilenin kalbi mükedder.
Ev yeni bir mihmâna tahammül edemezdi,
Bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi (Fikret, 2016, s. 65).

Şair "Bir fazla tabak sofrayı bir dağ gibi ezdi" ifadesini kullanarak ailenin geçim sıkıntısı çektiğini ifade etmektedir. Fazladan bir tabak maddi olarak fazla tesir etmez, burada ailenin yeni bir bebeğinin olmasının durumlarını daha da zorlaştıracığı belirtilir. Toplumda sosyal eşitsizlik olduğu zaman fakir aileler yoksullukla diğerlerine göre daha fazla sınanır. Şair aynı zamanda yoksulluğa çağrışım yapan en güçlü imge olan kışı da kullanmaktadır. Yeni bebek mutlulukla gelmek yerine fakirlik ve yoksullukla gelmektedir. Fikret “Valide” başlıklı şiirinde de aynı toplumsal probleminin üzerine gitmektedir. Şair yoksulluk içinde kıvranan bir annenin çocuğuyla beraber tablosunu çizmektedir. Fikret, merhamet temalı şiirlerinden sayılmakta olan “Valide” şiirinde annenin sefalette yaşayan perişan, yetim ve aç çocuğunun hallerini dile getirmektedir. Şair çocuğun dudaklarını soluk olarak resmetmiştir. Soluk dudaklar; açlığın, hastalığın, soğukluğun ve iyi beslenmemenin bir neticesi olarak nitelendirilebilir.

Soluk dudakları lanet-güzâr-ı tâli-i şûm.
Dokundu gönlüme hâli şu hasta validenin!
Harâb cismi azâb-ı marazla bi-dermân,
Garîb gönlü yanık âteş-i zarûretle;
Fakat bulur yine ruhuyla iştigâle zamân:

Olunca tift-i melek-çehre leb-küşâ-yı figân

Kapar dehânını gül-bûse-i muhabbetle.

Çocuk o vaz-ı yetîmânesiyle bir dürr-i nâb (Fikret, 2016, s. 83).

Fikret, “Valide” şiirinde validenin melek yüzlü oğlu ağzını açarak ağlayınca anne, sevgisinin göstergesi olan bir gül öpücüğüyle çocuğu susturup ağzını kapatacaktır (Demir, 2013, s. 151). Fikret "Verin Zavallılara" şiirini Balıkesir’de olan zelzeleden dolayı yazar. Şiirde, vuku eden deprem dolayısıyla harap olmuş bir köy tasviri yapıp halkı yardıma çağırır (Kaplan, 1986, s. 23).

Harâb-ı zelzele bir köy: Şu yanda bir çatının

Çürük direkleri dehşetle fırlamış; öteden

Çamur yığıntısı şeklinde bir zemin katının

Yıkık temelleri manzûr; uzakta bir mesken

Zemîne doğru eğilmiş, hemân sukût edecek;

Önünde bir kadın... Oof, artık istemem görmek! (Fikret, 2016, s. 85).

Fikret bu manzumede yıkılmış çatı direklerinin, çamur yığının içinde bir zemin katının, o zemin katının yıkılmış temellerinin altında yere doğru eğilmiş ve düşmekte olan bir meskenin, bu çökmek üzere olan meskenin önünde de bir kadın levhasını çizmektedir (Akyüz, 2020, s. 99). Deprem bir halkın başına gelebilecek en büyük felaketlerden biridir. Tevfik Fikret, Balıkesir’in böyle bir durumda kaldığını görünce milletine yardım etmek için halkın vicdanlarına hitap edecek bu şiiri yazmıştır. Şiire "Verin Zavallılara" gibi bir isim vererek insanları yardım etmeye teşvik etmeyi amaçlamıştır. Fikret şiiri halkın kalplerine tesir etmek amacıyla yazıp “Sizin kalbiniz elbet acır, değil mi? Verin” cümlesini kullanarak aynı fikre vurgu yapmaktadır. Fikret "Ramazan Sadakası" şiirinde de aynı konuya değinmektedir.

«Efendiler, ne olur, ben fakirim işte...» Sükût;

«Efendiler, acıyın...» Pür-vakaar ü bî-ârâm

Efendiler geçiyor; yavrucak soluk, mebhût

Nazarlarında hazin bir edâ-yı istirhâm,

Çolak eliyle verir her geçen hayâle selâm.

«Efendiler, ramazandır... mübârek akşamdır... (Fikret, 2016, s 87).

“Ramazan Sadakası” manzumesinde biçare kalan bir baba çocuğu için dilenip sadaka için insanlara yalvarma dercesine gelir, insanlar da bu manzaraya tiksinerik bakmaktadır. Dilencilik, kendisi insan onurunu kıran bir eylemdir. Aynı zamanda toplum, dilenen kişilere aşağılayıcı bir nazarla bakar. Böyle bakıldığında dilencilik

önemli bir toplumsal sorun haline gelmektedir. Fikret “Ramazan Sadakası”nda hem onur kırıcı bir eylem olan dilencilik dile getirirken hem de sosyal eşitsizliği, gelir dağılımındaki adaletsizliği eleştirmektedir. Şair toplumun fertleri arasındaki ekonomik uçurumdan ötürü ortaya çıkan sosyal adaletsizlik ve dayanışma ruhunun zayıflığına yönelik eleştiri şiir yazmaktadır (Unsu, 2018, s. 49).

Fikret soğukluk, yağmur, kış gibi hava olaylarını fakirliğin simgesi olarak kullanmaktadır. Bunları hem fakirliği çağıran simge olarak kullanır hem de dilencinin zor, perişan durumunu ve dilencilerin çektiklerini dile getirip halkın gönüllerini hareket ettirmeye çalışmaktadır. Çünkü fakir bir insanın tablosunu soğukla vurgulamak hem daha acı verici hem de merhamet çağırıcıdır. Fikret bu yüzden “Ramazan Sadakası” şiirinde yoksul olan ve evladı için dilencilik yapan bir babanın tablosunu şiddetli yağmur altında çizmektedir.

Fikret’in, halkın dertlerini anlattığı şiirlerinden biri “Haluk’un Defteri” şiiridir. Bu şiirde Fikret, bayram giysilerini giyen oğlu Haluk’un yaşadığı bayram sevincine değinmektedir. Ancak şairin aklına yetim çocuklar gelir ve oğlundan bayram sevincini yetim çocuklarla paylaşmasını, bayramlıkları çıkarmasını ve hüznün içinde biçare öksüzlere de giydirerek onların da sevinmelerini istemektedir (Ertürk, 2022, s. 26).

Baban diyor ki: «Meserret çocukların. Yalnız
Çocukların payıdır! Ey güzel çocuk. Dinle;
Fakat sevincinle
Neler düşündürüyorsun. Bilir misin? Babasız.
Ümitsiz. Ne kadar yavrucukların şimdi
Siyah-ı mateme benzer terane-i iydi!
Çıkar o süsleri artık. Sevindiğin yetişir;
Çıkar. Biraz da şu öksüz giyinsin. Eğlensin
Biraz güzellensin (Fikret, 2016, s 247).

Bayram günleri insanın en mutlu günleridir, özellikle çocuklar için. Ancak böyle günler fakir, yoksul, yetim, hasta insanlar daha zor bir şekilde geçmektedir. Çünkü sevineceği yerde ihtiyaçlarını, acizliğini ve eksiklerini daha şiddetli hisseder. Şair belki şiirin konusunu bu yüzden özellikle bayramı seçmiştir. Şair hem o şen günlerde kimsesiz çocukların cefasını hatırlatmak için hem de yardımseverlikle sevinçlerini paylaşmaya teşvik etmek amacıyla yazmıştır. Aslında Fikret hem sosyal

adaletsizliğe değinir hem de insanlara insan, en mutlu ve önemli günlerinde başkalarını unutmamalıdır dersini verir.

Tevfik Fikret'in, sosyal eşitsizliği vurguladığı şiirlerinden biri de "Para ve Hayat" başlıklı manzumesidir.

Bu çok güzel, bakınız; çok güzel bu, çok zengin...
Ve bir bebek gibi, sırtında süslü bir pelerin
Ağır ağır dönüyor karşınızda; siz bakıyor, (...)
Bize her hakkı bahşeden bu denî
Bu müfteris, bu mülevves parıltı!.. İşte ganî,
Fakir, ona herkes, onun şeâmetle
Tasadduk ettiği ikbâle müftekir, müştâk. (Fikret, 2016, s. 295).

Tevfik Fikret yukarıdaki manzumesinde toplumun iki farklı tabakasından örnek vermektedir. Dağlar kadar farkı olan zengin ve fakir insanı bir arada getirmektedir. Zengin kişi de bebek ile benzetilmektedir. Bebekler nazlı yetiştirilirler ve ihtiyaçları karşılandığı için kolay bir hayata sahipler o yüzden Fikret zengin kişiyi bebeklere benzetir. Ancak şair zengin kişiyi zalimlikle de nitelendirir. Fakirlerin haklarını yemesinden fakat tenezzül edip sadaka bile vermemesinden dem vurmaktadır.

3.1.1.4. Özgürlük Kısıtlaması

Özgürlük kısıtlaması çoğu toplumda tekrar edilen bir olaydır. Bazen siyasi, dini bazen de geleneksel sebeplerden ötürü olmaktadır. Tevfik Fikret bu olaya "Kuşlarla" başlıklı şiirinde işaret etmektedir.

Kuşlar uçar,
Ben Koşarım(...)
Uçun kuşlar, uçun kuşlar,
Hepinizle yarışım var.
Uçtu kuşlar,
Ben de koştum
Koştum yarı yola kadar,
Ta önüme bir uçurum,
Çıktı, orda, kaldım naçar (Fikret, 2017, s.185).

Şair özgürlük ve barış simgesi olan kuşların adında bir şiir yazmaktadır. Şiirde bir çocuk kuşlar ile yarışmaya girer, çocuk koşacak kuşlar da onunla beraber uçacaktır. Fakat çocuk ancak bir yere kadar koşabilir ve önüne çıkan bir uçurum koşmasına engel olmuştur. Çocuk bu durum karşısında çaresiz kalmıştır. Şair, belki koşabilirsin ama bir

yere kadar ancak gelirsin. Kısıtlı bir şekilde verilmiş özgürlük de aynı mantığı içermektedir. Bir yere kadar geldiği zaman özgürlük biter ve eylem neyse durdurulur. Fikret hasret duyduğu hürriyeti yine “Haluk’un Defteri” adlı şiirinde dile getirmektedir.

Yok, yok, benim son dileğim
Ne gösteriştir ne de karşımda gül renkli,...
Ancak şudur son dileğim:
Bir gölge kadar hür yaşasaydım.
Bulsaydı hayalim buna imkân
Cidden yaşamak nimet olurdu (Fikret, 2017, s. 25).

Şair hayattan istediği ilk ve son dileğinin hürriyet olduğunu söylemektedir. Gölgeler, hafif, yokmuş gibi, elle tutulamaz ve kontrol edilemez bir nesnedir. Şair de özgür ve uçan bir gölge gibi hür yaşamayı arzu etmektedir. Bu şekilde yaşasaydı eğer hayatı yaşamamanın kendisi için nimet olacağını söylemektedir.

3.1.1.5. İşsizlik ve Tembellik

Kötü ekonomik şartlardan kaynaklı işsizlik, insanları açlık ve fakirlik içinde bırakmaktadır. Tevfik Fikret, Şermin kitabında işsizlikten ve tembellikten “Hasbihâl” başlıklı şiirinde bahsetmektedir.

Tembel tembel oturanın,
Bu sırda ekmeği yok.
Evet, işsiz oturan çok;
Fakat hepsi de tok değil.
İşlemeli el, kol
İşledikçe boğaz doyar (Fikret, 2017, s. 209).

Fikret yukarıdaki şiirinde karın tokluğunu iş yapmakla bağlamaktadır. Tembellik yapan, işsiz kalan insanların aç kalacağını söylemektedir. İşsiz oturan insanların çok olduğunu belirtmesi ülkenin zor ekonomik şartlarına işaret etmektedir. Ancak çalışan ve çaba gösterenlerin aç kalmayacağını dile getirmektedir.

Tevfik Fikret, tembel toplumların geri kalacağına inanmaktadır. Bir toplumunun gelişmesi ve ilerlemesi için halkın, içinde bulunduğu bu işsizlikten çıkması gerekmektedir. Fikret bu ıstıرابını Yunan mitoloji tanrılarından “Promete”ye seslenerek ifade etmektedir. (Şenbalcı, 2009, s. 134).

Bir gün şu hastalıklı vatan canlanırsa... Ey

Müşâtâk-ı feyz ü nûr olan âtî-i milletin
Meçhul elektrikçisi, aktâr-ı fikretin
Yüklen, getir -ne varsa- biraz meskenet-fiken,
Bir parça rûhu, benliği, idrâki besleyen
Esmâr-ı bünye-hîzini, boş durmasın elin
Gör dâima önünde esâtir-i evvelin
Gökten dehâ-yı nârı çalan kahramânını...
Varsın bulunmasın bilecek nâm ü şânını (Fikret, 2017, s. 51).

Fikret, vatanın insan gibi hasta olduğunu söylemektedir. Vatana olan bu betimleme ülkenin ne kadar kötü bir hale geldiğini açıklamaktadır. Şair ancak çalışmanın ve çabalamanın bu vatani canlandıracağını düşünmektedir.

3.1.1.6. Haksızlık ve Zulüm

Fikret şiirlerinde sürekli haksızlıkları ve zulümleri dile getirmiştir. İnsanların haklarını ve kötü yaşam şartlarına şiirlerinde sıkça yer vermiştir. Ezilen halkını ve fakirlik içinde sürülen milletini de hep zikretmiştir. "Haluk'un vedaı" başlıklı şiirinde insanların tragedyasında, süregelen zulümden bahsetmiştir.

Âdem evlâdı bıkmamış cidden
Ne ezilmek ne hakkı ezmekten.
Duymamış hiç bu işte yorgunluk;
Bir tesekkî, hemen tokat, yumruk.
Yumruk elvermemiş, topuz vurmuş;
«Hak!» diyen ağzı taşla susturmuş.
O da kâfi değil, bugün karalar
Ve denizler zehirli kumbaralar,
Bombalar, güllelerle mâl-â-mâl (Fikret, 2017, s. 63, 65).

Fikret yukarıdaki şiirinde insanların birbirine yaptığı zulüm ve eziyete karşı çıkmaktadır. Çünkü hak kelimesi söyleyeni bile şiddetle susturacak kadar güçlüdür. Yapılan bu kadar eziyet ve haksızlık sanki yeterli değilmiş gibi zulmün şimdi topraklara, denizlere ve her yere yayılmış olduğunu söyler. Fikret hiç kimsenin şikâyet etme hakkı olmadığını düşünür ve şikâyet edeni eziyet yağmuruna tutmaktadır. Zulüm herkese ulaşacak herkesin başına gelecek şekilde yaygındır. Şair "Yegâne Feylesofumuz" başlıklı şiirinde zulümden şöyle bahseder;

Sonunda kanlara gark etti... Bari, ey hûn-rîz
Hakikatın o şafak parçasında fecr-engiz

Olan sitâre-i handâni karşısında utan!

Hayır, güneşlere toprak ve hakka taşlar atan

Çocukların onu görmez ... Dövün zavallı vatan (Fikret, 2017, s. 551).

Tevfik Fikret, Gümülcine hadisesi ardından bu şiiri yazmıştır. O olaya karşı hissettiği duygularını "Yegâne Feylesofumuz" adlı manzumesinde dile getirmiştir (Uçman, 2012, s. 219). Şair vatanındaki zulme karşı duyduğu derin kızgınlık hissini şiirine bu şekilde yansıtmıştır. Şair “kanlara gark etti” cümlesinin kullanarak olayın ne kadar acı verici olduğunu; “Dövün zavallı vatan” cümlesi ise vatanının ne kadar eziyet çektiğini ve haksızlığa maruz kaldığını göstermektedir.

Tevfik Fikret, 1908 ihtilal sırasında “Millet Şarkısı” şiirini yazmaktadır. Şiir, umut ve diriliş şiiridir. Şair bu manzumede canlılığı ve iyimserliği ile bir Namık Kemal hüviyetine bürünmektedir. Şiirde tarihe ve manevi değerlere oldukça yer verir (Nayir, 2021, s. 101). Millet Şarkısı bir kahramanlık şiiridir. Fikret vatan ve millet için düşündüklerini şiire döktürür. Vatanı “mübarek” lafzı ile yüceltmektedir. Aynı zamanda vatanı anneye benzetmiştir. Yanı güzel kavramı estetik anlamda fazla ileri gitmeyen Fikret, bu şiirde vatanı “güzel vatan” şeklinde vasfetmektedir (Uludağ, 2013, s. 2692).

Çiğnendi yeter, varlığımız cehl ile kahre, (...)

Haksızlığın envâmı gördük. Bu mu kanun?

En gamlı sefaletlere düştük; bu mu devlet?

Devletse de, kanunsa da artık yeter olsun;

Artık yeter olsun bu denî zulm ü cehâlet (Fikret, 2016, s. 351).

Fikret şiirin ilk dizesinde cehalet ve kahırdan şikayetçidir. Vatanın en büyük hastası cehildir halkın en büyük düşmanı ise kahırdır. Halk makhur olunca yaşaması ile ölmesi bir olur. Adaletsiz vatan ise cehennem gibidir. Fikret haksızlığın her çeşidini gördüğünü ve fakirliğin en dibine düştüğünü söyleyip böyle bir hayat sunan devlete karşı çıkmaktadır. Çünkü milletleri çökerten şey haksızlık ve cehalettir, yaşatan ise adalettir. Şair, devletin adaletli bir yaşam sunamayacaksa olmamasının daha iyi olduğunu dile getirmektedir. Tevfik Fikret “Bir Güfte” şiirinde de vatan ile ilgili şunları söylemiştir:

Yükselmeli... Artık yetişir zillet ü zulmet;

Parlatmalı her nâsiye bir neyyir-i fikret;

Cehl ölmeli, zulm ölmeli, hak bulmalı kuvvet

Hakkın yüzü güldükçe gülümser beşeriyet...

Gafletlere, zilletlere, zulmetlere lanet;(...)

Şirretlere, zulmetlere, zilletlere lanet:

Sen doğ bize, sen doğ bize, fecr-i uhuvvet (Fikret, 2016, s.357).

Tevfik Fikret, Batı'nın sadece ilmine değil, bütün kültürüne hayranlık duyan bir şairdir. Ona göre medeniyet ve rahat yaşamak ancak Batı medeniyetine uyum sağlamakla gerçekleştirilebilir. Bu fikrini Darülfünun Marşı için yazdığı "Bir Güfte" şiirinde ortaya koymaktadır. İlk dizelerde kullanılan "gaflet, zillet, zulmet" tabirleri vatan o an içinde bulunduğu durumunu anlatır. Ona göre o gafletin, zilletin ve zulmetin de sebebi, kaynağı Doğu, yani İslam medeniyetidir. Çünkü şiirin birinci dizesinde geçen: "Artık yetişir zillet ü zulmet..." ifadesi o zamana kadar zillet ve zulmet içinde yaşanan bir hayatı anlatır (Unsu, 2018, s. 88).

3.1.1.7. Toplumun Engellileri Dışlaması

Doğuştan gelen rahatsızlık veya bedensel ya da zihinsel özürler de fiziki sorunlar içinde önemli bir yer almaktadır. Böyle sorunlar hem hastanın hem de ailesinin yaşamını oldukça zorlaştırmaktadır. Hasta veya özürünün hem kendisi hem de yakınları, bir yandan o sorunun sonuçlandığı hayati engellerin zorluğunu üstlenmek zorundayken maalesef bir yandan da çevresindekilerin bakışlarının üstesinden gelmek zorundadır. Tevfik Fikret'in "Ken'an" adlı manzumesi, özürlü bir çocuğu konu almaktadır. Çocuk özürlü olduğu için akranlarının alay konusu olmuştu, böylece çocuk kalabalıklardan kaçınıp herkesten uzaklaşmıştı. "Bu u'cube-i fitrat" (garip yaratılış), ruh olarak tertemiz olsa bile dünyadan bir lezzet tatmadan büyüüp kızların da hor gördüğü bir delikanlı olmuştur (İlhan, 2022, s. 24).

On beş sene evvel şu küçük hânedede, sessiz,

Bir köylü kadın, bir de onun yavrucağıyla

Merkebcığı sâkindi... Çocuk, sıska ve âciz,

Lezân harekâtıyla, mukavves bacağıyla

Akrânına eğlence olur, hırpalandı;

Halkın nazarından kaçınırdı, utanırdı (Fikret, 2016, s. 67).

Şair, manzumede özürlü bir çocuk halini anlatmaktadır. Çocuk engelli olduğu için özel bir muamele görmek yerine yaşlılarının maskarası olmuştur. Bundan dolayı hep utanıp nazarlardan saklanmayı seçmiştir. İnsan böyle travmalarla karşılaştığı zaman ruhu temiz de olsa içi saf da olsa ister istemez psikolojik sıkıntılar yaşamaktadır. Fikret son dizelerde ise delikanlının engelli olmasına rağmen savaşa

gittiğini ve şanlı geldiğini dile getirmektedir. Bu dizeler bir engellinin engelinin ona normal hayat yaşamasına engel olmayacağını dile getirmektedir.

3.1.2. Dinî Konularla İlgili Eleştiriler

3.1.2.1. Dinin İnsanları Baskı Altında Tutması ve Boş İnsanlara Eleştiri

Hümanist yaklaşımları olan Tevfik Fikret, insanoğluna çok fazla değer vererek dinin insan üzerindeki olan baskısını eleştirmektedir. Fikret'e göre din, insanların yaratıcılığını ve özgürlüğünü kısılmaktadır. Ayrıca dinin baskısı altında kalmayan halk daha verimli, çalışkan ve mutludur. Melek, cennet, cehennem şeytan ve cin, gibi dini kavramların uydurma kavramlar olarak gören Fikret, cennetin, şeytanın, cinin, meleğin, cehennemın insanın içinde olduğunu söylemektedir (Çam, 2011, s. 44). Fikret'e göre her şeyin temeli ve esası olan insan, aklını kullanarak her şeyi kontrol etmektedir. İnsan bu tarz dini kavramlara değil aklına inanmalı, zekasını bilim ve fen alanlarda kullanılmalıdır. Aksi takdirde insan böyle inançlar arasında takılıp ileriye hareket edemez olur. Şair bu düşüncelerini “Halûk’un Âmentüsü” başlıklı şiirinde dile getirmektedir.

Şeytan da biziz cin de ne şeytan ne melek var;
Dünya dönecek cennete insanla, anladım.
Fıtrata tekâmül ezeldir; bu kemâle
Tevrat ile, İncil ile, Kur'an'la inadım (Fikret, 2017, s. 47).

Şair yukarıdaki dizelerinde şeytan, cin ve melek insana isnat etmektedir, der. İnsanın kendi kendine oluşturduğu kavramlar hayatının oldukça büyük bir kısmını kapsayıp ilerlemesini engel olmaktadır. Ayrıca Fikret, üç semavi dini de aynı yerde eşit tutmaktadır. İnsanlar arasında dini kaynaklı ayrımcılık çıkmasına engel olmasına davet etmektedir.

3.1.3. Aile ve Kadın Hakları İlgili Eleştiriler

3.1.3.1. Kadınların Eğitim Hakkı

Tevfik Fikret şiirlerinde kadına ve kadının haklarına da değinmektedir. Çünkü toplumun en önemli parçası olan kadın eğitim görmeyince toplum cehalet içinde kalmaktadır. Fikret bunun farkına varır ve kadının eğitim hakkını “Bir Kız Mektebi

İçin” şiirinde son raddeye kadar savunur. Şiirde Fikret Osmanlının muazzam tarihini anlatmakla başlar arkasında kadının eğitimi konusuna değinir.

Fikret “Bir Kız Mektebi İçin” başlıklı şiirini II. Meşrutiyet zamanında (şimdiki Kandilli Kız Lisesi’ni) Ahmet Rıza Bey’in bulunduğu binada bir kız mektebi açmak istemesinin ardından yazmıştır. Yalnız bu kız mektebi açılmamıştır. Fikret şiirde kız çocuklarını okutmayan bir halkın evlatlarının manevi öksüzlüğe mahkûm edildiğini dile getirmiştir (Duran, 2007, s. 117).

İrfânsız olmuyor. Medeniyet, ki en celil
Bir gâyedir, o gâyeye koşmak ve ibtidâ
Millette kâbiliyyeti ihyâ için asîl,
Müsmir bir ictihâd ile gehvâre-i hayât,
Gehvâre-i necât olan âgûş-ı mâderi
Techîz edilmek ister... Evet, sadr-ı ümmehât
Firdevs-i akdes-i medeniyettir; en geri,
En âciz, en felek-zede millet kadınlığı
Hemşîre-i cehâlet edendir!

Verin, verin,

Kalbin, semâhatin, hele ilmin yarattığı
Her şeyde kızların, bu mu'azzez çiçeklerin
Bir hakkı var... Verin! (Fikret, 2017, s. 113).

Fikret, en kutsal gayenin uygarlık, bilim ve medeniyet olduğunu söylemektedir. Hayatının beşiği uygarlıktır aynı zamanda kurtuluş beşiği ise anne kucağıdır. Fikret anne kucağını bir insanın asılacağı son ümide benzetmektedir. Bu benzetme annenin toplumdaki muazzam yerini izah etmektedir. Bundan ziyade son kurtuluş adası olan anneler hazırlanması gerektiğini söylemektedir. Tıpkı savaşa göğsünü korumak için kalkarıyla giren asker gibi kadınların da uygarlık savaşına girerken hazır olması gerektiğini düşünmektedir. Şair sonra kadınları okutmayan milletin en cahil ve aciz millet olduğunu dile getirmektedir. Çünkü okumayan kadın medeniyet kurabilecek bir nesil yetiştirmekten aciz olacaktır. Şair son mısırada toplumun en ince varlığı olan kızları çiçekler ile teşbih eder ve insanları onlara hakkını vermeye davet etmektedir.

3.1.3.2. Çocukluk Çağındaki Yanlış Yetiştirme Yöntemleri

Bir çocuk ailevi açıdan yaşadığı kötü olayların etkisinde büyür ve hayatının sonuna kadar bu hataların izleriyle yaşar. Fikret, bu olayı çocuklara ithaf etmiş Şermin adlı şiir

kitabında dile getirir. Şair “Öksüz” başlı şiirinde öksüz bir çocuğun yetim olduğunu acı verici bir şekilde öğrenmesini tasvir etmektedir.

-Bugün derste hocaefendi
Bize bunları söyledi.
Kuzum anne, öksüz nedir?
-Öksüz, öksüz ... h!
Sen de bir Yarım öksüz değil misin?
Büyüdün de onun için
Söylüyorum; güzel ninen
Kaç yıl oldu bu âlemden
Çekileli ... Ben halanım;
Vâkıa ben de ananım.
Baban asker, uzak yerde;
Kim bilir, hangi çöllerde
Sayıklıyor şimdi seni!
Görmedin nineciğini;
Sen dünyaya geldiğin gün
O dünyadan gitti küskün (Fikret, 2017, s. 175).

Fikret, çocuk ve halası arasında geçen bir sohbet tasvir etmektedir. Çocuk mektepte öksüz kelimesini görmüştür fakat manasını bilmemektedir. Annesi sandığı halasına masumca sorar öksüz ne demek diye. Hala da şok edici bir şekilde küçük çocuğa sensin der ve ona gerçekleri anlatır. Öksüz kelimesinin anlamını kavrayamayacak kadar küçük bir çocuğun öksüzlüğü ve annesinin ölmüş olduğu gerçeğini acımasız bir şekilde öğrenmesinin acısını belki hayatının sonuna kadar yaşayacaktır. Bu yüzden şair çocuklara karşı daha hassas ve düşünceli olunmalıdır vurgusu yapar.

Şair aynı sorunu “Ezan” adlı şiirinde dile getirmektedir. Çocuklar için din aşırı hassas bir konudur. Bir yanlış tavırdan dolayı çocuk ömür boyu dinden soğuyabilir. Fikret Ezan şiirinde babasından din ile ilgili bir sorusu yüzünden tokat yemiş bir çocuğun hikayesini anlatmaktadır.

“Babacığım geçen sabah
Beni çağırdı, dedi ki;
“Nedir ‘Hayya alel-felah?’”
“Ezan,” dedim. “Ezan peki;

Ezan nedir, bilir misin?
Bakıyordum hazin hazin
Babam, niçin bilmem güldü, (...)
Başımdan buzlu su döküldü(...)
Hep bildiğim, bellediğim
“Allahümme Salli”leri
Sayıyordum, çünkü tokat
Mini minicikten beri
Hiç de hoşuma gitmez... Çat!
İşte indi... Of, yanağım!
Şimdi babam adım adım
Söylenerek gidiyordu,
Benim de göz yaşım durdu.
Çünkü ezan meselesi
O adımlarla beraber
Uzaklaşıp gitti(...)
Fakat tokat yanağımda
Sızlıyordu; o gün, bu gün
O dargın ses kulağımda
Ezan okur; ben büsbütün”

Fikret “Ezan” şiirinde bir çocuk-baba ilişkisini tablosunu çizmektedir. Arasındaki ilişki bir korku ilişkisinden ibarettir. Babalar, çocuklarına ilk örnek ve sevgi kaynağı olmak yerine bu aile modelinde olduğu gibi korku ve ıstırap örneği olmuştur. Şiirde çocuk babası tarafından soru sorulduğunda donmuş ve bildiği bir şeye bile korkusundan cevap verememiştir. Çocuk camiye dedesi ile gittiği için namaz, ezan vb. ne olduğunu biliyordu fakat babasının önündeyken her şey unutmuş gibi soruya tek cevap bile verememiştir. Babası da cevapsızlığı karşısında ona tokat atmıştır. Çocuk bu tokat ömrü boyunca unutamamıştır. Ezanı her duyduğunda aklında yediği tokat gelmiş ve ezandan soğumuştur. Fikret bu şiirde yanlış yetiştirme örneği çizmektedir. Bu örnek illa din konusunda olmak zorunda değildir, çocukları eğitirken her konuda örnek olabilir. Çünkü bu şekildeki bir hata ve yetiştirme yöntemlerinin izleri çocuklarda ömür sonuna kalmaktadır.

3.1.3.3. Kadınların Toplumsal Problemi

Fikret, “Nesrin” şiirinde kadınların toplumsal problemini ele almaktadır. Şiiri bir kadının dilinden aktarmıştır. Manzumede Nesrin’in çektiği tüm sorunlar karşısında

ağlayamaması, şiire trajik bir hava katmıştır. Aynı zamanda şiirde buhran görüntüsü de verilmiştir. Nesrin şiirinde, Fikret'in kadınlarla empati kurmaya çalıştığı görülmektedir. Bu manzumede kadınların hayat karşısında acizlikleri ve çaresizlikleri kaleme almaktadır. Şiirdeki Nesrin kişiliği kadınların hayat karşısındaki buhranını ve aciziyetini temsil etmektedir (Tuğluk, 2015, s.99).

Ağlasam âh, azıcık ağlayabilsem

Bütün âlâm ile ekdâr ile geçsin, aramam.

Ağlasam, belki biraz yağsa o rahmet, görürüm

Şu bulutlarla sönen günde açık bir akşam (Fikret, 2016, s. 49).

Fikret, “Nesrin” adlı bir sokak kızının durumunu anlatarak aile temasını ele almıştır. Nesrin ailesini kaybettikten sonra evsiz kalıp sokaklara düşmüştür. Bu şekilde hem aileden hem de ailenin vereceği eğitimden mahrum kaldığı için “yücelmeye istekli mayasını” ve “temiz cevherini” artık kaybetmiştir (Şenbalcı, 2009, s. 145). Fikret şiirinde hem yoksulluk ve sosyal eşitsizlik hem aile ve ailesiz kalma sıkıntısını hem de kötü yola gitmeye mecbur kalan kadınların toplumsal sorununu yansıtarak dile getirmiştir. Bu duruma düşmeye mecbur kalan Nesrin ölümü bile hak etmediğini düşünmektedir. Aslında şair bu hissi söyleyerek kadının içinin yaşadıklarına rağmen hala saf ve temiz olduğunu belirtmek ister.

Fikret kadın haklarına dair “Hemşirem İçin” mersiyesi yazmıştır. Fikret bu şiiri hem ölen kız kardeşi hem de haklarını yenilen bütün kadınları için yazmıştır. Şiir hem ağıt şiiri hem de ciddi bir toplumsal sorunu yansıtan bir sosyal eleştiri şiiridir;

“Fikret, mersiyede içtimâî şiirinin büyük unsurlarından birini bulur. Kız kardeşinin ölüsünü şiirinin forumuna kadar taşır ve orada Shakespeare'in Antonius'un Julius Caesar için yaptığı gibi yaralarını göstererek kadın hakları namına konuşur.” (Tanpınar, 1988, s. 272, 273)

Elbet değil nasibi mezellet kadınlığın.

Elbet değil melekliğin ümmid i zulm ü şer;

Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer.

Lôkin bugün hep onlara ait yığın yığın

Endişeler. Kederler. Vaziyetler. İğneler! (Fikret, 2016, s.331).

Fikret yukarıdaki manzumesinde kocasının yüzünden ölen kız kardeşinin, aynı zamanda bütün kadınların haklarını üzerinde durmaktadır. Kadınların böyle bir

adaletsizliğe uğramalarına itiraz eden Fikret kadınlığın nasibi bu şekilde olmamalı demektedir. Şair ilk başta kız kardeşinin vefatının verdiği hüzünden bahsetmektedir. Bir sonraki mısralarda bu hüznün öfkeye dönüşmektedir. Fikret kız kardeşinin kocasına hiciv yağdırır.

3.1.3.4. Evlilik ve Sorunları

Tevfik Fikret “Tecdid-i İzdivac” şiirinde ailelerinin teşviki veya zoru ile evlenen fakat evlendikten beş hafta sonra mutsuz olan eşlerden bahseder. Böylece aradan bir zaman geçtikten sonra evin her yanı mezara dönmesini tasvir etmektedir (Demir, 2013, s. 114). «Tecdid-i izdivac şiirini Fikret belki de Haluk'un doğumu münasebetiyle yazmıştır. Şiirde birbirinden soğuyan karı-kocayı birleştiren yegâne bağın çocuk olduğunu dile getirmektedir (Kaplan, 1986, s. 21).

Evlendiler, seviştiler amma muvakkaten;
Sevda sükuuta başladı beş hafta geçmeden.
Evlendiler, niçin? Bunu bir kız nasıl bilir?
Evlenmesiyle maderi olmuştu müftehir;
Zevcin de verdi neş'e düğün akrabasına,
Lakin dokundu kendi hayal ü havasına.
Tahdid idi, onun nazarında, hayatını
Bir şahsa hasrediş emel ü irtibatını... (Fikret, 2016, s. 63).

Şair, kutsal hatta bazı dinlerde sonsuza bağlı olan evlenme eylemini muvakkat kelimesiyle nitelemektedir. Evlenme zamana bağlı veya bir süreç içerisinde gerçekleşen bir eylem değildir. Fakat şair süreli ve geçici olduğunu dile getirerek ortada sıkıntılı bir durum olduğunu açıklamaktadır. Sonraki dizelerde ise ne kızın ne de oğlanın evlenme sebebini bildiğini söyler. Bu da eşler arasında soğukluk girmesine sebep olmaktadır. Şair aile kurma olayını vurgular. İlerde çocuk yetiştirecek aileler sağlıklı ve anlayışlı bir aile olmalıdır, der.

3.1.3.5. Aile Kurumuna Zarar Veren Alkol

Fikret "Bir Ayyâşın Karşısında" şiirinde, aile düzenine zarar veren alkole karşı tavır almaktadır. Bu şiirde şair, toplumun alkole verdiği cezanın aslında tam bir cezadan ibaret olmadığını ifade etmektedir. Ona göre hakiki ceza suçlunun suçunun farkında olması halinde gerçekleşecektir. Alkol içerek ailesini kötü duruma sokan olan bir kişi için önemli olan toplum tarafından maruz kaldığı cezadan çok yaptığı muhasebeyle yanlışını anlayabilmesidir (Tuğluk, 2015, s. 246).

“Bırak diyorsunuz, elbet cezasıdır, çekecek:
“Cezası, mest-i müdamın hûmar-ı zillettir!..” (...)
Nasıl görür bu nazar kâinatı... Bir boşluk;
O sisli hatıra uğrar mı ev, ayâl, çocuk?
Cezâyı işte bu bî-çârelerdir, âh duyan;
Kaçıp sümûm-ı sefâlet onun civârından
Gelir bu âile-i bî-günâhı ifnâyâ!

Şair ilk başta alkolu kullanan kişinin durumunu dile getirir. Toplum o kişiye ceza vermek peşindedir fakat o kişi ceza kavramını bile idrak etmemektedir. Şair ayyaşın hafızasının sisli olduğunu söyler, bu tabir alkollü kişinin aklının net ve yerinde olmadığını ifade etmektedir. Fikret, alkol kullanan kişinin yaşadıklarının bir ceza olduğunu söyler. Nitekim ayyaşının suçu olmayan ailesi de aynı kaderde ortak olmaktadır. Ailenin hiçbir günahı olmasa bile aile ayyaş bir baba yüzünden yok olacaktır.

3.1.4. Eğitim ile İlgili Eleştiriler

3.1.4.1. Eski Eğitim Sistemine Eleştiri

Fikret “Hasbiâl” adlı şiirinde çocukları eğitime, çalışmaya ve okumaya teşvik ederken aklına eski günler gelmektedir. Eski günlerde çok daha zor olan eğitim şartlarını dile getirmektedir.

... Vaktiyle biz
Ne sıkıntılar çekmişiz.
Okumak, öğrenmek için;
Düşündüm de güldüm demin.
Size ne mutlu çocuklar!
Güzel kitaplarınız var,
Hocalarınız da iyi,
Öğretiyorlar her şeyi,
Tahta, rahle hep mükemmel;
Hiçbirisi yoktu evvel.
Hasırlarda sürünürdük,
Evlere hep cahil döndük.
Bize nispet bugün birer
Küçük âlimsiniz sizler (Fikret, 2007, s. 207).

Fikret zamanında öğrenmek için, ne kadar zorluklar geçerek öğrendiklerini anlatmaktadır. Hocalarınız da iyi derken kendi zamanında hocalar iyi olmadığını söylemektedir. Okula gitmelerine rağmen hiçbir şey öğrenmeden evlere cahil dönerlerdi. Tahta, rahle, kitap tarz gibi şeyler eskiden yoktu. Bu dizeleri hem eski sistemi eleştirmeye kullanır hem de çocuklara bir teşvik yöntemi olarak kullanmaktadır.

3.1.4.2. Eğitimsizlik ve Cahillik

Cahillik bir milletin en büyük düşmanıdır. Fikret şiirlerinde uygarlık, fen ve bilimi en üst seviyede tutmaktadır. Ona göre uygarlık ve bilimlerin özü batıdadır. O yüzden oğlu Haluk batıda eğitim görüp cahillik içinde yaşayan bu ülkeye nur ve uygarlık getirecektir.

Sen bu menhelde kalma sıçra atıl...
Ne bulursan bırakma: san'at, fen,
İ'timâd, i'tinâ, cesaret, ümîd,
Hepsi lâzım bu yurda, hepsi müfîd.
Bize bol bol ziya kucakla, getir:
Düşmek etrafı görmemektendir (Fikret, 2017, s. 59).

Fikret'i, bilim ve ışık ile benzetmektedir. Adeta ışığın karanlık yere geldiği gibi, bilim de cehaletin olduğu yere getirilecektir. O yüzden Halûk'tan bol bol ilim getirmesini istemektedir. Düşmek etrafı görmemektendir demesiyle ülkenin karanlık içinde olduğunu dile getirmektedir. Bir milletin farklı alanlardaki yeniliklere, fende ve ilimde olan ışığa muhtaç olduğunu söylemektedir. Tefîk Fikret "Hakikat Her Zaman Hakikattir" şiirinde cahilliğin karşısında durmaktadır.

Soruyorsunuz defeât ile:
Medeniyyetin ne lüzûmu var?
Sorarım: Bu züll-i hayât ile
Ya bedâvetin ne lüzûmu var?
Ya bugün şu ömr-i cahîm için
Bedeviyyetin ne lüzûmu var?
Soruyorsunuz, soruyorsunuz
Bize hikmetin ne lüzûmu var
Bize san'atin ne lüzûmu var?
Hadi san'atın da lüzûmu yok

Bize hikmetin de lüzûmu yok

Fakat anlatılsa da anlasak:

Şu cehâletin ne lüzûmu var

Şu mezelletin ne lüzûmu var... (Fikret, 2017, s. 555).

Tevfik Fikret yukarıdaki manzumesinde medeniyeti istemeyenlere hitap etmektedir. Eğer medeniyetin lüzumu yoksa o zaman cahillik ne lüzumu var demektir. Bir milletin kalkınması ve gelişmesi için san'atı ön palada gelmesi gerekir. Fakat Fikret'in hitap ettiği millet san'atı önemsememektedir. Şair aynı zamanda okuyucularına cahillik ve bedevilik kötü yanlarını anlatarak ancak sonucu mezellet ve sefalet olduğunu dile getirir.

3.1.5. Doğal Afetlere Yönelik Eleştiri

Fikret, "Haluk'un Defteri" eserinde yazdığı "Zelzele" başlıklı şiirinde İstanbul'da 1894 yılında olan depremden bahsetmektedir. Aynı zamanda oğlu Haluk'un ne kadar zor günlerde dünyaya geldiğini belirtmektedir.

Bin üç yüz ondu... Henüz dün bu köhne izbeye sen

Misafir olmuşsun,

Ki hep sinirli ve hummalı hastalar gibi yer

Birden

İçin için ve uzun...

Birer döküntü; kalanlar bütün ezik, kurada;

Bir inkisâr-ı huşu' en şerefli başlarda,

Minareler bile ser-be-zemin.

Beşer bir sadme-i mes'ûma böyle uğrar da

Biraz tenebbüh eder.

Biraz tenebbüh için bin belâ... Ne ders-i haşin! (Fikret, 2017, s. 31).

Fikret depremi tanrının insanları tembih etmek için verdiği bir ceza olarak görmektedir. Fakat, depremin oldukça ağır, zalimce olduğunu düşünüp; zararının insanlara, ailelere, şehre dokunan bir ceza olduğunu söyler. Siyah günler simgesi kullanarak ne kadar zor ve kötü bir dönem olduğunu belirtmektedir.

3.1.6. Siyasete Yönelik Eleştiriler

3.1.6.1. II. Abdülhamit Yönetimine Eleştiri

Tevfik Fikret'in şiirinin ilk döneminde Sultan II Abdülhamit ile ilgili yazdığı şiirlerin övgü ve yüceltme şiirleri olduğunu görmek mümkündür. Fikret, Sultan'a

yazdığı övgü şiirlerini ve sultana karşı bu tavrını 1896 yılına kadar devam ettirir. Ancak 1896 yılı Fikret için bir dönüm noktası sayılmaktadır. Fikret saraya ve Sultan'a karşı tavrını bu dönemde değiştirir. Ve şiirlerinde bu tarihten itibaren çok keskin bir sultan, iktidar ve saray muhalefeti hatta nefreti ve düşmanlığı görmek mümkündür (Andı, 2012, s. 5).

Fikret, 1896 yılından itibaren sarayın ve Sultan II. Abdülhamit'in karşısında yer almaktadır. Bu tarihten sonra şiirlerinde Sultan II. Abdülhamit'e ve hükümetine olan düşmanlığı ön plana çıkarmıştır.

Fikret en çok Abdülhamid ve sıkı yöntemi aleyhinde sözler kullanırken coşardı. Yanımızda yabancı kimseler bulunmadığı zamanlarda, sohbet konusu edebiyattan sonra bu idi. Fikret lâkırdılarında nezih ve ciddi olduğu halde Abdülhamid'e ve onun yönetimine karşı duyduğu kin, onu bizim eski tarzda alaturka hicviyeler yazmaya bile sevk etmişti (Yalçın, 1935, s. 146).

Fikret Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi üçüncü yıldönümünde İstanbul Boğazı'nda düzenlenen kutlamayı izlemiştir. Bu kutlamayı ve bayram havasını betimlemek için hükümete nefret ve kin duyarak "Şehrâyin" başlıklı şiirini yazmıştır.

Yine bir simsiyah... Bütün Bosfor
Heyecanlar, ziyalar, alkışlar,
Neş'eler, naralarla çalkanıyor.
Her Ağustos bu infilâk-ı meşâr;
.....
O çalınmış ferâğ-ı anîden
Her safâsıyla istifâde için
Türlü yollar, vesileler düşünen
Bir esirin, esîr-i pür-ye'sin
Mütehevvir nesât-ı sersârı...
İşte bir dümbelek, düdük ve demin
Kıydan sallanıp geçen hasarı
Serserinin içinde hopladığı
Kayık; al, mor, turuncu, mâi, sarı,
Bütün elvan bu muhteşem kayığı
Kuzehî bir ziyâya garketmiş (Fikret, 2017, s. 45).

Fikret yukarıdaki dizelerinde Sultan uğruna halkın yaptığı o kocaman kutlama patlamasının gerçek olmayıp geçici bir sevinç olduğuna dile getirmektedir. Tıpkı bir tutsağın kısa süreli esarete sevinmesi veya yıllarca mahkûm kalmış ve sonradan esaretten kaçıp mutluluktan sarhoş olmuş insanın sevinmesi gibidir der. Kaçan insan illa bir gün geri tutuklanıp tekrar hapsedilecektir, o nedenle sevinci geçici ve kısa sürelidir tıpkı Fikret'in önünde kutlama yapan halk gibidir. Sonunu bilmeden sarhoş olmuş zalim bir sultanın tahta çıkışını kutlamaktadır. Fikret Bosfor'un simsiyah olduğunu söylerken ne kadar kötümser, gereksiz bir kutlama olduğunu dile getirmeye çalışmaktadır.

Fikret Osmanlı yönetimine özellikle Sultan II. Abdülhamit'e karşı "Devenin Başı" başlıklı şiirini masal biçiminde yazmıştır. Büyük devenin başı akılsızdır. O akılsız olan başı yüzünden hep dağ tepe yürütülür. Bu boş yürümler devenin koca gövdesinin yorulmasına sebep olur. Devenin gövdesi başına karşı isyan noktasına gelir. Çare bulmak için bir kargadan yardım ister. Karga deveye yardım etmeyip; başının Allah tarafından verildiğini söyler. Deve yine o akılsız başı yüzünden bu azabı çekmeye devam eder. Ancak deve dayanamayıp gördüğü bir çukura, akılsız başını uzatıp "Akılsız deve cehenneme!" diyerek bu akılsız başa sahip olan devenin sonunu getirir. Fikret, Haluk'a, gençlere bu şiir anlatırken "Haksızlık eden başları bir gün... Koparırlar..." demek ister. Fikret böylece Osmanlı hükümet sistemini ve yöneticilerini ülkenin perişan durumunun tek sebebi olarak gördüğünden onları sürekli tenkit etmekten geri durmamıştır. Osmanlı'nın imparatorluğu dine dayandığı için de dini değerleri de durmadan eleştirmiştir (Unsu, 2018, s. 96).

Vaktiyle büyük bir devenin bir başı varmış...
Başsız deve olmaz ya, masal, neyse; bütün gün
Yaz kış, beyinsiz, bu çürük baş
Çöl, kır, tepe, dağ, taş,
Bî-çâreyi bî-hûde sürükler ve yorarmış...
Bî-çâre ağır gövde ne yapsın, kime küssün?
Bir karga bulup derdini dökmüş, o demiş: — Vah!...
Baştanbaşa enhâyi; fakat kimseyi Allah
Baştan düşürüp kuyruğa baktırmazın; ilkin...
lem bu uzun derdi işitmekten usanmış;
Artık kime dinletmeye gitse,
Kim duysa, işitse,

Yüz vermediğinden, devecik sakın ü sâkit
Bir hendeğe inmiş, başı sokmuş ve uzanmış,
Birden çekilip: «Haydi- demiş- dūzaha, murdar!
Haksızlık eden başları bir gün... Koparırlar (Fikret, 2017, s. 45).

Fikret'in son yıllarında (1912-1915) yazdığı şiirler arasında yer alan "Revzen-i Mahlû" adlı şiiri büyük bir ızdırıp, hiddet ve acıyla yazmıştır. Şiiri, İttihad ve Terakki'nin Meclis-i Mebusan'ı kapatılmasının ötürü yazmıştır (Kaplan, 1986, s. 31). Fikret, Revzen-i Mahlû şiirinde Meclis-i Mebusan'ın kapatılma olayına Sultan II. Abdülhamit Han'ın çok sevindiğini dile getirir. Fikret için bu kapanış, bütün bağımsızlık ümitlerinin sonudur. Aynı zamanda penceresinden sinsi sinsi bakan Sultan'ı, mağrur bir kahkahayla bu olaya sevinmesi şekliyle tasvir eder (Çağın, 2006, s. 200).

Bir gizli, bir kilitli ve nekbetli pencere
Pür-inşirâh açıldı ve mağrûr u müntakim
Bir kahkahayla güldü... "Aman, görmeyeyim!" dedim.
İsterseniz, şu anda kapansın kütüb, ukûl;
Günler kararsın, ufk-ı teselli de gülmesin;
İsterseniz, şu gözler, ağızlar... Biraz bakan,
Bir parça fark eden düşünen " Hak şeref, vatan
Kanûn!" diyen ne varsa silinsin, görülmesin;
Hattâ semâ yüz üstü kapansın ve ağlasın... (Fikret, 2017, s. 549).

Fikret, meclisin kapanmasının ülkeyi perişan durumda bırakacağını görmektedir. O perişan durumun da tahttan indirilen sultanın hoşuna gideceğine inanmaktadır. Şair kitapların ve akılların kapanması metaforunu dile getirmekle ne kadar kötü zamanlar beklediğini göstermektedir. Şair meclis kapandıktan sonra hak, vatan, kanun ve adalet gibi kavramlar olmayacağını dile getirir. Ülkeyi, artık o kadar acı bir hale gelmiştir ki, gökyüzü bile bu duruma ağlayacaktır diye anlatır.

Tevfik Fikret'in "Hande-i Bûm" şiirini, iyi gizlenmiş siyâsî bir hiciv şeklinde kaleme almıştır. Şair, bu şiirde, rüyâ dünyasında gördüğü tabiat manzarasını kullanarak Sultan II. Abdülhamit sıkıyönetimini konu edinmektedir. Benzetilen, baykuş; benzeyen, Sultan II. Abdülhamit olmak üzere istiâre yapar; fakat şiirde, baykuşla kime işaret ettiğinde dâir bir ifade yoktur. detâ, okuyucuda bu telmihi kendisinin çıkarmasını ister (Çağın, 2006, s. 193).

Mütehâlik, samut bir mahşer...
Nâzil olmuş edîm-i arz'a kamer;
Toplanıp seyr için bütün kışver,
Ediyorlar büyük, küçük, mebhût,
Karşıdan ihtirâz içinde sükût (Fikret, 2016, s. 299).

II. Abdülhamid'in, aydınlarca verilen lakaplarından biri Baykuş lakabıdır. Bu yüzden şiirin başlığında geçen baykuş kelimesinin negatif bir bakış açısıyla dönemin yönetimine işaret ettiğinin söylenmesi mümkündür. Fikret'in bu manzumesi II. Abdülhamid sıkı yönetimini üstü kapalı bir şekilde anlatmaya çalışır. Şiir böyle bir mânâ verilmeye gayet müsait bir şiirdir. Fakat tamamıyla fantastik bir tasvirinden ibaret olan şiirde bu mânâ iyice gizlenmiştir. "Hande-i Bûm" ile eserleri içinde başka bir benzeri olmayan, mânâsı son derece kapalı, sembolik bir şiir örneği vermiştir (Noyan, 2018, s. 203).

Fikret, 1901 yılında yazmış olduğu fakat II. Meşrutiyet'e kadar yayınlanmayıp elden ele dolaşan "Sis" başlıklı şiiri, Fikret'in sanat dünyasında yaşadığı kadar, içinde bulunduğu topluma karşı takındığı tavırda da büyük bir değişikliği gösterir. Bitmeyen bir nefret duygusunun hâkim olduğu bu manzumesinde Fikret, İstanbul'a lanetler yağdırır. Aynı nefret hissiyle II.sAbdülhamid'e karşı bir suikast düzenlenen ve 26 kişinin ölümünden sorumlu olan Ermeni komitacılarını da «Bir Lahza-I Teahhur» başlıklı şiirinde över (Kaplan, 1986, s. 10). Tevfik Fikret'in İstanbul'a ve sultana karşı yazdığı şiir "Sis" adlı şiiridir. Şair, burada, İstanbul'da yer alan yönetime öfkesini ve nefretini kusar. Benzetlenler manzumenin tamamında yer almış bulunan, akla gelebilecek kötülükleri bünyesinde barındıran, ahlaksız kadınlar, sefahate düşkün erkekler ve zalimlerdir. Benzeyen ise İstanbul'dur (Çağın, 2006, s. 23).

Ey sa'saanin, kevkebeninmehdi, mezari;
Şarkın ezeli hâkime-i cazibe-dari;
Ey kanlı muhabbetleri bi-Ierzis-i nefret
Perverde eden sine-i meshûf-i sefahet; (Fikret, 2016, s. 337).

Tevfik Fikret "Sis" şiirinde İstanbul'u tüm kötülüklerin kaynağı olarak lanetleyip onu bir kahpe olarak göstermektedir. Olan her şeye rağmen yok olup gitmesini dilediği İstanbul'da ancak anneler ve kimsesiz çocuklar masum gördüğü ve acıdığı iki kesimdir (Ertürk, 2022, s.101). Sis görmeyi engelleyen bir hava durumudur. Şair belki o andaki yönetim ve devlet yüzünden İstanbul'un geleceğini sisli ve net

olmayan bir gelecek olarak görmektedir. Aslında şair şehri kötölemek niyetinde değildir ancak İstanbul'da yerleşen devlet ve sultan II. Abdülhamid'in yöntemine aşırı keskin bir nefret duymaktadır. Fikret aynı yolda devam ederek "Bir Lâhza-i Teahhur" başlıklı şiirini yazmıştır:

Ey darbe-i mübeccele, ey dūd-ı müntakim,
Kimsin? Nesin?... Bu savlete sâik, sebep ne? Kim?
Arkanda bin nigâh-ı teccüs ve sen nihân,
Bir dest-i gaybı andırıyorsun, rehâ-feşân.
Dursaydı bir dakikacağız devr-i bi-sükün
Yahud o durmasaydı, o ikkil-i ser-nigun,
Kanlarla bir cinâyete pek benzeyen bu iş
Bir hayr olurdu, misli asırlarca geçmemiş.
Lâkin tesadüf... Ah, o kavîler münâdimi (Fikret, 2016, s. 347).

Tevfik Fikret Sultan II. Abdülhamit 'in yönetimine karşı son derece nefret ve kinle doluydu. Abdülhamid'e kendisi için düzenlenen suikast vakasını övecek kadar karşı nefret taşıyordu. Şair, düzenlenen suikastın yanlış zamanlaması yüzünden üzülmemektedir. Bir an daha erken davranılsaydı bu işin hayırla sonuçlanacağını söylemektedir. Şair suikast başarılı olsun diye zamanın bile durmasını istemektedir. Çünkü Fikret'e göre ülkedeki bütün zulüm, baskı, kahr ve mezellet II. Abdülhamit'in sıkıyönetimi yüzünden olmaktadır.

3.1.6.2. Yöneticilere ve Halka Yönelik Eleştiri

Fikret, Abdülhamit ve idareciliği yüzünden vatanın geldiği perişan ve karışık hal karşısında ıstırap içindedir. Şiirlerinde sürekli vatanın durumunu eleştirir. Osmanlı idaresini ve idarecilerini eleştirmekten de hiç geri kalmaz. Özellikle "Haluk'un Defteri"nde gençlere yazdığı şiirlerinde, gençleri çalışmaya teşvik etmek için vatanın durumunu sıkça dile getirmiştir. "Haluk'un Vedâi" başlıklı şiirinde memleketin karamsar durumunu tasvir edip Haluk'tan bu hasta vatanına Batının uygarlığı ve ışığını taşımasını ister.

Sen tren, ben vapurda pür-temkin
Atılırken— sen İskoç illerinin
Sisli, yağmurlu, karlı buzlu, fakat
Cidd ü himmet, vakaar ü hürriyyet
Dolu peyguule-i temeddününe,

Bense nâzende Bosfor'un köhne,
Köhne, âvâre, bî-haber, bî-zâr,
Belki cennet kadar tarâvet-dâr,
Fakat âlûde-yi kelâl ü kesel
Bir kenarında münharif, muğfel
Bir hayâtın firâs-ı uzletine, —
Ne düşündüm, bilir misin? Şu nine,
Şu sahi toprak, en sonunda... yazık,
Bunu benden mi duymalıydım!.. Arık
Ve bakımsız harâb olup gidecek.
Acı şeyler, Halûk, fakat gerçek!" (Fikret, 2017, s. 53).

Fikret ilk başta öz vatanı ile batı medeniyetini karşılaştırmaktadır. Avrupa'ya gidecek Haluk artık bu ilerlemiş medeniyeti görüp yaşayacaktır. Fakat kendisinin o eskimiş ve gerilemiş Bosforun medeniyeti içinde kalacağını söylemektedir. Ancak Fikret ülkesinin bu haline çok üzülür ve Haluk'tan ülkesini bu durumu kurtarmasını istemektedir.

Tevfik Fikret uzun bir sessizlik döneminden sonra 1911'de "Rübâb'ın Cevâbı" başlıklı şiirini yazar. Bu manzume, Fikret'in ne kadar cemiyetçi ve vatancı olduğunu ortaya koymaktadır. Fikret bu şiirinde zulmün yıkılışından sonra da yine mutluluğa kavuşmayan memleket sorunlarının betimlemesini yapmaktadır (Duran, 2007, s. 85). Fikret "Rübâb'ın Cevâbı" başlıklı şiirinde sosyal meselelere karşı son derece duyarlı olduğunu ortaya koymuştur (Kaplan, 1986, s. 32).

Bağrım! diyor vatan; acıyın bin yılan dişi
Yorgun ciğerlerimde medid öksürüklerim
Hummâlarımle ben yine sînemde beslerim
Hep leyl ü hevl; uzak ve yakın hep şikâk u şûr;
Hep cehl ü gazy u levs... hangâme-i nüşûr!
Hep kar ve korku; sonra ne bir çit ne bir yuva;
Bî-çâre kuşlar, önleri ıssız, bâhil ova!
Sahil dikenli bir uçurum; sonra teknesiz
Cankurtaran, sükûn ve liman bilmeyen deniz,
Gök daima bulutlu, güneş daima nihân; (Fikret, 2017, s. 137).

Fikret yukarıdaki dizelerde ülkenin perişan hâlini dile getirmektedir. Ülkeler hasta olmaz ancak şair ülkesini bir insana benzeterek onun, hûmmalı ve ciğerleri hasta bir vatan olduğunu söylemektedir. Üstelik ülkesinde hep gece, cehalet, kan ve korku gibi

şeylerin olması ülkenin ızdıraplı halini belirtmiştir. Vatan insanını cömert ve sıcak bir şekilde sarabilecek ve koruyacak bir yuva olmalıyken şairin vatani ıssız dikenli bir sahil, kuru ve kasvetli bir ovadan ibarettir. Fikret bu şiiri ile okuyucularına vatan duygusunu ve vatani için ne kadar üzüldüğünü iletmek istemiştir.

Fikret, “Sabah Olursa” adlı şiirinde vatanın, memleketin, hayat kalitesinin refah içinde olacağı günlerin hasretini ortaya koyar. Aynı zamanda o hasret için kurduğu hayalleri kaleme dökmektedir. Şair “Sabah Olursa” manzumesinde oğluna seslenir ve ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan kurtulacağını ve yerini güzel günlerin alacağını söyler. (Unsu, 2018, s. 17). Fikret “Sabah Olursa” manzumesinde oğlu Haluk’u kullanarak tüm Türk gençliğine seslenir. Vatanın içinde bulunduğu durum o kadar şiddetlidir ki Fikret asla geriye dönüp bakmadan gelecekteki ışığa doğru bir gidiş olmalı, düşüncesindedir. Fikret’in hayal ettiği gelecekte hiçbir şekilde maziye yer yoktur. Haluk’a; ben hayatta bile olsam benimle irtibatını kes ki geriye dönüşün olmasın, demektedir. Çünkü şaire göre; kültür eskidir ve Haluk gelenekten, kültürden, dinden uzak bir şekilde yeni olmak zorundadır (Karagöz, 2021, s. 142).

Bu memlekette de bir gün sabah olursa,
Halûk, eğer bu memleketin sislenen şu nâsiye-i
Mukadderâtı, kavî bir elin kavî, muhyi
Bir ihtizâz-i temâsıyla silkinip şu donuk,
Şu paslı çehre-i millet biraz gülerse... -O gün
Ben ölmemiş bile olsam, hayâta pek ölgün
Bir irtibâtım olur şüphesiz; -o gün benden
Ümidi kes, beni kötürüm ve boş muhîtimde
Merâretimle unut; çünkü leng ü pejmürde
Nazarlarım seni mâzîye çekmek ister; sen
Bütün hüvviyet ü uzviyyetinle âtîsin:
Terennüm eyliyor el’ân kulaklarımda sesin -0

Sanatkâr, şiirinde “Sabah Olursa” adını vererek memleketinin karamsarlık içinde olduğunu dile getirmek istemiştir. Memleket ve vatan, cehalet, zulüm, sdat ve sair sebeplerden karanlıkta kalmaktadır. Şair de vatanının karanlıktan çıkacağı günü dört gözle beklemektedir. O sabahı getirme ümidini de bütün gençlerin sembolü olan oğlu Haluk’ta görmektedir.

3.1.6.3. Savaşa Eleştiri

Fikret, savaş ile ilgili yazdığı şiirlerinden birisi de “Hilâl-i Ahmer” şiiridir. Savaş harap, ölüm ve acıdan başka bir şey getirmez. Fikret, Hilâl-i Ahmer şiirinde savaşın zulmü ve kötülüğü getirip ayrıca etrafı ifsat ve harap etmesini bir de bütün bunlara sebep olan mutsuzluğu da dile getirmiştir.

Matrûd-ı seb-âlûdu, o hırsınla hayâtı
Zehretmedesin kendine; hırsın sademâtı
İm'ânını sarsıp yıkıyor, artık elinden,
Artık ayağından ve başından ve dilinden
Kan serpiliyor, kan yağıyor, kan coşuyor, kan!
Bak hâline, gaafil, su kızıl kütle-i hüsrân
Sensin; senin ârâyisi-i kahrın şu mezarlar!

...

Bir aile evlâdı, bir ümmîd-i vatan... Gül,
Sen gül, ve ferahlan, ve övün; işte zaferler,
Şanlar, saçılar, velveleler... Lâkin o muğber,
Sâmit taşın altındaki, ondan ne haber-dâr?

Heyhat! Yazıklar sana, ey tıynet-i hûn-hâr! (Fikret, 2017, s. 119).

Fikret'e göre içinde bulunduğu dünya, iyi bir dünya değildir; haksızlık, vahşet, kan ve yıkımın olduğu bir hayattır. Kısaca bu hayatın nakıs olduğunu dile getirir. Fikret hayalindeki dünya üzerinde kan dökülmeyen, herkesin eşit ve müreffeh yaşadığı bir dünyadır. Onun iyilik adına idealize ettiği hayatta; yıkım, savaş, baskı, zulüm, hatta ne “rabb” (efendi) ne de “ibâd” (kul) olmamalıdır. Fikret’in bu şiirde asıl varmak istediği nokta, şer problemindeki “Tanrı varsa bunca kötülük neden vardır?” sorusudur (İlhan, 2022, s. 39, 40).

Tevfik Fikret genel bir şekilde savaşın karşısında idi. Özellikle Osmanlı'nın 1. Dünya Savaşı'na girmesine karşı idi. Fikret, Osmanlı Devleti bu savaşa girdikten sonra alaylı bir şekilde “Sancak-ı Şerif Huzurunda” başlıklı şiirini yazmıştır (Kaplan, 1986, s. 12). Fikret şiirde medeniyeti ironik bir biçimde "Zehriyle kuduran bir ejder-i pûr kîn"e benzetmektedir (Andi, 2012, s.40). Aynı zamanda Türkiye'nin Dünya Savaşı'na girmesine cevaz veren fetvayı da eleştirmiştir (Akyıldız, 2015, s. 96).

Zehrinle kudur gel, sana her katre-i hûnum
Bir karha-i tel'in olacaktır şerer-âkîn.
Ey ümmet-i ma'sûme, kanatlar görüyorsun,

Zümrütlü kanatlar; onlar seni hifzetmeye...

Atlar görüyorsun, Hep şu'le-i cevvalé-i berkiyyeden atlar (Fikret, 2017, s. 516).

3.1.6.4. Meşrutiyet'ten Önceki Duruma Eleştiri

Tevfik Fikret'in, II. Meşrutiyet'in ilânı üzerine "Doğan Güneşe" başlıklı şiirini yazmıştır. "Doğan Güneşe" sabahla birlikte biten bir gecenin hikâyesidir. Şair ilk dizelerde güneşe seslenir, daha sonra gecenin ürkütücülüğünü anlatmaya girişir. Burada verilmek istenen ana fikir İstibdat döneminin olumsuz özellikleridir. "Gece" imajı ile verilen ise bu dönemin yıpratıcı etkisidir. Bu "Gecenin sayha-i vedâ'ı..." betimlemesi ortada kullanmıştır. Üstelik gecenin, "müdhiş", "muharrib" ve "müfteris" bir gece olduğunu dile getirmiştir. Şair, manzumenin son dizelerinde sabahı ve güneşi tekrar ön plânda tutmaktadır (Sazyek, 1993, s. 265).

Doğacaktın... Bu kalbimizde hafi,

Pek hafi bir ümid-i bî-rengin

Pek belirsiz bir iltimalıydı.

Gecenin sayha-i vedayıdı

O sadâlar ki dağların berfin

Tepesinden inip derin, mahfi (Fikret, 2017, s. 83).

3.1.6.5. İttihat ve Terakki Yönetimine Eleştiri

Fikret, 1901'den itibaren toplumsal nitelikli şiirlere yönelmiştir. İttihat ve Terakki Partisi'nin yönetimine karşı gelen ve bunları eleştiren Tevfik Fikret, "Doksan Beşe Doğru" ve "Han-ı Yağma" şiirlerini bu dönemde yazmıştır. Bu dönemin partiyle kavgasını "Doksan Beşe Doğru" ve "Han-ı Yağma" şiirlerinde yansıtmıştır (Duran, 2007, s. 79). Fikret "Doksan Beşe Doğru" manzumesinde meclisi kapatan ve ülkeyi yöneten zihniyetin hala değişmediğini vurgular. Aynı zamanda devrin uğursuzluğuna ve kanunlar adına yapılan haksızlıklara vurgulamıştır (Akbulut, 2009, s. 745, 749). Fikret "Doksanbeşe Doğru" ve "Han-ı Yağma" şiirlerde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra özellikle İttihatçılara cesaretle hücum etmiştir (Aktunç, 1934, s. 136). Şiirin adında geçen "doksan beş" ile hicri 1295'e işaret etmektedir. Bu tarih II. Abdülhamit'in meşrutiyete verdiği son tarihtir.

Bir devr-i şehâmet, yine çiğnendi yeminler;

Çiğnendi, yazık, milletin ümmid-i bülendi!

Kanun diye topraklara sürdü cebinler;

Kanun diye, kanun diye kanun tepelendi...

Hala o şebîn zeyl-i temadisi bu ezlam,

Hala o cehâlet, o tecâhül ve o techil,

Hala vatan hissesi bir tude-i alam (Fikret, 2017, s. 545).

Fikret ilk dizede Abdülhamit'in tutulmayan sözlerinden bahsetmektedir. Sonra kanun adına yapılan zulümleri dile getirir. Gecenin hala devam ettiğini söylerken aslında uğursuzluk ve zulmün devam ettiğini ifade etmek istemektedir. Şair "aç! Gölgesi bir tac-ı harîsin" ve "bir yevm-i habîsin" tabirlerini Abdülhamit'i işaret etmek için kullanmıştır. Fikret'in İttihatçılara karşı ikinci şiiri ise "Han-ı Yağma"dır.

Bu sofracık, efendiler ki iltizama muntazır

Huzurunuzda titriyor şu milletin hayatıdır.

Şu milletin ki muztarib, şu milletin ki muhtazır!

Fakat sakın çekinmeyin, yiyin, yutun hapır hapır...

Yiyin efendiler yiyin, bu han-ı iştiha sizin;

Doyunca, tıksırınca, çatlayınca kadar yiyin! (Fikret, 2017, s. 619).

"Han-ı Yağma" başlıklı şiir alayla ortaya konan bir hiddet ve nefretin mektubudur. Fikret bu şiirde klasik şiirin ahenkleri kullanarak İttihat ve Terakki partisini yerden yere vurmuştur (Kaplan, 1986, s. 32). Şiir İttihat ve Terakki partisinin yanlış yöntemini, muhalefet partisinden kapatılmasını ve milletin yoksulluktan kıvrılırken ülkenin kaynaklarının belli başlı bir zümreye gitmesini eleştirmektedir. Şair manzumesinde milletin velilerine hitap etmektedir. Kanlı lokmalar ve can veren sofraya tabirleri, sofrada yemek yiyecek efendilere eleştiridir. Bir yönetici kan içeriyorsa milletin kanını çekerken yiyor içiyordur. Ülkede aç uyuyan varken o efendiler hiç doymadan hiç durmadan yiyorlar, halbuki vazifelerinin icapları gereği gerekirse kendilerinin aç kalıp milleti yedirmeleri gerekmektedir. Ancak Fikret'in şiirindeki veliler halkın ne halde olduğunu bakmadan ülkelerini son kaynağına kadar sömürmektedir.

3.1.6.6. Doğu Toplumuna ve İnancına Eleştiri

Fikret doğu toplumlarının gelişmemesinin sebebinin dini inançları olduğunu düşünüp batı medeniyetini şartsız koşulsuz ileride görmektedir. Aynı zamanda Osmanlının geride kalma sebebinin İslam dini olduğuna inanmaktadır (Unsu, 2018, s. 55). Fikret "Tarih-i Kadîm" başlıklı şiirinde insan oğlunu baştan başa kanlı bir boğuşma olarak tasvir etmektedir. Şair bu durumun üstesinden gelebilmek için insanların birbiriyle kardeş olduğunu inanmasının şart olduğunu dile getirir (Duran, 2007, s. 131).

"Beşerin köhne ser-güzeştinden
Bize efsaneler terennüm eden,
Bizi âbâ-i bî-vücûdumuzun
Cevf-i mâzide bir siyah ve uzun
Gece teşkil eden hayatından" (Fikret, 2017, s. 625).

Târih-i Kadim şiirinde sadece din ve dini değerleri değil diğer kutsal görülen her şeyi de eleştirilmiştir. Bu şiirde üzerine harp edilen ve savaşılan şairin ifadesi ile bir fikir ve dava olarak nitelenen kahramanlık ölme-öldürme eylemini mübah gören akılları ve sistemleri de eleştirilmektedir (Tuğluk, 2015, s. 46).

Din şehîd ister, âsümân kurbân;

Her zaman her tarafta kan, kan, kan! (Fikret, 2017, s. 627).

Fikret, sonraki beyitlerde din kavramını açık bir şekilde eleştirir. Din şehit ister ifadesiyle dinin, kan peşinde olduğunu ve kanla beslendiğini dile getirmektedir. Şair, sonraki beyitlerde tanrı kavramını doğrudan doğruya eleştirir:

Ben ben'im, sen de sen; ne rab, ne ibâd! (Fikret, 2017, s. 631).

Fikret ikinci bölümün sonlarında bütün çekilen sıkıntıları tanrıya isnat eder. Şair, tanrının ve tanrıya itaat edenlerin olmamasını istemektedir. Fikret'e göre tanrının ve ona itaat edenlerin (ibâd) olmaması halinde saltanat, haksızlık ve zulüm ortadan kaybolacaktır (Tuğluk, 2015, s. 50).

3.1.7. Tanrı ve Hayat Kavramlarını Sorgulama

Fikret'in II. Meşrutiyet'ten sonra yazdığı "Haluk'un Defteri" kitabının içinde "Hayata Karşı Beşer" şiiri yer almaktadır. Şair "Hayata Karşı Beşer" manzumesinde hayat ile kadın arasında münasebet kurarak eski menfi tavrını değiştirip hayatı yüceltmektedir (Kaplan, 1986, s. 30). Tevfik Fikret, "Hayata Karşı Beşer" bölümündeki şiirlerinde Tanrıyı ve insanı sorgulamaktadır. Şair, bu şiirinde insanın hem yakınan hem de yakındığı şeyleri çekinmeden yapan bir varlık olduğunu dile getirir, yaratılışı da suçlu kılmaktadır." Lanet bize! Ey hayat; sen masum ve yücesin" cümlesiyle hayatın kendisini yüceltmiş ve insana lanetler yağdırmıştır (Duran, 2007, s. 116).

—Lanet bize ey hayât; sen
Masum ve mübeccelsin! —

Gür saçlarında hep şu baharın güneşleri,
Şefkatli gözlerinde bütün gök, bütün deniz,
Bir ebr-i gonçe-hîze bürünmüş ve muhteriz,
Lâkin her istiyaka gülen nazlı bir peri...
Düşkün bir anın oldu mu, çekiştiririz...Sakın
İncinme kendi kendine, içlenme, ey kadın,
Kötü kılan da biziz seni, kötöleyen de biz! (Fikret, 2017, s. 425).

Şair yukarıdaki dizelerde hayatın betimlemesini yapmaktadır. Hayat ile kadını aynı seviyede tutmaktadır. Hayat herkesin isteyip de ulaşamadığı güzel bir kadın gibidir. Hayat kendisine bakan herkesi güzelliğiyle aldatmaktadır. Aynı zamanda, hayatın bu kadar acımasız ve adaletsiz güzel bir kadın gibi olmasına rağmen şair suçu yine insanoğlunda bulmaktadır. Aslında şair okuyucuya bu fikrinin tersini ulaştırmaya hedefleyip güçsüz insanın bir suçu olmadığını dile getirmek istemiştir. Fikret, Haluk Deferi'ne ait diğer bir manzumesi olan “Resim Karşısında”nda da aynı fikirleri vurgulamaktadır:

Dehşetle titreyip soracak: — İşte bî-karâr
Bir heykel-i gubâr ü seb... Ey Rabb-i müntakim,
Mahlûk-ı eşrefin şu oyuncak mı tarumar?
Ey Rabb-i müntakim, bize lazımsa bir vücûd,
Lâzım mı bir cahîm-i sefalet ki bî-hudûd?
Varlık değil bu yokluğa bir rahne-i güzâr...
Elbet bunun da bir yeri var, bir hesabı var
Levhinde; lâkin anlamamak, bilmemek azâb;
İnsân azaba katlanamaz bî-sebebe, sorar,
Elbet sorar bu köhne muammaya bir cevâb... (Fikret, 2017, s. 81).

Tevfik Fikret, Nejat Ekrem'in ölümü üzerine “Resim Karşısında” başlıklı şiirini yazıp Rezaizade Ekrem'e ithaf etmiştir. Bu şiirde insanın hayattaki terk edilmişliğini tanrı kavramı ile arasındaki tezatlığı kullanarak belirtmiştir (Kaplan, 1986, s. 30). Fikret, güçsüz yaratılan insanın eylemlerinin hesabını kimin vereceğini sorgulamaktadır. Gerçek suçlu insan mı yoksa tanrı mıdır? Allaktan “Ey Rabb-i müntakim” diye bahseden şair, insanı yaratılmışların en şerefli olarak yarattım diyen tanrıya karşı insanı savunmakta ve ona hesap sormaktadır (Duran, 2007, s. 116).

Şair hayatı yoksulluğa bir geçit olarak görmektedir. Bu şekilde olan hayat, insana hep acı çektirir ve insanı azaba sokar. Manzumenin son dizesinde de insanı aklını imal etmeye ve cevapsız kalan soruları araştırmaya davet ederek şöyle der:

“İnsân azaba katlanamaz bî-sebeb, sorar,

Elbet sorar bu köhne muammaya bir cevâb...” (Fikret, 2017, s. 81).

Fikret, 1897 yılında yazdığı ‘İnanmak İhtiyacı’ başlıklı şiirinde her şeyi büyük bir boşluk olarak görmektedir. Fikret’in ‘İnanmak İhtiyacı’ adını taşıyan şiiri aslında onun inanç krizi ile ilgili portresini de ön plana çıkarır. Bu şiir ilk başta başlığıyla inanmanın ihtiyaç olduğunu anlatırken insan psikolojisinin bu ihtiyaç karşısındaki buhranını da ortaya koyar. İnanmak ihtiyacı Fikret’in şiirinde adeta bir çığılığa dönüşür (Tuğluk, 2015, s. 40).

Bütün boşluk: Zemin boş, asüman boş, kalb-i vicdan boş;

Tutunmak isterim, bir nokta yok piş-i hasarımda’

Bütün boşluk: Döner bir hiç-i muhiş civarımda;

Döner beynim beraber; ihtiyarım, sanki sarhoş, (Fikret, 2016, s. 257).

Fikret bu manzumesinde yine hayat felsefesini tartışmaktadır. Hayatın bir boşluktan ibaret olduğunu dile getirir aynı zamanda o boşluktan kurtulmak için insana bir inanacağı bir inanç, din, tanrı ihtiyacı varır fakat o inanç kendisini yine bir boşluğa yönlendirmektedir.

3.1.8. Gündelik Hayata Eleştiri

Fikret’in hayata karşı kötümser bakışı 1896’dan başlamaktadır. O tarihten itibaren Fikret hayata karşı karamsar bir tavır alır ve içindeki yaşadığı ızdırap bütün yazılarına özellikle şiirlerine yansımaktadır. Hayata eleştiri içerikli şiirlerinde biri de ‘‘Ah O Geçen Devre-i Hayat’’ şiiridir.

Fikret’in ‘‘Ah O Geçen Devre-i Hayat’’ şiirinde maziye hep hasret gözüyle bakmaktadır. Şair bu manzumesinde güz ile hazan mevsimleri benzetmelerini yapmaktadır. Kopmuş olan bağları hazan yapraklarının düşüşü ile benzetmektedir (Törenek, 2010, s. 190).

Artık düşünmek istemem... Artık bu âlemin

Yoktur beni düşündürecek bir sa’âdeti;

Artık muhabbeti

Görmekteyim şebîh-i siyeh-rengi mâtemin
İhsâs eder hayalime rikkatli bir sukût
Birçok revâbıtın ki bugün eşk-i ye's ile
Tezkârı bir teselli-i câmid verir bana...
Bî-kayd ü pür-hevâ,
Onlardı rabteden beni bin kayd-ı zâ'ile
Zâ'il şebâb...Zâ'il ü sâfil şu kâina (Fikret, 2017, s. 491).

Şair dünyadan bıkmış seviyeye geldiğini ve bu dünyada kendisini düşündürecek bir şey kalmadığını dile getirmektedir. Aynı vakitte hayatın en önemli unsuru olan bağlarının da kopmuş olması ile hayatın, bitik bir hayattan ibaret olduğunu dile getirmektedir. Fikret eski bağlarını hatırlayınca da ümitsizlikten başka bir şey yaşamamaktadır. Şair, hayatın mutsuz ve sevgisiz bir hayat olduğunu dile getirmektedir. Fikret "İncimâd-ı Rûh" başlıklı şiirinde aynı fikirleri dile getirmektedir;

Artık ne te'essür ne ümid... işte hayâtım
Bir nazra-i sengin ile mevkûf-itemâşâ
fâk-ı şühûdu;
Artık ne muhabbet ne keder... Hep hevessâtım
Donmuş gibi; donmuş gibi ruhum bile hatta,
Fark etmiyor asla
lâm-i vücûdu (Fikret, 2017, s. 511).

Her hayatın ışığı ümittir. Bir insan için nefes ne ise hayat için de ümit odur. Ancak Fikret'in hayatı ümitsiz bir hayattan ibarettir. Şair hayatını bir taşın durgunluğuna benzetmektedir. Cansızlık simgesi olan taş ile benzeşmek hayatın ne kadar durgun ve donmuş olduğunu göstermektedir. "Hayat" başlıklı şiirinde ise şair kendi hayatını ve çocukluğunu eleştirmektedir.

Hayatımın yine bir devre-i melâliydi,
Çocuk değilse de mekteb-nişîn idim el'ân;
Büyük büyük acılar görmüş, ağlamış, "ebedi
Ezer hayatımı artık bu iktirâb-i girân! (Fikret, 2017, s. 523).

Tevfik Fikret, hayatın bir hüznün devresi olduğunu dile getirmektedir. Çocukken bile büyük acılar görmüştür. İnsanın çocukluk çağının hayatının en huzurlu çağı olması gerekirken şairinki ise zor ve hüznü bir şekilde geçmiştir.

"Zevrak-ı Hayat" şiirinde ise Fikret yine oğlu Faruk'u odak noktasını olarak almaktadır. Gelecek imgesini oğlunda cesetleştiren şair, içinde bulunduğu zaman

süreci yerine huzurlu bir “yarın”ı hayal eder. Mizaç itibariyle hakiki dünyanın sorunlarından bunalarak ütopyik âlemlere sığınmaktadır (Kanter, 2015, s. 278).

Siyah bir gece... Altımda bir kırık tekne,
Başımda bir mütezzî hayât-ı melûne
Bütün bu derdimin esbâbi sende toplanıyor...
Sen, âh ey sarışın tıfl-ı nâtüvân, hep sen! (Fikret, 2017, s. 529).

Fikret "Zevrâk-ı Hayat" manzumesinde gelecek korkusu ön plana çıkmaktadır. Siyah bir gece simgesi, hüznü, dertli ve sıkıntılı bir dönemden geçmesiyle açıklanmaktadır. Kırık tekne imgesi ise denize açılmış bir insanın başına gelecek en zor durumdur. Fikret hayatı bu durum ile benzetmenin ancak güvensiz, korkunç ve geleceği belli olmayan bir hayatta için mümkün olacağını söylemektedir. Fikret şiirde dünyanın ne kadar lanetli olduğunu dile getirir, ancak onun asıl derdi dünya değil oğlu Faruk ve Faruk'un geleceğidir. Fikret yine "Kıt'a" şiirinde hayatı tenkit yağmuruna tutmaktadır.

Artık hayât için yetişir bunca infîâl,
Dinlenmek isterim ki teab-dâr-ı mihnetim;
Artık tehî-vücûd, tehî-dil, tehî-hayâl
Dünyâda şimdi ben dahi bir fazla sıkletim (Fikret, 2017, s. 623).

Fikret yukarıdaki şiirinde hayatın ağır bir yük olduğunu dile getirmektedir. Şair dinlenmek ister ancak hayat kendisine dinlenme fırsatı sunmaz. Şair bomboş bir hayatta olup, fazlasıyla yüklü fakat boş bir gönülle, boş hayallerle ve boş bir vücutla çevreli oldukça ağır bir hayat yaşamaktadır.

Tevfik Fikret, Rûbab-ı Şikeste'nin başına girizgâh olarak yazdığı Kari'lerime adlı şiirindeki yine hayat karamsarlığından bahsetmektedir. Kari'lerime başlıklı şiir Fikret'in genel ruh halini yansıtmaya bakımından önemli bir şiirdir. Tevfik Fikret şiirinin hemen ilk kısmında kendisinin elemelerle dolu bir ömür geçirdiğini açıklayıp tüm bu fecaate karşı tek savunma noktasını ise şiirinde bulmaktadır (Tuğluk, 2015, s. 35).

Bütün âlâm u fecâyi'le geçen günlerimin
İki üç katredir ancak silecek matemini (Fikret, 2016, s. 21).

Tevfik Fikret'in hayata karşı kötümserliği ve eleştirisi “Ukde-i Hayat” adlı manzumesine yansıtılmaktadır. Şiirde hayatı çekilmez ve acı verici bulunduğunu

belirtmektedir. Şiirin ismi bile fikrini gayet net bir şekilde ortaya koymaktadır. Dügüm manasına gelen ukde çözülmeyen veya çaresi olmayan karışık işlere denmektedir. Şair, hayatı vasfetmek için bu kavramı kullanarak hayata bakış açısını ortaya koymuştur.

Süratle geçti subh-ı şebâbi hayâtımın,
Hiç geçmiyor fakat şu hazîn leyle-i siyâh;
Binlerce ankebût-ı siyeh-mest ü kec-nigâh
Pîrâmeninde pâ-y-ı şitâb-ı hayâtımın
Gûyâ ki ukde-sâz-ı kelâl ü melâl olur! (Fikret, 2016, s. 22).

Ömrünün en güzel çağı gençliktir ve hayatın en uzun hissedilen zamanları; uzun ve hüzünlü geceleridir. Şair gençliğin ve hayatın güzel çağlarının ne hızlı geçtiğini aynı zamanda ızdıraplı gecelerince bir türlü geçmediğini dile getirmektedir. Aynı zamanda bu hayattan, ölüm ve yok olmaktan başka bir kaçışın olmadığını söylemektedir.

Fikret'in hayata karşı aldığı kötümser tavrın en dikkat çeken şiiri "Gayyâ-yı Vücut" manzumesidir. Şiirin başlığı, şairin hayata bakış açısını özetlemektedir. Şair hayatı çok büyük bir bataklığa benzetir, şiirin ilk iki parçasında o bataklığın tasvirini yapmaktadır. O bataklık adeta insanı kendine çekmektedir ve insan çıkmaya çalıştıkça daha dibe batmaktadır (Kaplan, 1986, s. 17).

“Bazı, kırlarda gezerken görülür nefretle:
Bir çukur yerde birikmiş mütekeddir bir su
Solucanlarla, sülüklerle, yılanlarla dolu.
Adacıklar gibi sathında yüzen ebr-i hevâm,
Sazların zıll-i kesifinde o bî-had, bî-nâm
Kaynaşan mahşer-i müntin, acı bir haşyet (Fikret, 2016, s. 133).

Hayat, Fikret için cehennem gibidir. Ne hayattan uzaklaşabilmek ne bu cehennemden kurtulmak mümkündür. Şiirde bütün varlığı, haşerat yuvası pis bir su ile vasfetmektedir. Fikret hayatın ve insanın var olması için bir sebep görmemektedir. Kuyuda bekletilmiş ve solucanlarla dolu suya hiç kimse bakmaz ancak hayat aynı bu iğrençlik seviyesinde olduğu halde insanı yine kendisine çekebilmektedir. O kadar kötü olmasına rağmen insan zaman ilerledikçe kendini çekip bu bataklıktan kurtaramamaktadır.

Şair "sarhoş" şiirinde sarhoş bir insanın tarifini yapar, insanın hayatı yaşayabilmesi ve hayattan geçebilmesi için sarhoş olması gerektiğini düşünmektedir.

Yoksa aklı başında hayatın elemelerini ve ızdıraplarını geçmeye aciz olacaktır. Fikret sarhoş insanın gülmesinin acıdan ve hüzünden kaynaklı olduğunu dile getirmektedir.

“Gülme biçarenin sefaletine;
Kim bilir belki bir tabiattır
Ona yetmiş yıl önceden mevrus;
Kim bilir, belki -muzdarib, me'yus-
Onu mahkûm eden şu zilletine
Seni mes'ud eden mahabbettir” (Fikret, 2016, s. 155).

Şair “Kahkaha-i Ye's” başlıklı manzumesinde hayatı hareketli bir öyküye benzetmektedir. Ancak bu öykünün korkunç rüyalarla dolu olduğunu söyler. Hayat fırtınalı ve yağmurlu bir günde camlara vuran ses ve denizin dalgalarının çıkardığı güçlü ses gibidir. Bu tür sesler de şairin ruhunda korkunç bir etki uyandırmaktadır. Şair izlediği bu korkunç manzara karşısında oldukça ilginç bir tepki vermektedir. Bu ümitsizlik dolu hayata karşı tek yapabileceği şeyin kahkaha atmak olacağını ifade eder (Tuğluk, 2015, s 87).

“Hep karanlık... Bu telâtum-geh-i bârân u zalâm
Ediyor kalbe karanlık, acı şeyler ilhâm:
Sanki dünyâ batacak, sanki kıyâmet...
Heyhât Böyle hep korkulu rüyâ doludur hâb - ı hayat (...)
Bir hakâretli sükût işte hep ıslıklarına;
Kudur ey lücce-i zulmet, mütehevvir, çılgın
Gülerim kahkaha-i ye's ile çığlıklarına! (Fikret, 2016, s. 277).

Tevfik Fikret “Kocaman Saate” şiirinde hayata karşı yine tavır almaktadır. Fikret'in zamanın veya hayatın akışına dair ilk şiiri sayılmaktadır. Fikret'in büyümekte olan oğlu Haluk, şair'de bir gelecek duygusu ve hayatı yaşama arzusu oluşturur. “Kocaman Saate” manzumesinde şair, geçen zamanı oldukça hisseder. Bu zaman hüznün ve ızdırap vericidir. Saatin sesi bir ölünün çıkardığı sesle benzetir. Hayatta teselli verici tek an kurtuluş anı olan ölümdür. Kötümser bir havayla, kullandığı saat sembolü, şaire hayatı bir akış ve geçiş hali olarak konumlandırmaktadır (Kaplan, 1986, s. 25).

Her sâniye bir hatve-i raksiyyene pâmâl
Ulu bir sâha-i âmâl;
Cebhende uyur izleri pür- hâtıra, yorgun,
Hiç beklemeyen, hep yürüyen pâ-y-ı şüünun. (...)

İnler, çıkıyormuş gibi a'mâk-ı zemînden
Her saati bir harhara-i muhtazırânen;
Vâkıf mı için saydığın ekdâr-ı hayâta? (Fikret, 2016, s. 313).

Fikret bu şiirde hayata karşı olan kötümserliğini ortaya koymaktadır. Fikret bu manzumede zaman kavramı karşısında çaresiz kalır. Şair manzumede meramını saate hitap ederek anlatır. Fikret zaman sembolü olan saati kullanarak şiirin birinci bölümünde tıpkı saatin hiç durmadığı gibi zamanın da hiç durmadan akıp gittiğini dile getirir. İkinci bölümde saatin kollarına (akrepleri) gelecekte neleri sakladığını sormaktadır. Üçüncü bölümde ise saatten çıkan sesin ölmek üzere insanın çıkardığı hırıltıya benzediğini söylemektedir. Şair son bölümde insanın bu absürt durumdan tek kurtuluşunun ölüm olduğunu söylemektedir.

3.1.9. Sanat Anlayışına Yönelik Eleştiri

“Musâhabe-i Edebiyye”. “Bir Muhâvere-i Edebiyye”, “Zavallı Evet” ve “Timsâl-i Cehâlet” adındaki manzumeleri Fikret’in, 1312-1313 yıllarında yazmış olduğu ve sanatçını sanat ve edebiyat ile ilgili görüşlerini ve düşüncelerini içeren metinlerdir. Bunlara, bir yıl sonra yazılan “Zekâ” (s. 272) adındaki metni de eklemek gerekir. Şair, bu manzumelerinde sanat, sanatçı, şair ve şiir ile ilgili anlayışlarını ortaya koymaktadır (Hayber, 2012, s. 414). Tevfik Fikret, “Bir Muhâvere-i Edebiyye” başlıklı şiirinde sanat üretmeyi kolay bir şey zannedenlere ve sanatçı olabilmenin kolay olduğunu düşünenlere hitap etmektedir.

-Kolay mı? San’at siz öyle kendi kendisine
Olur biter mi kıyâs eyliyorsunuz?.. Heyhât!
-Şu i’tirâfınız a’lâ, fakat demin yine siz
Diyordunuz ki: “bu san’at kolayca zahmetsiz
Şeref kazandırıyor...” nerede? Öyle olsan bugün
Beş on edibe mi... (Fikret, 2017, s. 513).

Tevfik Fikret yukarıdaki beyitlerde sanatı yaratmaktan bahsetmektedir. İnsanlara hitap ederek sanat üretmenin ne kadar zor bir iş olduğunu anlatmaktadır. Aynı zamanda sanatçının çektiği zorluklarını dile getirmektedir. Şair, bu dizelerde sanatçıyı yaratma işinde ortak tutup sanatçı ve yaratıcıyı aynı seviyede tutmakla sanatçının ne kadar zor bir san’atla uğraştığını ve ne kadar yüce bir yerde olduğunu göstermektedir. Tevfik Fikret “Musâhabe-i Edebiyye-30” şiirinde aynı konuyu yansıtmaya çalışmaktadır.

Anlamam... Bir de anlaşılmayı
Kâle almak, onunla uğraşmak
Ne için?... Anlaşılmıyorsa, bırak.
Mutlaka her meâli, her fikri
Herkes anlar mı?... Herkes anlayacak
Şey de olmaz değil, olur; ancak
Bir güzel levhanın sera'irini
Seyredenler bütün görüp duyamaz:
Kimi çok ihtisas eder, kimi az (Fikret, 2017, s.495).

Şair, sanatı herkesin anlayamayacağını dile getirmektedir. Ona göre sanatçının aklındakilere herhangi biri ulaşamaz. Şiir, resim, müzik gibi sanatların anlaması için belki özel bir kudret değil fakat insanın bir fikre veya bir düşünceye sahip olması gerekmektedir. Fikret de şiirinde sanatçıya hitap ederek sanatını beğenmeyenlere veya anlamayanlara bakma deyip resme bakan herkesin o resmin güzelliğinin farkına varamayacağını dile getirmektedir.

Tevfik Fikret "Zavallı Evet" adlı şiirinde şiiri küçümseyen biriyle tartışmaktadır;

Evet muhababımın fikri pek musarrahtı:
"O muğlakât-ı hayâliyyeden ne anlaşılır?"
Meâli yok, yine âsâr-ı ber-güzîde adı;
"Şu hâl-i cehline erbâb-ı fikretin şaşılır!
Bununla hükmedin isterseniz garâbetime
O boş lakırdıları dinledim de bir müddet
Sonunda boynumu büktüm dedim ki: "Öyle, evet!" (Fikret, 2017, s.498).

Fikret şiirin kelimeleri ve tabirlerini müphem olsa bile yine de kıymetli ve değerli bir eser olduğunu dile getirir. İnsanlar bunu belki yanlış bir şekilde yorumlayabilir. Fakat bu, şiirin değerini değiştirmemektedir. Fikret başka bir şiiri olan "Timsal-i Cehalet"te, Ahmet Mithat Efendi'yi sanat ile eleştirir.

Kükreler, bağırır; dağlara çarpar da sadâsi
Bi-fâide, eylerdi bütün kendine avdet;
Ablak yüzünün lihye-i cârûb-nümâsi
Enzâr-ı temâşâyâ verip sıklet ü vahşet, (...)
Titrederdi civârındaki, pîşindeki eşya

Nutkundan uçan zehr-i bürüdetle; o hâlâ
Pür-cür'et ü nahvet
Eylendi hitabet;
Eşar u fûnûn hep o dudaklarda müheyya
Çirk-âb-ı taarruzdan ederlerdi tehâş... (Fikret, 2016, s. 303).

Tevfik Fikret “Timsal-i Cehalet” şiirinde Servet-i Fünûncuların uzun süre alay konusu olan Ahmet Mithat Efendi’yi ele almıştır. Fikret, şiiri dehşet verici bir gece ile vasfeder. Bu gece ile İstibdat devrini bağdaştırmak istemiş olabilir. Fikret, şiirin devamında siyah renkli bir susma ile hayaletler koymuştur. Sonra Mithat Efendinin resmini yapmaya başlamış fakat kelimelerinin hep boşa gittiğini ve ona sada gibi geri geldiğini söylemiştir (Demir, 2013, s. 206).

3.1.10. Dünyanın Maddî Keşfine Eleştiri

"Kutba Doğru", şiiri Fikret'in, dünyanın maddî keşfine duyulan alaycı bakış açısını yerdiği bir şiirdir. Manzumede, Norveçli bilim adamı, Farid of Nansen'in kuzey kutbu için özel olarak tasarlanan "Fram" isimli gemiyle çıktığı bilimsel keşif gezisi konu edilmektedir. Norveçli kâşif, Fridtjof Nansen, okyanus bilimci, devlet adamı ve Kuzey Kutbu'nun keşfine öncülük etmiştir. Nansen, kutup seyahatini yapabilmek için bir plân yapmıştır. Bu planını Norveç hükümetine de kabul ettirmiştir. «Fram» adlı çok güçlü buzkıran bir gemi Nansen'in emrine verilmiştir (Abdulla, 2018, s. 21). Fikret, belki sadece bir maddi keşif için o kadar kaynak kullanmanın hâlihazırda açlıktan ölen bunca insan varken israf olduğunu düşünmüştür. O bilim adamı için keşifte hedeflenen şey ancak şöhret olduğu için düzenlemiş olduğu gezi için ülkesinin çok fazla kaynağını ve kurumunu kullanmış olmasını Tevfik Fikret alaycı bir şekilde şiirine konu edinmiştir.

“Önünde bir mütebâid semâ-yı berf-âlûd,
Peyinde bir medeniyyet ki muteriz ü hasûd;
Yürü: Sükût-ı âdem, dur: Safir-i istihzâ...
Bütün bu kahra mukâbil nedir olan mev'ûd (...)
-Ne boş tama! Bu tehâlük revâ mi şöhret için?
-Gelir mi âleme insan ya sâde râhat için,
Aranmadan bulunur mu define- i âmâl?” (Fikret, 2016, s.281).

SONUÇ

"Ahmet Şevkî ve Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Toplumsal Eleştiri" başlıklı bu çalışma "Giriş" kısmından sonra üç ana bölümden oluşmaktadır. "Giriş"te Türk ve Arap edebiyatında eleştiri ve toplumsal eleştiri konusu ele alınmıştır.

"Birinci Bölüm", Ahmet Şevkî ile Tevfik Fikret'in hayatı, sanatı, eserleriyle ilgili olup burada şairlerin dili ve üslubuna dair bir araştırma derlenmiştir. Birinci kısımda şairlerin hayatı ve yaşantıları ele alınmaktadır; Ahmet Şevkî, 1868 yılında Kahire'de bürokrat bir ailede doğmuştur. Babası tarafından Kürt kökenli olup anneanesi Yunan kökenlidir. Babaanesi ise Türk asıllı Çerkes Hanım'dır. Şair sarayda büyümüş, himaye edilmiş, Fransa'da Hukuk Fakültesi'nde eğitim görmüş, memuriyet yapmış, Avrupa'ya ve Osmanlı'ya hayranlığı olan, ömrü zaman zaman da sürgünlerde geçmiş bir şairdir. Tevfik Fikret ise, Rum azınlık kökenli, varlıklı bir ailede iyi bir eğitim almış, Arapça, Farsça ve Fransızca'yı iyi bilen, Boğazda yaşayan, halk sınıfına uzak bir kimsedir. Kendisi aynı zamanda Robert Kolej'inde öğretmenlik yapmıştır. Bu yönü ile saray erkânı çevresinde büyüyen Ahmet Şevkî ile aristokratik ilişkiler açısından benzerlikleri olan bir şairdir.

"İkinci Bölüm"de ise Ahmet Şevkî'nin toplumsal konulu şiirleri ve bu şiirlerdeki eleştirel tutumu üzerinde durulmuştur. Şevkî, toplumsal dayanışmaya engel olan tutumların eleştirisi, cimrilik, haset, korkaklık gibi konuları, kadın hakları, aile hakları, eğitimsizlik ve Mısır'daki cahalet konularını işlerken 'Sultan şairi' olarak ün salmasıyla da Osmanlı'ya ve Sultan II. Abdülhamit'e hayranlığıyla da bilinmektedir. Ayrıca zaman zaman ekonomik, dinî ve insanların siyaseti kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları konusunda da eleştiriler yapmıştır.

"Üçüncü Bölüm", Tevfik Fikret'in toplumsal konulu şiirlerini içermektedir. Toplumda yaşanan olumsuz şartlar karşısında Tevfik Fikret son derece rahatsızlık duyarak bu durumu şiirlerinde tenkit etmiştir. Özellikle Osmanlı yönetimine ve Sultan II. Abdülhamit'in siyasetine karşı çıkmıştır. Tevfik Fikret toplumsal eleştiri konulu şiirlerinde toplumdaki olumsuz değerleri; düşmanlık, fakirlik ve sosyal eşitsizlik, işsizlik ve tembellek; kadın ve aile ile ilgili eleştirileri, eğitim ile ilgili eleştirileri, vatan ve savaş ile ilgili eleştirileri, din konulu eleştirilerini ele almıştır. Fikret'in ön plana çıkan bir başka eleştiri konusu olarak Sultan II. Abdülhamit yönetimine karşı eleştirisi

gelmektedir. Ayrıca Tefvik Fikret, Edebiyat-ı Cedide'nin önde gelen bir sanatçısı olarak Fransız şair Coppee'den büyük oranda etkilenmiştir.

Bu çalışmada genel olarak iki şair arasındaki benzerlikler, ortak noktalar, farklılıklar ve şiirlerde işledikleri toplumsal konulara değinilmiştir.

Benzerlikleri şöyle sıralanabilir: İki de aynı toplumsal sorunlara değinmişlerdir, ikisi de aynı devletin çatısı altında yaşamışlardır. Hayatlarının bir kısmında devirlerinin önde gelen şairleridir. Batı'ya hayranlık duymuşlardır. İki de üst düzey memurluk yapmıştır. Şairliklerinin ilk dönemlerinde halktan uzak bir şekilde şiirlerini yazmışlardır. İki de modernleşmenin öncülerindedir.

Farklılıklar ise şöyledir: dinî konularda aynı tutumu sergilememişlerdir. Siyasî konularda Ahmet Şevkî Osmanlı yanlısı bir tutum sergilerken Tefvik Fikret eleştiriye daha çok önem vermiştir. Ahmet Şevkî sade bir dil kullanırken, Tefvik Fikret daha ağır bir dil kullanmıştır. Ahmet Şevkî Batı'dan yalnızca ilmî noktada faydalanmak gerektiğini savunurken, Tefvik Fikret tam anlamı ile Batılaşmayı istemektedir. Ahmet Şevkî Türk ve Arap soyuyla övünmekteyken, Tefvik Fikret ise soyundan, tarihinden tecerrüd etmek istemektedir.

Ahmet Şevkî şiirinde en çok değdiği toplumsal sorunlardan biri ahlâkî değerlerden uzaklaşma sorunudur. Şevkî birçok beyitlerinde ahlaktan ve ahlak değerlerinden uzaklaşmayı dile getirmiştir. Yanı sıra o dönemde mısırdaki yayılan cehâlet ve eğitimsizlik sorunu büyük ölçüde değmiştir. Şevkî sürgünden döndükten sonra Mısır'ın çöken ekonomik durumuna üzülen halkın fakir kısmına acı ve fakirlik sorunu yansıtmak amacıyla 'Ba'del Menfa' 'Sürgünden Sonrası' başlıklı kasidesini yazmıştır. Ahmet Şevkî kadını ve kadın haklarını savunmayı da bırakmamıştır. Şair hep kadınlardan taraf olarak onları desteklemiştir. "Kol Lil Rical" 'Adamlara Söyle' başlıklı kasidesinin bu konuyu ele alarak dizmiştir. Tefvik Fikret ise "Balıkçılar" başlıklı şiirinde fakir bir aile tasvirini yapmaktadır. Şair manzumede merhamet duygusuna başvurarak toplumların büyük bir sorunu olan açılığı ele almaktadır. "Hasta Çocuk" şiirinde de yoksulluk sorununa değinmektedir. Kadınların toplumdan çektikleri sıkıntıları ise "Nesrin" başlıklı şiirinde yansıtmaktadır. Şair Toplumun sokağa ittiği kız ve kadınların trajedisi tablosunu çizmektedir. Ayrıca kadınların eğitim hakkı meselesi üzerine durup "Bir Kız Mektebi İçin" başlıklı şiirini yazmıştır. Vatan ile ilgili konulara gelince ise hiç sessiz kalmamıştır. Fikret, "Sabah Olursa" adlı şiirinde vatanın, memleketin, hayat kalitesinin refah içinde olacağı günlerin hasretini ortaya koymuştur. Savaş konulu yazdığı "Hilâl-i Ahmer" başlıklı şiirinde savaş harap, ölüm ve acı taşıdığını söylemiştir.

İki şairin eserleri günümüzde hala önemini korumaktadır. Ve yaşadıkları döneme ışık tutmaktadır. Değerleri ve bakış açıları günümüzde dahi farklılık yaratmaktadır.

KAYNAKÇA

- AKBULUT, Gülşah. (2009). *Metinlerarası İlişkiler Bağlamında Düünün Ferda'sından Günün Ferdasına Bir Bakış*. Turkish Studies, International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 4.
- AKIN, İsmail (1995). Çocuk Edebiyatında Tefik Fikret ve Şermin Adlı Eserinin Şermin Adı. Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- AKTAŞ, Şerif (2009), Edebî Metin ve Özellikleri. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 39, Erzurum.
- AKTUNÇ, Orhan Rıza, (1934). Türk Edebiyatı Tarihi, Suhulet Matbaası, İstanbul.
- AKYILDIZ, Hülya Bayrak. (2015). Tefik Fikret'in Şiiri ve Psikolojik Portresi Üzerine. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 95-105.
- AKYÜZ, Ahmet Muhammed. (2020). Tefik Fikret ve Cenab Şahabeddin Şiirlerinde Manzara. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Kırklareli Üniversitesi.
- AKYÜZ, Kenan (1965). Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri. İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- ALSHIKH, Mohamed (2020). Mütenebbi'nin Şiirlerinde Siyasi ve Toplumsal Eleştiri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Harran Üniversitesi, Şanlıurfa.
- ANDI, M Fatih. (2012). Tefik Fikret'in Şiirlerinde Olumsuz Bir Psikolojinin Yansıması Olarak Zehir Motifi. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 30 (0), 29-42.
- ANDI, M Fatih. (2012). Saray Karşısında Tefik Fikret. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 37, 1-21.
- ANKAY, Nurcan (2012). Mehmet Kaplan ve Berna Moran'ın Eleştiri Anlayışlarına Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- ATAÇ, Nurullah (1999). Karalama Defteri-Ararken. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ATAY, Selçuk (2019). Tefik Fikret Göstergibilimsel Bir Okuma Denemesi. Akçağ Yayınları, İstanbul.

- AYGÜL, Furkan (2018). Âşık Deryamı'nın Şiirlerinin Açısından İncelenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Arel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- BİNEYAZAR, Adnan (2010), Toplum ve Edebiyat. Can Yayınları. İstanbul.
- BOKAN, Ahmet Abdullah, (2018). Tefvik Fikret'in Rübâb-ı Şikeste'sinde Telmihler ve Terkipler. Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsüne Türk Dili ve Edebiyatı, Yüksek Lisans Tezi, Doğu Akdeniz Üniversitesi, Kuzey Kıbrıs.
- BÜLBÜL, Melike, TÜRKOĞLU Sadık ve KUZECİ Deniz (2015). Edebiyat ve Toplumsal İşlevi. Atatürk Üniversitesi, Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi, sayı: 29.
- ÇAĞIN, Ayşe Çevirci. (2006). Tefvik Fikret'in Şiirlerindeki Edebi Sanatlar. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- ÇAM, Çiğdem (2011). Mehmet Âkif, Tefvik Fikret ve Nazım Hikmet'in Şiirlerinde Gelecek Tasavvuru. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- DEMİR, Kübra (2013). Tefvik Fikret'in Resmindeki Şiir, Şiirindeki Resim. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı. İstanbul.
- DOĞRU, İhsan (2019). Emiru 'ş-Şuara Ahmed Şevkî ve Şevkîyatında Toplum ve Siyaset. Palet Yayınları. Konya.
- DURAN, Nigâr. (2007). Batılılaşma Sürecinde Türk Toplumuna Sunulan Çocuk ve Genç Tipleri (Mehmet Akif, Tefvik Fikret, Muallim Naci Örneği). Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- El Mucem U'l Veciz, (2009). Eğitim Bakanlığı, Mu'cemu'l Lügatül Arabiye, Kahire.
- ER, Rahmi (2011). Tenkit. İslam Ansiklopedisi. c. 40, İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı.
- FİKRET, Tefvik, (2016). Rübâb-ı Şikest, Akçağ Basım, Ankara.
- GÜNEŞ, Ali. (2007). Edebiyat ve Toplum. Muhafazakâr Düşünce Dergisi, sayı 13-14.
- HACIEMİNOĞLU, Necmettin (2012). Tefvik Fikret'te Dil ve Üslup. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, 109-128.
- HAYBER, Abdülkadir. (2012). Tefvik Fikret'in Şiirlerine Yansıyan Edebiyat Görüşü. Dil ve edebiyat dergisi, Cilt: CII Sayı: 726 Türk Dil Kurumu.

- IŞIK, Yusuf Fatih, (2019). Tevfik Fikret Şiirinde Acının Estetiği. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı. İstanbul.
- İLHAN, Kemal. (2022). Tevfik Fikret ve Mehmet Akif Ersoy Kötülük Problemi. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erciyes Üniversitesi, Kayseri
- İNAN, Ali (2019). Ahmet Şevki'nin Şiirlerinde Öne Çıkan Simalar. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Erzurum.
- KANTER, M. Fatih, (2015). Tevfik Fikret Şiirlerinde Kimlik İnşası. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan 2015, s. 273-281.
- KAPLAN, Mehmet (1986). Tevfik Fikret. Ankara: Asımlar Matbaası.
- KARAGÖZ, Hasan. (2021). Mehmet Akif Ersoy ve Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Kopuş, Süreklilik ve Yenilik. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı. Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- KAYABAŞI, Rabia Gökçen (2014). Yirminci Yüzyıl Türkiye Sahası Âşık Şiirinde Eleştiri. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- KHAYATA, İmad (2020). Emiru 'ş-Şuara Ahmed Şevki'nin Osmanlı Devleti'ne Bakış. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Erzurum.
- KILATI, Sümeyye (2015) Al Nakd Al İctimai İ'nd İbn Haldun. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Oum El Bouaghi Larbi Ben M'hidi Üniversitesi, Cezayir.
- KILIÇ, Zafer (2008). Türk Divan Şiirinde Sosyal Eleştiri. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Fırat Üniversitesi, Elâzığ.
- KIRMIZI, İsmail (2013). 19. Yüzyılda Mısırlı Panislamist-Milliyetçi Entelektüel: Ahmet Şevki'nin Osmanlı-Mısır İlişkileri Açısından Değerlendirmesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi, Karabük.
- LE'UMRAT, İbrahim ve GAĞBALE, Mesut (2020). Simat el Üslub ve Ab'aduh el Cemaliye ve El Nefsiye fi Endelüsiyyat Ahmet Şevki el ŞİİRİYE. Yüksek Lisans Tezi. El Wadi Üniversitesi, Cezayir.
- MARZOUK, Hilmi Ali. (1976). Şevki ve Kadayı Al-Asr ve Al-Hadara. Darülmaarif, Mısır.
- NASIF, Ali El-Nagdi. (1948). Eddin ve El-Ahlak fi Şiir Şevki. Konstansomas Matbaası. Kahire.

- NAYIR, Ömer. (2021). Türk Edebiyatı Eleştirisinde Tevfik Fikret Algısı. Yüksek Lisans Tezi. Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.
- NOYAN, Sema. (2018). Tevfik Fikret'in "Hande-İ Bûm" Ve "Gayyâ-Yı Vücut" Şiirlerinin Göstergebilim Yöntemiyle İncelenmesi. Diyalektolog Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi Kış Winter -sayı 19 sayfa 195-215.
- OĞUR, Halil İbrahim (2018). Ahmed Şevkî 'nin Masra 'Kilyubatra (Kleopatra'nın Ölümü) Adlı Şiirsel Draması ile Shakespeare 'in Antonius ve Kleopatra Adlı Şiirsel Dramasının Karşılaştırmalı Metin Çözümlemesi. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı. Erzurum.
- OKUR, Ahmet (2014) Ahmed Şevkî'nin Şiirinde Fabl. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van.
- ÖZDEMİR, Zafer (2017). Türkiye 'de Edebiyat Eleştirisi (1960-1970). (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- ÖZDOĞAN, Mehmet Akif (2000). Klasik Arap Edebiyatında Edebi Tenkit ve İbn Raşik El-Kayravani'nin Edebi Tenkitteki Yeri. Doktora Tezi. 19 Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun.
- PARLATIR, İsmail (1987). Tevfik Fikret, Dil ve Edebiyat Yazıları. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- SAMİ, Şemsettin (1317). Kamus-ı Türki. Dar Saadet Yayınları.
- SAYZEK, Hakan. (1993). II. Meşrutiyet'in İlanı ve Şiirimizdeki Yankısı. Türkoloji Dergisi.
- ŞAHİN, Seval (2012). Aziz Nesin Öykülerinde Sosyal Eleştiri (1949-1960). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.
- ŞENBALCI, Gülsüm. (2009). Mehmet Akif ve Tevfik Fikret'in Eğitim Görüşlerini Mukayesesi. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (1989). Ahmet Şevkî. İslam Ansiklopedisi. C. 2, İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı.
- ŞEVKİ, Ahmet. (1993), Masrahiyat es-Sittü Hüdâ, Mektebetü Mısır, Kahire, Mısır.
- ŞEVKİ, Ahmet. (2012), eşŞevkîyat, Müessesetü Hindâvî Li't-Ta'lîm Ves'- Sekâfe, Kahire, Mısır.

- ŞEVKÎ, Ahmet. (2012), Masrahiyat el-Behîle, Müessesetü Hindâvî Li't-Ta'lim Ves'-Sekâfe, Kahire, Mısır.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1976). 19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi. Çağlayan Kitabevi, İstanbul.
- TEKİN, Zeki. KIRMIZI, İsmail (2013). Mısır'da Osmanlı Hayranı Bir Entelektüel: Ahmet Şevkî ve Fikirleri. Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi. 115-139
- TÖRENEK, Mehmet, (2010). Fikret'in Şiirinde 'Siyah' İmgesi. Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi.
- TUĞLUK, AbdulHakim, (2015). Tevfik Fikret Anlama Kanununun Dışına Çıkmak: Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Sosyal Farkındalıklar. Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 3, Sayı: 11, Nisan s. 236-250 Tevfik Fikret Özel Sayısı.
- TUĞLUK, Ahmet. (2015). Tevfik Fikret'in Şiirlerinde İnanç Krizi ve Buhran. Batman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalı.
- Türkçe Sözlük, (1998). Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- UÇMAN, Abdullah (2001). Tarih ve Toplum Aylık Ansiklopedik Dergi, Aralık 2001 Sayı 216.
- UÇMAN, Abdullah (2011). Türk Edebiyatı. İslam Ansiklopedisi. C. 40, İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı.
- UÇMAN, Abdullah (2012). İslam Ansiklopedisi, Tevfik Fikret, c. 41, İstanbul. Türkiye Diyanet Vakfı.
- UÇMAN, Abdullah (2012). Tevfik Fikret- Rıza Tevfik. Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, (34), 211-235.
- ULUDAĞ, Mehmet Emin. (2013). Düş Kırıklığı Bağlamında Tevfik Fikret ve Vatan. Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1 Winter 2013, p. 2685-2695, Ankara.
- UNSU, Ahmet. (2018). Mehmet Akif Ersoy ve Tevfik Fikret'in Şiirlerindeki Tema Karşılaştırması. Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit. (1935). Edebî Hatıralar, İstanbul, Akşam Kitaphanesi Yayınları.
- YAZICI, Hüseyin (2014). Mısırlı Bir Arap Şairi Ahmed Şevkî ve Şiirlerinde Sultan II. Abdülhamid. İlmi Araştırmalar.

URL 1: <http://www.wata.cc/forums/showthread.php?50951-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%88%D8%AD-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D9%86%D8%B3%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D8%B9%D9%86%D8%AF-%D8%B4%D9%88%D9%82%D9%89&s=be28eb3eb5fd3d188386ce3c5e121bf> . E.
T. 12.07.2022.

ÖZGEÇMİŞ

Hagar Mohamed İsmail, Lise öğrenimini 2012 yılında EL-Ezher Lisesi'nde tamamladı. 2016 yılında El-Ezher Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitirdi. 2019 yılında Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında yüksek lisans eğitimine başladı.